

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

WIDENER

HN P2DL F

Aus

82452.4

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

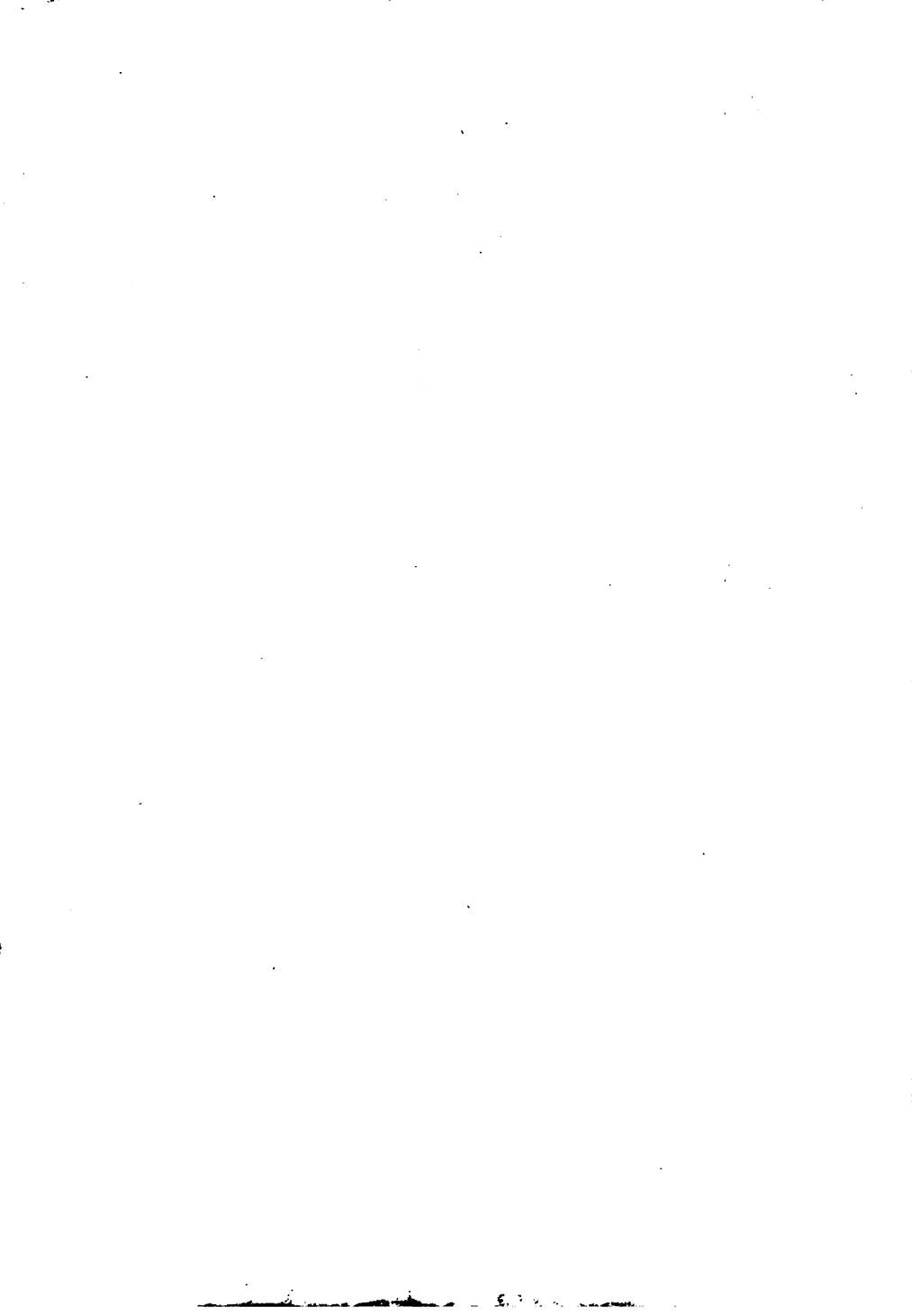

FROM THE FUND OF
FREDERICK ATHEARN LANE

OF NEW YORK

Class of 1849

ADATOK

AZ 1848/9. ÉVI SZABADSÁGHARC

KÜLÖNÖSEN AZ

ERDÉLY HAVASAI ELLEN VEZETETT HADJÁRATRÓL.

ARADI FOGSÁGOM ALATT

IRT

ADATOK

AZ 1848/9. ÉVI SZABADSÁGHARC

KÜLÖNÖSEN

AZ

ERDÉLY HAVASAI ELLEN VEZETETT HADJÁRATRÓL.

IRTA

KÁSZON IMPÉRFALVI CSUTAK KÁLMAN

HONVÉDEZREDES.

A fordítás jogát szerző föntartja magának.

PEST, 1868.

HECKEN T G U S.

Aus 8245 2,4

✓

Krasznahorka és Csikszentkirályi

Méltóságos gróf

Andrássy Aladár

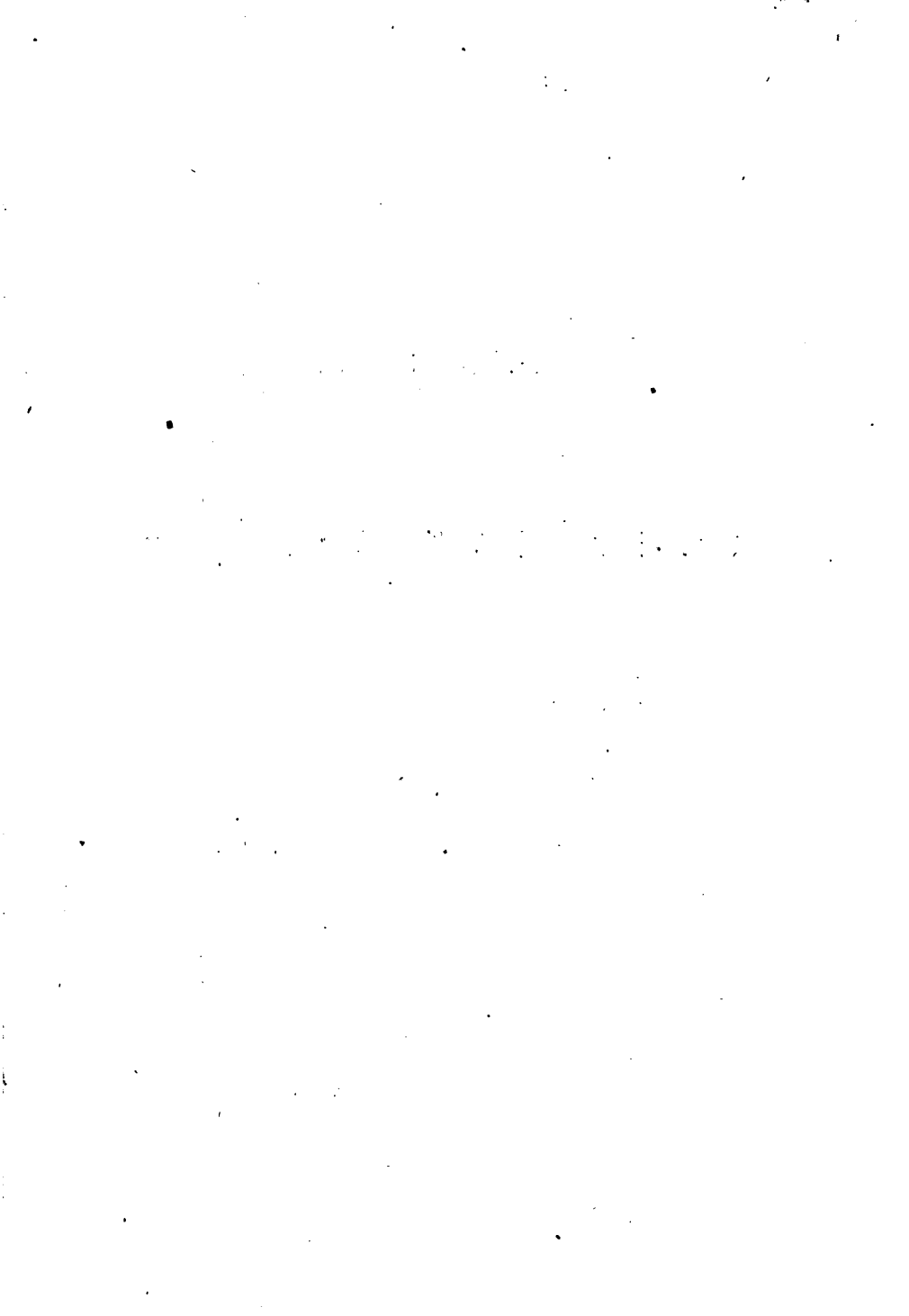
honvéd alezredes

Tekintetes Nemes Gömör vármegye

főispánjának

őszinte barátsága jeletül ajánlja

a szerző.

Óh, nagy volt hajdan a Magyar
Nagy volt hatalma birtoka,
Magyar tenger vizében hunyt el
Észak, kelet s dél hulló csillaga.

Petőfi.

Méltóságos gróf ur!

Világ elébe bocsátani óhajtott kis töredék munkámat, a harc mezején, és az élettel oly buborekkint játszó, véres de szép emlékü időszakban született barátságunk szilárdításának jeléül, bátor valék méltóságodnak ajánlani, tudván azt, hogy bajnok társai, mint a szabadság véres áldozatai fölött kötött barátság, a magasan született mágnás és a szegény tanár fia között, ama viharos idők letűnte dacára sem enyészett, s enyészhetett el; keblem ezen érzelmei bátorítának szeretve tisztelt barátom, Aladár, ez oly anyira kíváncsios munkámat kiadva, barátságod emlékének szentelni.

Kedves Aladár! Te, ki engem ismersz, nem jöhetsz ama gondolatra, mintha barátod e közre bocsátott munkája által mint író akarná magát a világ elé erőszakolni; vagy hogy magát föltűnővé ohajtaná tenni, mint hibátlan ember, s végtére arra a gondolatra sem jöhetsz, mintha talán magamat a hadjáratban elkövetett tényeim miatt szépiteni akarnám.

Barátom! az általam elkövetett tényeket, ha bűnnek mondhatni, azok mind benne foglaltatnak, hiven előadva, mit is épen azért bocsátok közre, mivel az utókor kérlelhetlen, de igazságos ítéletének akarom átengedni.

Sok helyen olvastam az erdélyi havasok elleni hadjárat s erre vonatkozó kiadások részét, de azok mind hibásak, mert az anyira bonyolódott esemény fölött, ki sem adhat jobb és hivebb fölvilágosítást, mint maga a parancsnok, ki amaz események alkalmával ott működött, ki körül forgott az egész, mint a gépezet orsója körül.

Klapka tábornok úr, ki előtt födetlen fővel hajlok meg, Erdély havasai ellen följegyzett munkája részében azt állítja, hogy Kossuth Hatvaninak, személyem, mint e vidékeni parancsnok kikerülésével parancsolta, vagy engedte volna meg az betörést Abrudbányába, mit nem lehetek, sőt kereken tagadnom kell; mert ha az úgy történt volna is, annak bár mi uton tudomásába kellett volna hogy jöjjenek, anyival inkább, mivel tudva van, hogy a polcon álló egyének mindig rendelkezhetnek olyan Pilátusforma emberekkel, kik csak is kétnyelvűségük által ohajtanak a jó honfiak, vagy jó hirre kapható emberek soraiba juthatni, vagy éppen a jó barát címet ily uton akarják kiérdemelni, azért állithatom, hogy a tábornok úr csak is félre vezetett értesítések nyomán írhatta azt úgy, mert ő sokkal igazságosabb, semhogy mukájában részrehajló lett volna.

Mi Kossuth kormányzó urat illeti, ő azt nem tehetette, de nem is tette, mert ő éppen nekem mondá, hogy csak káplári állást sem merne elvállalni, a nélkül, hogy hona iránt bünt ne követne el, mivel a katonáskodáshoz mit sem ért.

Már pedig ki őt úgy ismeri és ismerte, miként én szerencsés valék őt ismerhetni, az nem hasonlíthatja őt gonosz lelkűség nélkül a franciák híres Talleyrandjához,

ki is I. Napoleon császárnak azt tanácsolá egy nagy ünnepély alkalmával a többi hatalmasságok követére nézve, hogy a császároknak mindig mást kell mondaniok, mint a mit tenni csakugyan akarnak, mire nagy Napoleon azt felelte neki, hogy ezentúl tehát azok iránti feleletemet önre bízom.

De az is mondatik az ujabbkori ismeretek-tárában, hogy Hatvanit, mint rögtönzött őrnagyot küldötték helyembe, a fölkelő oláhok s azok havasai ellen.

Ez állítás már csak azért sem lehet való, mivel a kormány sokkal bővebben volt Debrecenben ellátva foglalkozás nélküli őrnagyokkal, semhogy egy újat kellett volna rögtönözni; de Hatvani nem is volt rögtönzött őrnagy, helyembe küldve, miről munkám folytán bővebben — de őrnagy sem volt, csak Querilla főnök, ezek mind országos sőt világhírű eseményekké is váltak.

Azért mint állam polgár, és igaz, becsületes honfi, minden előítélet és részrehajlás nélkül, személyek vagy népekre nézve kénytelennek érezvén magamat följegyezni a történeteket, a megváltó ama szavai alapján „Suum cuique“; ezzel tartozom honomnak, kis seregem vitézeinek, valamint önmagamnak is — de tartozom Kossuth, mint kormányzó becsületének is, kiről úgy vagyok meggyőződve, hogy kinek sem szabad személyét illető becsületét, büntetlenül a gyanu martalékául éjteni. Részemről minden pillanatban kész vagyok Kossuth szeplőtlen becsülete mellett nem csak föl-szólalni, hanem utolsó csepp véremig is azt bárhol és bármely időben védeni.

Most láthatod, kedves barátom, Aladár, hogy mily fontos események azok, melyek tollhoz nyulni kényszerítettek, még

börtönöm sötét falai között; látod, hogy nem hiú vágy, vagy talán szemtelen tolakodás az, mi emléklapjaimat velem kiadatá, hanem a történet kiegészítése, melynek honunkra nézve hézaggal a világ előtt megjelenni nem volna szabad, anyival inkább, mivel nemzetünk és honunk csak most kezdi valósággal az Európai nagy családok társas küszöbét átlépni.

Ily gondolatoktól áthatva, neked, mint honomban maradt őszinte barátomnak szántam eme kis munkámat, minden utógondolat nélkül.

Áldozatom két istenség oltára fölött áll:

Köny neked, ó szerelem és neked ó haza, vér!

Kölcsey.

Előszó.

Olvass-, gondolkozzál, s csak azután ítélj!

Ha a t. c. olvasó közönség, a közel mult nemzeti és alkotmányos szabadság harcunkról irt több mindenféle színű és alkatu munkát olvasta, bizonyára fölkiált, főkép a királyhágóntúli honfitársaink, hogy miként lehet az, hogy a havasok elleni főparancsnok mind ez ideig némán hallgat és életének semmi jelét sem adja, miként lehet az, hogy a történetben oly szomorú helyet foglaló s vétkes esemény (mely a közönség előtt mind ez ideig csak találós rejtvény) valódi állásáról épen mit sem lehet alaposan tudni. — De még inkább fölkiált a hon és nemzetünk történelmének hű írója, ki érzi, hogy menyire hiányosan van eddig előadva az Erdély havasai ellen vezetett hadjárat, és épen a legnyomasztóbb esetek vannak a lehető legförlületesebben előadva, melyből első pillanatra föltűnik az olvasó figyelme előtt az, hogy az írónak aligha volt biztos tudomása arról, mit tolla alá venni elég bátor volt; ki látszott, hogy mind az, mit arról ez ideig irtak, vagy a személyesség aljas boszu sugallatai-, vagy pedig a világ elé bocsátott ebbeli munkája, csak a hallomás tolmácsolásából eredhetett.

Azért tevém föl magamban, hogy megvárom a minden felől árvizként rohanó könyvek kiadását, mivel úgy valék meggyőződve, hogy az Erdély havasai ellen vezetett minden hadjáratot más, de minden esetre az eseményeket jól ismerő egyén által hiven fognak előadatni, mely esetben nekem csak is némely, s kivülem más által nem tudható adatok tisztába hozatalára kell vala szoritkoznom.

De minthogy ebbeli várakozásomban csalódtam, kénytetve érzem magamat, hogy bár járatlanul is az anyira előre haladt írói pályán, tollhoz nyuljak; s az események hulláma által előidézett valót leírom a maga meztelenségében, úgy miként azok valóban történtek.

Ezt tennem kell, hogy az e tekintetben már megjelent jeles munkákban följegyzett egyoldalu előadásokat adatokkal megcálfojam; s Kossuth mint kormányzó becsületét sértetlenül tüntessem föl a világ előtt, ezzel tartozom az ő becsületének, de tartozom kis seregem vitézségének és önmagam nevének is; de végtére honfiúi szent kötelességem ezt tenni, mert forró ohajtásom, hogy a hazámat érdeklő s a világ elé bocsátandó történet lapjain napfényhez hasonló ragyogásban álljon az események szülte tiszta valóság, nehogy az utókor undorral forduljon el annak olvasásakor, hazája multjától, s hogy ne essék előre is kétségbe a művelt olvasóvilág szigorú és részrehajlatlan ítéllete hallattára; igaz, hogy fájni szokott az igazságos hang, de csak mindennapi, közönséges lelkeknek.

Azonban meggyőződésem, hogy ezek fájdalmát fölül mulja az előadottak hű és valódi kimutatása, anyival is inkább, mivel mindaz, mi kis töredék munkámban foglaltatik, hű adatokon alapszik.

Még mi előtt Arad vár sokat mondható néma és rideg falai közt kimondták volna fölöttem : mint valami uton álló fölött a halálos ítéletet, megírom az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról kis töredék emléklapomat; azzal az elhatározottsággal, hogy ha majd a bakó gyilkos keze véget vet életemnek, hazám és nemzetem kebelében maradjon annak valódi történelme, úgy miként azt az események hullámszövevénye előtérbe sodorta; azonban a sors könyvében más-kép volt életem naplója irányozva, s így idő engedtetett, hogy a sokféle könyvek tömegében ferdén előadott dolgokat okadatolva, hű előadásom által megcáfolhassam.

Nem tartom semmi tekintetben szép, vagy célhoz vezetőnek a ferde előadásokat, mert habár későbbben is, de utat tör magának a tiszta igazság, mint az eltorlaszolt víz, mely a kösziklán átszivárogozik idő multával. De meg mi az események részletes jegyzőjének célja, ha az nem, hogy mindent lehető leghívebben adjon elő, hogy a történetíró, mint a népek, nemzetek, országok és fejedelmek kérlelhetlen mestere, abból az utókor számára mennél hívebben egybe állítható történetét, miből a világ tanulmányt merítsen, a népek és fejedelmek kormányzó működését illetőleg. De ha mindaz, ki tollat ragad, csak saját kedvére, szeme és fülének jól és szépen hangzón ad egy vagy más esetet elő; egyiket kimélve, mert magasap született, vagy mert jó barát, a másikat rágalmazva, mert irigységet táplálunk ellene, vagy már az első pillanatra keblünkben megfoghatlan oknál fogva támadt ellenszenv ezt így parancsolja, nem inkább eltorzítják-e — a helyett, hogy elősegítsék — az ország történet igaz ecsetelhetését; szerintem fölötte megrovandó az, ki

Isten által sem változtatható eseményeket, mint megtörténeteket, csak a különös kedvezményezés, vagy épen csak a szép hangzás végett elferdít; így a történet író tényleg vezetjük; már pedig épen nekünk magyaroknak azon kellene lennünk, hogy ki ki mit tud, azt történetíven adja elő, anyival is inkább, mivel épen az 1848/9 évi események valának honunk és nemzetünk ajtó nyitó a polgárisult országok csarnokába juthatni.

Mi engem illet, siri némaságban ohajték hallgatni; kis töredék munkámmal magánosságomba visszahúzódva, meg voltam és vagyok elégedve, ha néhányan elismerésüket érzetik velem a mult harcias eseményekben való porszemnyi részvétemért ... Csak a késő kornak akartam juttatni eme töredék jegyzékemet, a mikor már az elmúlt események fölött valóban higgadt vérrel szoktunk szólni, de mint egy erőtetve látom magam tollhoz nyulni, mert azt kell hinnem, hogy eddig minden e tárgyban író csak azért említi egyoldalulag az Erdély havasai ellen vezetett hadjárat működését, hogy valahára én is fölszólaljak, talán tartottak attól, hogy örökre elnémulok, a miben azonban csalódtak, mert én azt már rég toll alá véve, zárva, és elrejtve tartám a gyászos emlékü évek alatt.

Mint hogy azonban a sors könyvébe mind ez ideig nem volt megírva a bakó irgalmatlan keze általi kimúlásom, annál fogva föltevém magamban, hogy ha már idő engedtetett, tehát több e részről kiadott könyv olvasása után, bocsátom, ha nehezen is, kis töredék munkámat a világ ítélőszéke elé, Schiller ama mondatára eszmélve: „die Weltgeschichte ist das Weltgericht“.

Nem kis meglepetéssel olvasám Czecz tábk. munkáját, csakhamar utána Klapka tábornokét, ki — úgy látszik — félre vezetett Erdély eme hadjáratí jegyzeteinél, mert ő részrehajlatlanságánál fogva, ha a dolog valódi állását tudja, terjedelmesebben írta és adta volna elő szép művében az e vidéken történeteket, mert nem lázítá keblét ama gondolat, hogy egyik vagy másik polgári állású egyén, mint honvéd, méltó érdemeinél fogva, magas állásban részesül; szóval Klapka nem tartozván azon emberek közé, kiknek ajkairól a jó és szép is elfajulva, vagy elferdítve hangzik.

Jelen kis töredék jegyzékem kelte után 12 évre, midőn hazám kissé szabadabban lélegzett fél évig, több eféle munkák halmaza lepte el az olvasó közönséget, melyből olvasám az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratot, de egyoldalulag és hibásan előadva; mely már csak azért is hibás, mivel úgy tüntetik föl a dolgot, mint ha az épen csak akkor keletkezett volna, midőn csekély személyem rendeltetett oda, a fölkelők ellen; — holott ezen vidék román ajku lakosai már 1848-ik évi október havában Gál László nemzetőri őrnagy alatt fegyveres erővel szorítottak vissza a magaslatok völgyeibe, rabolni s irtani indult vágyaikkal.

De 1849-ik évi január havában Beke alezredes váltá föl Gált, ki ismét e vidéken működött; tehát ebből minden további commentározás nélkül is kiderül, hogy nem az én oda rendeltetésemkor keletkezett a havasok elleni hadjárat, mivel tehát ily ferde előadásokat olvastam, melyek az olvasó közönséget oda erőtetni látszanak ferde állításaikkal, hogy mindenkinek csak hallomásból teremtett állításait elhiggye.

Olvastam továbbá a Kőváry László által kiadott 184⁸/₉ évi történetét Erdélynek. E munka csak azért sem felel meg hiven földadatának, mivel gyakran kirándul előadásaiiban Magyarország legtávolabb részeire, sőt még a hon magasabb politikai körében végbement némely esemény fölött is mond ítéletet.

Szerintem oly hadjárat leírását, mely az országos ügyek, bel- és kül igazgatásának politikai hibáit is bonckés alá vehesse, csak oly katonai egyéntől várhatja a hon és nemzet, de a t. c. olvasó közönség is jogosan, ki a közügyek kormányzati ágazatának gyepölője valamelyikét kezeibe tartja, mint annak vezetője, ellenben fölötte nevetséges tolakodásnak tartatnék, ha csekély személyem, ki alárendelt állásomnál fogva is bátorkodnék a politikai mozdony millió ágazatai közül valamelyike fölött is javítani, vagy épen ítéleti roszalásomat kimondani.

Részemről ugy vagyok meggyőződve, hogy nekünk magyaroknak, ha honunknak csakugyan jót akarunk, s a világ örökké élő történet lapjain azt, mint erekljét akarjuk az utókornak örökségkép hagyni: akkor nem szabad a világ elé bocsátandó jegyzeteinkben mindjárt ítéleteinket is fenhangan hirdetni; mert azért adatik ki valamely esemény följegyzése, hogy abból egybevetve ítélhessen az olvasóvilág, akkoron, midőn arról már higgadt vér és lélekkel ítélhet, mert az ítélet kimondása kétségkívül az olvasó közönségé, mit tőle bármely írónak is elvenni nem szabad.

Azért Kőváry honvédtársam munkája szerintem sok helyen tévedésen alapszik, miként az elősorolám, de hibás azért is, mert:

a) munkája 214. lapján azt állítja, hogy Bem tábornok, Csutak Kálmán őrnagyot Abrudbánya fedezésére indította 1849. ápril 14-ike körül. Ez fölötte nagy tévedés, mert engem nem Bem t., hanem a drebreceni kormány rendelt oda, azon év február hó 16-án kelt rendelettel, mely e munkám folyamában olvasható, azonban mint Zaránd megyében működő katonai parancsnok, a 9-ik hadosztályhoz tartoztam, miért is dandárom, mint annak szélső balszárnya szerepelt.

b) továbbá munkája 225-ik lapján mondja: hogy Csutak Kálmán lévén fölküldve, ki is ápril 2-án kezdé meg működését. Ez magában oly összeütköző állítás, melyre minden olvasónak föl kell jaidúlnia; de hogy is lehet az, hogy ápril 14-én körül rendeltettem e vidékre, s már azon hó 2-án megkezdettem volna működésemet, tehát csak 12 nappal oda rendeltetésem előtt...?

El nem hallgathatom e munka folytán olvasható azon állítást sem, mintha Szemere Bertalan akkori miniszterelnök küldötte volna Drágos Jánost, a havasok lakóihoz béke pontokkal. Hogy az író ezt honnan merithette, meg nem foghatom. Épen úgy áll Czecz tábornok munkája is, egyoldalulag az olvasó közönség előtt, a havasok ellen vezetett harcokról. — Hogy pedig Kőváry béke pontjait illetőleg vissza térjek, az a nézetem, miszerint Drágos a románok táborában szüntelen s ezerféle faggatások közt, meglehet, hogy talán toll alá vett egy olyforma béke pontozatot, melyről Kőváry ír, de hogy Drágos azokat magával hozta volna, azt Isten s világ előtt tagadom, s bátor vagyok többi honvéd tisztársaimra is hivatkozni, mert nem lehet,

hogy mindnyájan kihaltak volna. Azok is, mint én, melegen fognak emlékezni, Drágos béke biztosnak táboromban való megjelenésére, miről azonban munkám folytán bővebben szólok, — de mivel Szemere által adottaknak mondatik e béke pontok jegyzéke, lehet hogy már akkor volt valami emberi gyarlóság szülte irigység a két nagy hazafi, t. i. Szemere és Kossuth közt, de én azt állítani nagy vakmerőségnek tartanám. Szerintem haragudhatnak személyek egymásra, de ott, hol a hon és nemzet léte vagy nem léte áll előterben, nem tehetem föl, hogy a két férfiú keblében létező egymás iránti gyűlölet — ha volt — e pillanatban is az uralgó szerepet játszható legyen, azért itt erről szólni többet nem lehet.

Az is mondatik Kőváry könyvének 225-ik lapján, hogy Csutak győzelmének nem sok hasznát vette, mert Brádnál tovább menni nem birt. Hogy miért nem mentem tovább, az kis munkám folytán kiderül, de lehet e józan észszel gondolni is, hogy egy sereg vezére, ha még oly tapasztalatlan is, csapataival akkor rohanja meg ellenfelét, midőn béke biztosa köztük van alkudozni, vagy midőn épen a béke áldomás poharát üríti, ehhez nem tudatlanság, hanem határt nem ismerő roszelelkűség s még elfajultabb hazafiuság szükségeltetik, mit itt megnevezni sem merek, avagy valamely vágy teljesedésének reménye kell ruganyul, mint Hatvaninál volt.

Azon munka 115-ik lapján azt is állítja szerző, hogy a szerencsétlenül legyilkolt Brádi családot 1848. évi november havában Gál László vagy Beke alezredek takarították el; ez tévedés, mert ama szerencsétlen családot,

számra 16 egyén holttestét én ásattam föl és takarítottam el, 1849. évi március 26-án, mely temetkezési alkalomkor a diszmenetet Pogrányi Sándor százados vezette, hol azon család rokona Institoris János, mint akkori élelmezési biztosom is jelen volt: e barbár modra legylilkolt család egy sirban aluszsa örök álmait a kőrösbányai sirkertben. Én tartottam katonáimhoz a magasra domboruló sirhant tetejéről beszédet ez alkalommal.

Tehát mind ezekből látható, hogy Kőváry L. honvédtársamnak munkájában foglalt állításai közül nem mindegyik állja ki a valóság tűzpróbáját.

Épen úgy hibásan állittatik az is, mintha Hatvani helyembe lett volna küldve, minek megcáfolására munkám tartalmára hivatkozom. De hibásan állittatik az is, hogy Hatvani 1849. évi május hó 16-án és 19-én tette volna támadásait Abrudbánya ellen,*) mert ő az első szerencsétlen megtámadást azon évi május hó 2-án, a másodikat pedig 5-én tette, s május hó 9-én már nem volt Brádon található.

Mind ezekből kiderül az, hogy kénytelen voltam, de kötelességemmé is vált, tollhoz nyulva, saját meztelenségében előadni a történet valóságát, noha még nincs itt az ideje, mert a történet természete, emberi gyarlóságunknál fogva, mindig csak a jövő sarjadék tulajdona, mely erről elfogulatlan fog tudni ítélni; minthogy azonban az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról anyi sok ferdén előadottakat olvastam, nem fogja senki sem jelen töredékmunkám kiadását tolakodásnak nézni.

*) Lásd újabbkori ismeretek tára I. k. 15-ik oldalon, hol még is csak jobban van előadva a való.

Klapka tábornok arról panaszkodik munkája 46-ik lapján, hogy őt, mint helyettes hadügyért, a kormány sokszor kikerülte hadi rendeletek kibocsátásában. Ez való igaz, de Hatvaninál nem így áll az eset, azért bátran mondhatom, hogy Klapka ez állítása hallomásból ered, és az megbocsáthatlan hiba minden kormánynál. Ebben Klapka tábornok urral egyet értek, mert történt sok mindenféle a debreceni kormány nevében és köpönyege alatt, mikről a kormány csak akkor nyert valódi tudomást, midőn az illetén kicsapongó rendeletekből származó balesetek híre borítá el a hazát. — A debreceni kormány fölötte gyöngé volt, mert egy pár homok buckát egyenlőre taposó, fülíg arany galléros szájhóستól is megijedt; a mint észrevették ez uracsok, hogy a kormány katonai tekintetben szigorubb intézkedésekhez akar nyulni, azonnal tele volt a város kürtölve, hogy itt van a német Zopf, már ismét egy új Vorschrift teremő érkezett, s ha ily módon akar velünk honvédekkel bänni, azonnal leköszönünk s. a. t. ezer ilyenféle. Ilyesmit gyakran lehetett hallani, s a kormány, mintha neki kellett volna mea culpát mondani, elhallgatta e vészt hirdető csevegők lármáját, a helyett, hogy megbüntette volna őket. A kormánynak nem kellett volna félni, ily csak kardjaikat csörgetni szerető egyénektől, és valószínűnek lenni hiszem, hogy a kormány szigorubb föllépése sok ilyen futár-táskás urfit Debrecenből, az akkori kormány székhelyéről, messzse távolított volna.

Ezt tapasztalásból mondom, mert a midőn az Erdély havasai ellen vezetendő hadseregemet átvettem, nálam is történtek ilyenféle fenyegetések, mire én a leköszönő kardját

elvéén, mint leköszönésének elfogadási jelét, bezzeg máskép gondolkoztak és azt a leköszönésféle ijesztgetést többé nem hallottam előtérben lenni. — Hogy pedig Klapka panaszára visszatérjek, csak anyit akarok még megjegyezni, hogy mikép lehet egy felelős hadügyministert képzelni, ott, hol minden őrmester és Querilla főnök a kormány fejével tette magát levelezésbe; ez fölötte nagy hiba volt, mert a hadügy-minister az, ki az ország összes hadseregeinek holléte és működéséről számot adni köteles, ily csapongó rendeletek kiadása mellett azonban nem csak hogy a csapatok hol létét nem tudja, hanem azok működéséről sem számolhat; jó hiszemmel merem állítani, hogy ha szigorúbb rendeletek komolyan betartatnak, akkor Görgey sem játszhatta volna a nemzet által reá ruházott bizalommal szemben oly átkosan visszaélő szerepet.

Részemről csak anyit mondhatok, hogy Isten csodát teremtett akkor, midőn ily fegyelmetlen és elkényeztetett hadsereggel anyit is tehattunk a menyit tettünk.

Emléklapok az 184⁸/₉ évben

Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról.

Wigand K. F. kőnyvrendője Pozsonyban.

„Suum cuique.“

Ne kérdjétek miért a néma köny arcomon; vigasztalni se akarjatok, könyem áldozata a fájó emlékezetnek!

Körülem a börtön penészes falai — s túl reám mi vár? E rabláncoktól csak a sír hideg lehellete oldoz föl — s az élet, mely egykor reményeiben virágzott, használni hazámnak s az emberiségnek, mint fájdalom-sohaj nyomtalanul enyész el!

Hazám, te szeretett haza, vérzesz, hű fiaid egy része véres csatában hult el, vagy szent ügyed vértanúivá üdvözült a bakó által nyert halálban. A fönt maradtak földönfutókká váltak, s szerelmed és fájdalomad kíséri őket!

Sebeim sajognak, agyam zúg; . . . de utolsó leheletem is tied hazám, te legédesebb haza!

Ez emléklapok, ha egykor világot látnak s fiaid, olvasandják, vonjanak belőle tanulságot, ismerjék leplezetlenül a kort, hogy a letűnt személyek és események fölött elfogulatlan kedélylyel ítélhessenek.

Nem irok vezérfonalat a történetíró elé; de mint adalékot, a kor leírója talán használni fogja — hiszen a közös veszély után, önzés vagy elfogultság nem férhet keblembé.

A kifejlődések végokait keresni, — a fő szereplők

életében lélek bűvárlásokat tenni, — vagy az események összehasonlításánál reflexiókat állítani össze, — nem hivatásom.

Csupán tényeket adok elő, épen úgy és csak anyiban, a mint, s menyiben azokról én, mint cselekvő személy, közvetlen tapasztalat által szereztem tudomást. Úgy is a jövő kornak lehet csak föntartva, hogy a tisztult adatok, lélek ismeretes egybevetése után, — jelmondatom: — „Suum cuique“ szerint pártatlanul ítéljenek erény vagy bűn fölött.

I.

1848-ik év tavasza Torontál vármegyében ért, hol az akkoriban zajos megyei közgyűléseket meg- meglátogattam, s a fenforgó napi kérdésekből, a bekövetkező jövőt, nem nehéz volt sejtennem. —

Elismeréssel emlékszem e megye, az idő szerinti néhány elsőbbségeire, kik szerénységem mellett is, véleményemet a napi kérdések megvitatása körül, előző figyelemben részesíték — s irántam való jó akaratuknak átalában lekötelező jeleit adák.

Midőn a mondott év április hó 24-én N. Kikindán és Ó-Becsén egyidejűleg ütött ki a zendülés, kétségtelenné vált, hogy az idők csak azért nehezültek ott magyar testvéreinkre, mert magyarokul születtek. — Láttam, hogy a felbőszült rác népség vak dühe, magát a születést is bűnnek rója föl, s vérszomja határt nem ismer.

Megrendülve, de jobb ügyünk szerencséjében bizva, siettem akkor Zombolyára, ottan székelő beodrai Karácsonyi

László főispán úrhoz, s följánlottam neki szolgálatomat.

Igy történt, hogy ő engem, a már föllázadt Nagykikindai kerületbe nevezett ki őrbiztosnak, Csókán való lakással, mivel e járás főbirája nem mert mozdulni lakásából.

Elvállaltam a körülmények közt nagyon is veszélyes megbízást, s tudva, hogy minden perc drága, mely alatt a zendülés valószínűleg terjedelmesebb és komolyabb alakot öltend, siettem Csókára, s az útban eső községeket sikerült lecsillapítanom.

Csókára csak éjjel érkezhettem meg 10 óra tájban, azon pillanatban, midőn minden magyar nemzetiségű fölött, már csak végrehajtásra várt, ama szörnyű határozat, hogy azok ez éjjelen egytől — egyig, lekoncoltassanak. — A nép kedélyét ily végletekre vezetni, nem kis mértékben segítette elő, az ott lakó megyei esküdt Kostyálnak folytonos lázítása, — ki már kimutató, hogy mely legelőket vett el tőlük az uradalom, — ők azokat jogosan visszafoglalhatnák: javasolta továbbá, hogy Tisza Szt. Miklóson a Nádor pénztárában lévő pénzkészletet azonnal foglalják le, s egymás között felosztanak, kárpótlásul a legelők használata után.

A nevezett esküdt épen ily szellemben tartá a népgyűlést, oda érkezésem estéjén; — s a néphangulat már azon a fokon állt, hogy a Csókai 'r. kath. lelkész Dobó úr, azon pillanatban kénytetve látta magát ideje korán menekülni.

A körülményeket nem lehetett félre ismernem, s erős hitem volt, hogy csak határozott föllépéssel előzhetem meg a véres kifejlődést; s csakugyan feleletre is vontam

Kostyál esküdtet, csábító eljárásáért, s egyszersmind a zúgó nép szeme láttára vasra tétettem, s azon éjjelre a plébániára vitetve, őriztetvén, másnap Nagy-Becserekre küldöttem.

Ez eljárásom alatt erkölcsi tanulságot is vontam a nép viseletéből, mert a vasra tett Kostyált, kit előbb szabadító-jokul rajongtak körül; most lassankint kárhoztatni kezdék, — s személyes beavatkozásom vált szükségessé, hogy őt tetteleges bántalmaktól megóvjam.

A nép az erősebb közvetlen benyomásának engedve, jőzanság nélkül itél, s kit ma egekig magasztal, holnap örömjaj közt fogja bitóhoz kísérni. — Népművelés, mikor jó el a te országod! —

Bármint vigasztalt az öntudat, hogy vérontásnak vettem elejét, — voltak kik eljárásomat — ellenszenyből talán — megtámadák, s hirelték, hogy tettem szükségtelen buzgóság lett volna, s fájdalom, a kedvezőtlen vélemény nem kevesek előtt, emelkedett előtérbe; a tettes karok és rendek rosztalásukat fejezték ki, — s maga a főispán minden szabadelvűsége, s annak dacára hogy ő is családjával menekülni volt kénytelen; nem hagyta helybe föllépésemet, — csak öntudatom mondotta, hogy helyesen tettem.

Mindezt látta a vidék szerb és magyar népsége, sőt a köznemesség is, csak a született táblabírói rend nem tudott megbarátkozni az eszmével, hogy mikép lehetett egy nemes embert, még ha lázító is, oly rögtön elfogatni és törvény elé állítani; mire azt válaszolám, hogy én is nemes ember fia vagyok, de én a nemes embert tényeiben fogom s kívánom fölismerni. — Csodálkoznak önök, hogy mikép lehet egy nemes embert elfogatni és önök elé állítani?

Uraim! ha önök a hon valódi jólétét ohajtják, ha a nép, sőt saját biztonságuk szívéből fekszik, akkor nem fogják behúnyt szemmel nézni, hogy ily ferde irányra tévedett nemes ember a nép dühét veszély örvényévé alakítsa; tisztelem én alkotmányunk őstörvényeit, de nem javasolhatom, hogy saját fejünkre alkudjunk; tessék csak meggondolni hogy kivel van dolga éppen e percben Magyarországnak? nemde azzal a camarillával, mely már II-ik Ferdinánd dicsően uralkodó királyunk alatt elvül tűzte ki a Magyar nemzetet kiirtani; eme szép handbilét által „Man müsse die Ungarn durch Verletzung ihrer Verfassung zum Aufruhr reizen, um das ganze heillose Ungarnvolk mit Hilfe einer spanischen und polnischen Armee auszurotten: 40,000 bonae et exquisita militiae Hispanicae, cui levis armatura Polonorum adjungetur, perfida haec gens quetoties maiestatem Caesareum violavit radicitus eveletur. — Gubernatores quibus poterunt technis eos circumveniant, poenis excogitatis deliquentes afficiant, et inanditis modis exagitent. Sic gens hac jugi inpatientissima, necessaria seditionem aliquam excogitare debebit, et contra gubernatores insurgere quo pacto inandita causa tamquam contra violatores majestatis procedendo, vicina implorabunt auxillia et ex vato succedet negotium nostrum!! — Auch Ermordungen in Masse sollten versucht werden, durch Wallenstein und ältere Caraffa von Montenegro, Unordnungen zu provociren, und alles niederzumetzeln, was über zwölf Jahre ist und ungarisch spricht.“ Omne jugularetur quod loquitur hungarice a duodecim annis „et feliciter opus hoc magnum perficietur, uti eundem processum in Silesia et

Bohemia, cum annexis provinciis jam cosuma vimus“ — avagy feledék önök, hogy még két évvel ezelőtt egy lengyel nemes embernek feje halva 5, élve pedig 10 pftot ért, a törvényekre meg esküdött fejedelem kormánya által tett intézkedések alapján; ha mind ezeket feledik, és nem gondolják, hogy épen most lehetünk abban az időben, melyet elérni Austria rég törekszik, akkor persze hogy kár minden csepp vérért, mely az ártatlan védelemben elpárolog.

Én azonban, azt mondom, legyenek önök szigorúak és igazságosok, ha a köz-állam jólétét veszély fenyegeti, minden körülmények közt, s mindenki iránt, mert ha ily izgatások által a nép dühe szélsőségekre vitetik, akkor csak felkoncolt gyermekeik fölött hullathatunk késő könyeket; e fölbujtogatott nép nem fog válogatni, nemes vagy nem nemes közt, — elég a borzasztó halált megérdemelni, ha embertársa magyar ajka, vagy posztó ruhát visel. Ismétlem: legyen erős a törvényszék és szolgáltatson igazságot, míg hatalmában van, mert késő lesz, feleik sirja mellett hullatni a könyeket, ez — engedetlenség által létrejött, de többé jóvá nem tehető — hibájuk fölött. Ezek után oda hagytam a törvényszéket azon megjegyzéssel, hogy a mostani időkben a leplezés nem helyes gyógyszer.

Magam részéről éber figyelemmel kísértem a nép hangulatát, s a napi renden lévő kitöréseket, tehetségem szerint megakadályoztam, a Marczibányi és Náadori uradalmakról komoly vészt háriték el, mely alkalmazkodásomért azok elismerésükre is méltattak, az első jutalmul 160 pftot adott, a Náador pedig 1848-ik évi június 8-án kelt következő magas kéziratával lepett meg:

„Tekintetes Csutak Kálmán Torontál vármegyei őrbiztos urnak! Értésemre esett, miszerint egyedül önnek sikerült Torontál megye N. kikindai járásában a határtalan lázadási kitörést meggátolhatni, s még eleve korán elejét állhatni, egyszersmind több hivatalnok életét véres áldozatoktól megmenteni, miért is fogadja fáradhatatlansággal párosult hazafiságáért őszinte köszönetemet. — Kelt Budán junius 8-án István mk. nádor, kir. helytartó*).

Ugyan ez évi junius havában megtörténhetett, a Torontál megyei tisztviselők pótló ujitása, mely után állomásomat oda hagyva, ismét visszavonultam magánylakomba, gondolván, hogy most már a katonaság s a 10 honvéd zászló-allyak elég erősek lesznek a lázadók megfékezésére. —

Nem sokára azonban minden felől hallatszott, hogy a camarilla s annak vért szomjuhozó pártjai szítják a lázongást, és folytonos lángban igyekeznek tartani, míg csak egy alkotmányt szerető magyart életben tudnak; akkor minden oldalról az hallatszott: harcolj vagy fizess, s én fizetni nem tudtam, azért harcolni siettem, oda, hol parányi tehetséggel honomnak jó szolgálatot tehetnék; így történt, hogy midőn Kossuth Lajos, mint országos biztos fölhívási körútját tévé, ajánlottam szolgálatomat, előadván: hogy a katonai szolgálatban némi ismerettel bírok, — minthogy néhány évet Grf. Radeczky hadseregében Olaszországban, Martini tábornoki tábornok mellett tölték, — így történt, hogy 1848-ik évi október hó 1-én rang és illetményvel mint hadnagy küldtettem Pestre, a magyar királyi tábornokhoz; onnét csakhamar Nagy-Váradra rendel-

*) A Pesti lap akkori számában is olvasható volt.

tettem, a vár erődítésére, s egy zászlóallj alakítására, ekkor alkotám meg a 27-ik honvéd zászló-alljat, melyből egy század Aradon is harcolt.

A 27-ik honvéd zászlóallj Biharvármegyében Nagy-Váradon lett alakítva, melynek nem csekély részét a bihar-megyei román ajku fiuk képezték, kik azon időben mint katonák úgy tűntették ki magukat, hogy semmi kívánni valót sem hagytak mást, mint hogy erényeiket az érdemlet siker koronázza. — Ez állítasomat eléggé igazolja a mindenki által dicsért Arad ostrománál magát anyira kitüntetett bihari század. —

E bihari honvéd század a 27-ik zászlóalljból állítatott össze, és Matta őrmester vezénylete alatt, ki útközben hadnagy lett, ment Aradra segítségül a történetben is szép emlékre méltó Arad város polgárainak. — Aradon e század a polgárokkal egyetértőleg úgy viselte magát, hogy dicsőségére szolgált nemcsak a 27-ik zászlóalljnak, hanem magának a honvéd névnek is. — Az említett század később az 59. számú zászlóalljba osztatott, Matta századossal együtt, hol mint előbbeni zászlóalljukban a haza szent ügyéért lángoló szeretettel és egész önfeláldozással hősiezen harcoltak. —

Elég jele ez tehát annak, hogy a félre nem vezetett román ajku fiuk mint honvédek, a hon iránti kötelességüket hiven teljesítették. —

November havában Bém tábornok Pestről Nagy-Váradra jöven, engemet mint Pestről ajánlott egyént, tábornoki tiszti minőségben, főhadnagyi ranggal magával vitt az

Erdélyi hadjáratra, de a 27-ik zászlóalljat is oda rendelte s tulajdonképen itt kezdődik harci pályám.

Mint tábornoki tiszt Riez kó nemzetőri ezredes mellé rendeltettem, ki akkoriban nevezetessé lett arról, hogy egy megnyert csata után közvetlenül oly hátrálási tényt vitt véghez, melynek okát vagy célját máig sem tudja senki.

Kolozsvárt a 27-ik zászlóalljnal századossá lettem 1849. január 1-én, de szolgálattétel végett a tábornaknál maradtam beosztva, s innét a had groos-jával (derék haddal) Bem vezérlete alatt Szamosujvárra, onnét Naszódra, Besztercére, Marosvásárhelyre, innét a derékhad bal szárnyának Grubiczy őrnagy vezénylete s általam, mint tábornoki tiszt vezetése alatt Balla-vásárra, innen a gálfalvi csatára 1849. január 16, 17-én, és innen Nagy-Szeben alá tett vonuláskor, a mely pillanatban azonban a balszárnny és derékhaddal összpontosult, midőn ismét az öreg úr (Bem) mellé rendeltettem, tábornoki tiszt minőségben.

Itt Nagy-Szebennél a január 21-ki véres csata közben Grubiczy Sándor a 27-ik honvéd zászlóallj parancsnoka halálos sebet kapott, az e napi Nagy-szebeni csatában.

A lelkes őrnagy elestével a zászlóallj is csüggedni és a túlnyomó ellenség golyózápora előtt hátrálni kezdett, csak hamar ágyúit odahagyva, rendetlen hátrálást tett, mint a mely zászlóallj az első csatavonalban (erstes Treffen) volt, mire az egész balszárnny helyéből tömegesen hátrált.

Bem tábornok engemet maga mellől oda küldte, hogy lássam a futamodás okát.

Az ellenség nagyon is hasznára fordita minden elfoglalt lépést, s győzelme kettőzteté erejét. — Grubiczy őrnagy

barátomat vérében látva elkeseredett keblem, s eme látvány érezteté velem, hogy csak végelszánás fordíthatja meg a harc szerencsáját, ez érzület és gondolat alig egy másod perc műve alatt, kezembe ragadám a 27-ik zászlóalj lobo-góját Gyertyánfi Zsigmond hadnagy oldala mellett, és a csapatok elé vágaték, lelkesítő szavakkal buzdítám azokat rohammal nyomulni előre, hogy elvesztett ágyúinkat az ellen gyönyörére ott ne hagyják; — halál veszély megvetésem követőkre talált, mert a zászlóalj és a többi csapatok nem hogy helyeiken megálltak, de már most vég megfeszítéssel törtek az ellenre; néhány perc múlva ágyúinkat vissza küzdötték, és a győzelem ittasság a vitézség és személyes bátorság csodáit cselekvé; az öreg úr — mint Bemet általánosan neveztük — a sikeren elragadtatva, engemet a helyszínén azonnal őrnagynak nevezett ki, a jeles 27-ik zászlóalj parancsnokságát reám ruházván *).

E rögtöni kineveztetésem folytán történt kitüntetés sok ellenséget támasztott irántam, főkép a volt osztrák tisztek közül átváltoztatott honvédtisztek tömegében, kik semmi-képen sem tudták magukkal elhithetni, hogy táblabíróból is — miként ők szokták mondani, — válhatik jó katona, s tőlem még mindig némi tiszteletteljes bámulást vártak, állítólagos haditapasztalataik iránt, míg ellenben a tisztí köteles-

*) Volt a 27-ik honvéd zászlóaljjában egy Fokner nevű százados, ki is, midőn meghallá, hogy én őrnaggyá neveztettem ki, másnap a fővezérhez ment, oly panaszszal, hogy ő volna a zászlóaljjában a legöregebb kapitány, tehát őt illetné az őrnagyi kinevezés; mire Bem tábornok B. Kemény Farkast szállásomra küldé, azon kérdéssel: hogy hol volt Fokner tegnap, az ütközet alatt, mivel állítása szerint ő is itt lett volna, — Gf. Teleky Sándor, és Bethlen Gergely törzstisztársaim előtt csak anyit válaszolék: én épen azért lettem a csatamezőn őrnagy, mivel Fokner százados úr itt, és nem a Szeben alatti ütközetben volt, hol én azzá kineveztettem; e válasz mindenkit elhallgattatott, s ismét csend lőn.

ségeken kívül megkülönböztetett tiszteletben csak ama keveseket részesítém, kiket minden áldozatra kész elszántságuk, szívvvel, lélekkel a nemzet szabadság- bajnokaiul tüntetett ki.

A sértett hiúság nem átalítja a legaljasabb fegyvereket is használni vétkes buzgóságában; — — ez időtől fogva odavetett gyanusítások keringtek fölőlem, érdemeim kétségbe vonattak; s általában kedélyem elkeserítésére, az általam szentnek tartott közvélemény előtt való kisebbitésemre minden alkalom és minden eszköz felhasználtatott.

Nem határozhatom el, hogy elveimnél — vagy sebzett becsület érzetem fölött való elkeseredésemnél fogva, — de legkivált az időtől, kedélyem komor leve, s mintha az élettel számot vetettem volna; a legvéresebb csaták hevében is nem emlékszem, hogy a halál félelem érzete csak pillanatra is elfoglalt volna.

Állítják és számtalan példákat hoznak bizonyítására annak, hogy a csatában nyert halált, annak előfélelme előzi meg, s ellenben hogy a halál-megvetés talizmán lenne a csaták mezején.

Ily heves csata lett a következő, Nagy-Szelindeknél, 1849-ik január 21-e éjjelén; lelkesült csapatom kétszeri rohama, mind kétrészről tetemes veszteséggel nyomatott vissza, az ellentől megszállyt alkalmas pontról — a hegyekről, de a harmadik rohammal azt birtokunkba vettük — nem különben ugyan csak itt, január 24-én, midőn Puchner bennünket egész erővel megtámadott, ismét e város nyugoti része volt védelmem alá adva, melyet újból többszöri rohanás

után vettem vissza az ellentől, mire még igen sok élő bajtársam is fog visszaemlékezni.

A vizaknai csatában mint őrnagy és dandár vezér vettem részt, mely csatát dacára annak, hogy már ekkor oroszokkal volt dolgunk, délután 1 óráig tartottam fönt, Bem fővezérlete alatt — ekkor vevé észre az öreg úr, hogy a túlnyomó osztrák sereg között orosz seregek is vannak, és annak, valamint azok ütegeinek ellenében számunk és ágyúnk nagyon is csekély, — ekkép rendelé meg ama híres hátravonulást.

Emehátravonulás azonban, — tudomás szerint — Bauer József őrnagy és hadi titkára az öreg úrnak, s mint olyan iroda igazgató is volt, kinek hanyagsága folytán tetemes kárunkkal esett meg visszavonulásunk; ugyan is Bauernek meghagyatott Gallophen által, hogy a városból még a csapatok oda érkezése előtt vonuljon ki — a pénztárakkal és irodai szekerekkel, de ő anyira késedelmeskedett, hogy társzekerei és a menekvők kocsijai épen a visszavonuló csapatok s fedezetük közt keresztül kasúl bujtak ki a kapukon az utcákra, úgy hogy utját zárták az ágyú ütegeknek, s mi, fölakadván tizenhat, részint 6 részint 12 fontos ágyúnk, szóval egész lovas ütegeink, s azok tűzérei, az orosz és osztrák seregek kezébe estek, azonkívül minden podgyász, hadi iroda és pénztárak.

Sztupa I. hadnagy a 27-ik zászlóalj lobogójával Megyes felé vonult, e körülmény folytán történt, hogy Czecz úr, idézett munkájában nem feledi kiemelni, hogy én a zászlót elvesztettem, mely azonban elveszve nem volt, az ellenség kezébe sem jutott, hanem Sztupa hadnagy jónak

látta azzal Megyes felé huzódni a roppant zavar közepette; de vajjon ott hol két üteg ágyú minden hozzá tartozó lőporos szekerekkel, valamenyi málhás kocsi, hadi iroda és pénztár zsákmányul estek, csoda lett volna e, ha hogy egy zászló oda esett volna zsákmányúl, én részemről, noha a zászlónak is megvan a hatása, még is jobb szeretek olyan időben 16 ágyút, mint egy lobogót; de hiában, ennek így kellett történnie, anyival is inkább, mivel Czecz úr hajlammal bír, hogy másoknak róvhasson föl, még akkor is — midőn szoros igazság szerint — őt csakugyan homály terheli az egész veszteségre nézve, mert hiszen — távol legyen tőlem mintha Czecz úrról azt tenném föl, hogy ő a golyó záporban nem jól találta magát, — de még is igaz, hogy ő állítólag lőpor vagy miért a városban futkározott, mely alkalomkor általam kétségbe nem vont hadi ismereteit termékenyenye lehetett volna tenni az által, hogy a városból a podgyász és menekült kocsikat ideje korán, mint alezredes kiindítja, mi ha megtörténendett, sok valószínűséggel állíthatom, hogy valamint zászlóalljam lobogója, úgy az ágyúk és értékek is megmentethettek volna. —

Sokan állítják ugyan, hogy Bauer őrnagy, tábori iroda igazgató, a mondott alkalomkor az öntudaton kívüli állapotig ittas lett volna, de én azt nem állíthatom, mert csak az nap este találkoztam vele Szerdahelyen, s így lett, hogy a futárok által idejében és ismételve vitt meghagyásokat a kivonulás tekintetében fogamatba nem vette. De hiszen, ha már Czecz úr a városban járt, a leglényegesebb dolgokról körülményes tudomást szerezhették — és a szükséghez képest intézkedhetett volna.

Bem a legutolsó percig a lehetőségig küzdött kétezer hatszázhetvenkét csataképes emberrel és 22 ágyúval az orosz és osztrák földrengető hadoszlopainak tüzelése ellen, reggeli 7 órától délutáni 1 óráig folytonos munkában, — végre így szólt hozzám „Monsieur le brigadier, ces sont les troupes de Russe il y a 8 livres, nous n'avons pas de faire autre que nous-nous retirons; il y a beaucoup des Russes ici“ mire a visszavonulást egy jeles hadvezérhez méltó tervvel azonnal meg is rendelé.

Nagy Napoleon azt monda, hogy nehéz körülmények közt jól visszavonulni tudni, egy tábornok remeke, noha ez azért mégis csak hátrálás marad mindig.

A visszavonulás azonban szerencsétlen hanyagság miatt, a katonai szigor és pontosságról fogalommal sem bíró, vagy túlbizakodó, mint a volt osztrák tisztek néhányai miatt rosztól ütött ki, a zavarban 300 főre számítható emberünk tőlünk elvágatott, és Megyesnek ment, ugyan oda tartott Sztupa hadnagy is a 27-ik zászlóalj lobogójával.

E visszavonulás 1849 február hó 4-én délutáni 1 órákor vette kezdetét, még azon éjjel Szerdahelyre vonultunk be, mindenütt az orosz és osztrák győzelmes ellentől üldöztetve; — hajnalban Szász-Sebesnek vonulva vettük utunkat, mely menet alkalmával tizenötször fordultunk szemközt az ellenel, és feltartottuk mindenik alkalommal; addig, még azt a fedezet kívánta; mikor is a Mátyás huszár ezred parancsnoka, Gróf Bethlen Gergely egy tréfás ötlete, mely földvidítására történt a kedélyeknek, épen úgy hasznos is lett; — ugyan itt a lovasság háta mögé állítá föl a markotányosnékat, kik szintén lovakon ültek, hogy az ellenség

lovakainkat többnek lássa, mint menyí valóban volt, hanem azután volt is ám-sikoltás és futás, midőn az ellenség golyói a hevenyészett huszárokat is meglátogatók.

Következő hajnalban Szász-Sebes alá értünk, közvetlen mögöttünk, a szüntelen nyomunkban üldöző osztrák csapatok, — élénk pedig Czecc alezredes úr jó, jelentvén, hogy a város kapui zárva, és keményen eltorlaszolva vannak; itt még azon szomorú eset is történt, hogy néhány sebesültünk s olyan katonai marodeurók*) előre mentek kocsin, és még első éjjel beértek, kiket azonban másnap mind legyilkolva találtunk a város lakosai udvarain, volt köztük olyan is, kin több seb volt látható; ezek azon emberek közül valók voltak, kik a vezér parancsát, a hol és a menyiben lehetett, áthághatni, mindent elkövettek.

Erre Bem, a merész vállalatok nagymestere és különös kedvelője, felszólítást tett arra nézve, hogy kik kísérlének meg a kétes vállalatot, a város bevételeét illetőleg, — én eléje léptetve, kijelentém, hogy kezemnél lévő kevés katonáim vitézségében anyira bizom, hogy egy ágyú segítségével be fogom venni a várost, a menyire annak belsójét ismerem; — a következő pillanatban egy oly kis csapat élén siettem a várs alá, mely tudta, hogy adott szavam folytán, vagy egy lábíg elhúll, vagy béveszi a várost — ezt anyival inkább egész elszántsággal kelle tennem, mivel menekülhetésünkre más kilátás nem volt; ily körülmény nem ritkán elfojtja az emberekben azon mérlegelési vágyat, ha vajon ütközhetik e, vagy sem? mert ily esetben a pil-

*) Szállingálók.

lanat és a vezér találékony esze szüleményeinek hódol mindenki.

Mig én a város kapui felé sieték, azalatt Bem a mindig üldözö, s már most közvetlen közelben lévő ellennel szembefordult és verekedett.

A várost fedező oláh és szász katonaságból álló csapat, ötszörös száma mellett sem érzett nagy kedvet, hogy velünk huzamosabb ideig szembe szálljon, rövid csetepaté után a város kapujához juték, hol a terlaszok elhánytatása alkalmával 9 emberem esett el az ellen fegyvere által, de alig jó fél óra mulva, már a városban valék, s azonnal tudósítám Bemet, hogy a város birtokomban van, és bevonúlhat, ki azonnal a legnagyobb rendben be is vonult. — A város kapuit újból eltorlászoltuk, s a külváros szélső házait folygujítottuk, hogy az ellenség ne közeledhessék ágyuival; ekkép itt pihentünk másnap reggelig, hahogy ezt is pihenésnek mondhatni; — a pihenés ideje alatt a város parancsnoksága reám ruháztatott.

Másnap, február 6-án hajnalban, egy könnyű lovas százados jött be hozzánk, mint parlamentair, hogy adnánk meg magunkat, mert körül vagyunk kerítve.

Bem erre rögtönzött hadi tanácsot hívott egybe — melynek tagjai voltak Gr. Teleky Sándor nemzetőri ezredes, Gr. Bethlen Gergely Mátyás huszár alezredes, Czeecz János alezredes, Gr. Andrassy Aladár őrnagy és Bem segéd tisztje, Petőfi Sándor százados, és Csutak Kálmán őrnagy, az akkorában ott összeszedett csapat- és város parancsnoka; az öreg így szólt hozzánk német nyelven: es ist mir leid, dass ich kein Ungar bin, jetzt

muss ich Ihnen bewusst machen, dass ich fest entschlossen bin, hier bis zum letzten Manne zu sterben, ehe ich mich ergeben soll: — was ist Ihre Meinung?

Erre mindenki hallgatott egy ideig, végre Gr. Andrassy Aladár emelt szót mondván: „j'aime mieux à mourir, que me laisser faire prisonnier d'Autriche“ . . . mire egy akaratlanul kardjainkhoz kapva, egy hangon kiáltók Gr. Teleky Sándor ama mondatát, „veled együtt mi is meg tudunk halni!“ az öreg úr meghatva, de még is derült mosolylyal válaszolá: „vive l'Hongrie!“ — — Ezekután a parlamentairet behivatá, de szemeit kioldani nem engedte — röviden ezt mondotta neki: „General Bem ergiebt sich nie, Sie bleiben hier, bis ich aufbreche, und wenn meinen Truppen das mindeste geschieht, so sind Sie ein Kind des Todes“, mire az öreg úr megrendelte a városból való kivonulást, és pedig az országut baloldalán a szekerek, mellette jobbról a sereg — lehet hogy az ellen, mert hogy kevesen voltunk azt hitte, hogy csak a pogyász őrzőket látja — azonban az egész sereg kivonult, és ők azt ekkép csak későn vették észre.

Mint hogy ily esetben a hírnök mindig erős fölügyelet alatt szokott tartatni, — azért őt erős kíséret mellett velünk hoztuk ki, csak jó távol a várostól bocsátottuk szabadon, mire kevés idő múlva, mintegy 4000 főből álló dandár, lovas útegekkel vett üldözőbe bemünket, Szászváros felé.

Igy vonultunk, verekedve, négy ágyú kíséretében. Szászváros felé, hová csak is késő este értünk, azonban nem minden baj nélkül, mert Bem tábornok s fővezér, Czecz alezredest küldötte előre recognoscirozni, ha van e

ellenség e tájon előttünk, és mikép áll az? Czech tizenkét Mátyás huszárral és két ágyúval el is indult, midőn majd a város alá ért, az azt környező, inkább patak mint sáncból, több apró fegyverlövés történt, mire Czech megfutamodott, utána a 12 huszár is futásnak indult, és ekkép az ágyúk dicstelenül hátra hagytak. Én, mint ki már nem messze voltam a várostól és a mondott helytől, kérdém, hogy mi történt, — arra azt felelé Czech, hogy a város tele van ellenséggel, Bem már visszaforduló parancsot adott, Bencenc nevű faluba, hová éjjelre mentünk volna, mely falu közel fekszik Szászvároshoz.

Azonban én már a városhoz nagyon közel lévén, ohajtám látni ama roppant ellenséget, mert ha oláhokból áll, akkor biztos voltam, hogy a sötét éj dacára is kivehem őket a városból; ezt tettem, mert beláttam, hogy csak elszánt, vakmerő lépés menthet ki bennünket az ellenség kezeiből. A kérdéses irányban előre is hatoltam a sötét éjben, s midőn már az árok közelében voltam, láttam ott ágyúink mellett néhány román atyafit foglalkozni, katonáimat nekik iramítva, egy kis tréfa után azokat tőlük elfoglaltam, mire egy közülök hozzám jött, békét és testvériséget kért, jobbját ide nyújtá. Én oda adám kezemet, midőn a kéz kézben volt, ő kirántá szűre alól dupla pisztolyát, s reám sűté, de nem talált. E pillanatban a meglehetősen fegyveres csete-patéra oda érkezett Gr. Bethlen Gergely és Teleky Sándor, kik is a román atyafit helyettem földre teríték kardjaikkal; — néhány perc múlva fölkertem Bethlen Gergelyt, sietne Bem után, s adná tudtára, hogy Szászváros tiszta leend, mire ő oda érkezik; — noha tűzéink az ott

hagyott ágyuk mellett már legyilkolva feküdtek, csakhamar bevettem a várost, a hová Bem be is vonult.

Meglehet hogy e tényem bosszantá Czecz urat, és azért oly ingerült ellenem és azért nem méltatá ez esetet könyvébe fölvenni; szerinté ily eset csak akkor birna tán értékkel, ha jó emberén, vagy valamely nagy emberen történt volna, de a szegény fiúnak, mire való volna ily érdemet tulajdonítani.

Még ez éjjel, nekem, mint dandár parancsnoknak, előőrsegen kellett állnom, hol is magam egész éjjel át talpon valék. Hajnalfelé, midőn más csapatot rendeltem ki előőrségre, magam pedig be akartam menni a városba, magamat egy kissé restaurálni; alig távoztam egy negyed órányira, midőn már az ellen ágyút hallám dörögni, mire állásomra vissza siettem, és futár által értesítém Bem tábornokot az eseményről, ki is nem sokára a helyszínére jött, s velem együtt ott virradott. A hajnal pirjával az ellenség mind inkább jobban kezdett tüzelni, míg végre láttuk, hogy már tovább lehetlen itt kiállani, és a Déváról jövőket bevárni nincs tehetségünkben, a mind untalan növekedő erő ellenében; a további visszavonulás elrendeltetett, épen e pillanatban egy szakasz Leiningen gránátos elfoglalt egy ágyúkat, mire Bem oda ment és ostorával kezdte őket verni eme szavakkal „lasset gehen, dies ist mein Kanon“, mire egy a gránátosok közül rá lőtt, és jobb kezének harmadik ujját lőtte el. Ez alkalommal Dallos Elek 27-ik honvéd zászlóaljbeli százados, 4-ik századával segített a visszafoglalásban, vezényletem alatt, Bem azonban a városfelé hátrálva, a legelső ház ereszéhez ütötte lelőtt ujjának darabját, mely ott le is esett. Elkérte Makray őrnagy kö-

peny gallérját, hogy jobbját bétakarja, nehogy katonái lássák vérzeni, s így vonultunk többszöri csatázás és összeközös között Piski felé.

Nem messze a hidtól találkoztunk Gál László alvezredes dandárával, ki is azt nekünk hozta segítségül, azonban Bem már agyában kifőzött tervénél fogva, azt visszaparancsolta Piski hidjához.

A ki életében csak egy hadi tárgyról szóló könyvecskét is olvasott, az is felfogja azt, hogy a szemközt álló 18 vagy 20,000 főből álló seregnek 3 vagy 4 □ mértföld kell, hogy erejét kellően kifejtthesse; itt azonban nem lehetett úgy, hanem az ellen 12,000 főből és 86 ágyúból álló hadosztálya, valamint Bem 8,000 főből és 42 ágyúból álló hadserege fél négyszög mértföldnyi területre valának szorítva ily formán [△]Bem szögbe, mely vonalból csak az volt birtokunkban, hol Bem neve olvasható; itt folyt a vér, mint patak, ezt minden nagyítás nélkül, nemcsak mondhatni, de a kinek bármily csekély felfogása van a szemközt álló seregek tömegéről és a hely parányiságáról, be fogja látni, hogy a magát ama kis körre szorított seregek közt, véres csata lehetett az, mely Erdélyre nézve életkérdés volt. Nem hasztalan monda itt Bem „Piski-Brücke verloren, Siebenbürgen verloren, daher kein Rückzug“ — melynek kihirdetésére — miről majd a maga helyén szölok, — 48 óráig változó szerencsével folyt a lét vagy nem lét harca. Ez lehet a közelebbi múlt szabadságharcunkban egész hazaszerte, a legfényesebb és legvéresebb ütközet, a helyiség és a kölcsönös erő mérlegbe vétele után.

Kénytelen vagyok itt megjegyezni, hogy Bárány Kemény

Farkas, a hidnál való csata alkalmával saját katonái közé kartácscsal lövetett, melynek az a szomorú következménye lett, hogy a sebesült és holtak száma 18-ra ment, — s köztük a vitéz Horváth, Mátyás huszár százados is elesett. Ez eset, habár nem rossz szándék, de még is vigyázatlanságból, sőt hirtelenségből történt, miből önként láthatni, hogy a Kemény név dicsőségének estek áldozatául. —

Báró Kemény Farkas jó, vakmerő katona volt ad personam, de egy kis csapat vezérletét sem lehetett volna ily hirtelen vérmérsékletű emberre bízni. Katonai tudományát illetőleg, annyit, a menyit egy lovas tisztnél kereshető, tőle megtagadni lehetlenség volna, de amúgy is fölötte hirtelen természeténél fogva, annyival is inkább, mivel nem ritkán készek ily emberek, áldozattal tétőzve is, neveiket az előtérbe szorítani; — szép, kivált katonában a dicsvágy, de nem mindig dicsérendő, és ép úgy nem mindig áldást hozó; — hiszem, hogy itt Báró Kemény Farkasnak mindig szeme előtt lebegett, a szindarabbán látott Kemény Zsigmond és Hunyady közt végbemenet esemény, csak hogy most a kor és hadi készülétek egészen mások, mint az akkoriak.

Azonban a piskii örökemlékü csata leírására már többen meghegyesíték tollaikat, kiknek feladatuk volt, a helyszínén jegyezni a történeteket; én pedig azok műveibe vágni nem akarok, de munkám elején is kimondám, hogy nem képzelem a történetíró tollát kezemben, s azért annak részleteibe nem bocsátkozom, mert a harcmezőn mindig szokott a nagyvezérek oldala mellett egy történetíró is lenni, kinek más teendője nincs, s élete is veszélyen kívül áll; de egy alárendelt törzs-tisztnak ritkán jut az a sze-

rencse, hogy a hadsereg állását jól kivehesse, s arról hitelesen irhasson, azért erről hallgatni fogok.

Épen úgy történt Riczkó nemzetőri ezredessel, 1848-ik évi december elején, t. i. ő megverte az ellenséget Vardener osztrák tábornok alatt, Bánfihunyadnál, és ő (Riczkó) Báródra, Vardener pedig Gyalura hátráltak, szóval mindkét fél a csata színhelyétől majd öt mértföldnyire hátráltak; honnét azután Riczkó az ellenség nagy számát hirdetve, folytonosan katonaságért írkált Nagy-Váradra, előadván, hogy mily nagyszámu ellenséggel kell küzdenie. — Ez eset után Bem engem, mint táborkari tisztet melléje rendelt, oly meghagyással, hogy ha még hátrálni fog, akkor . . . és így a Riczkóféle tábort Kolozsvárig, mint táborkari tiszt kísértem, mert a tervezetet a fővezér már elkészíté.

Piski hidjánál történt az is, hogy midőn a Szászváros felől oda vonuló sereggel megérkeztünk, Bem ujjának elvesztése közhirre lőn, Simonyi Simkó, Czech segédtsíztje, a midőn Bemet látta, hogy a fájdalom dacára rendelkezések adásával foglalkozik, felkiálta: „der ist nicht umzubringen“. E mondata nem volt szép, de ez inkább az öröm egyszerű kifakadásából tört ki, azért semmi szín alatt sem kell félre magyarázni, mert Simonyi egyformán szerette hazáját és Bemet.

Piskit illetőleg még csak anyit ohajtok megjegyezni, hogy ott február 7-én este és 8-án roppant tüzelés ment végbe, mit csak az éj sötétsége szüntetett meg néhány óráig; végre 9-én reggel az új vihar hajnalán, Bem valami ágyúból egyszerre lövetett, jeléül, hogy e nap leendőntő, s csakugyan a legmelegebb nap volt egész erdélyi,

de talán az egész magyarországi hadjáratban. Midőn a csata részünkre kedvezően dőlni látszott, engem Bem maga elébe rendelt, miről majd később fogok szólni, — most még csak azt jegyzem meg, hogy e napon harmadszori vissza nyomatásunk után, Bem magához hívatta Báró Kemény Farkast, Gr. Teleky Sándort, Gr. Bethlen Gergelyt, Gr. Andrásy Aladárt, Czech alezredest, Csutak őrnagyot, Petőfi Sándor és Inczedy Samu őrnagyokat, s ekkor mondá nekünk ama végzetteljes mondatot: „Wir werden alle sterben, ehe der Feind über die Brücke kommt; denn die Brücke verloren, ist Siebenbürgen verloren.“

Mielőtt a csata nyerve lett volna, Bem tábornok a dévai várparancsnokkal parlamentarizált, hogy a sebesültek s menekvőket a vár alatt szabadon engedjék vonulni, s ez értelemben meg is kötöttetett a hadi egyesség.

Ezek után Bem engem magához hívatván, hamarjában tollba mondá a piskii csata fölött való napi parancsát; ő maga elismeré ebben, hogy a piskii csata alkalmával nem látott más érdeket senkiben sem, mint a hon szabadságát, ez volt a közös érdek, mely serege lelkeit bátoritá a győzelemre. Nem volt senki, kire el nem mondhatta volna, hogy a halál-félelmet megvetve harcolt. S ennek végzetével tudatá velem, hogy a vár parancsnokkal akként egyezett, hogy a sebesültek és menekültek még ez éjjel szabadon vonulhassanak át a vár területnél. Miért is rendeli, hogy azonnal egybe gyűjtsem a kocsikat a sebesültek és menekültekkel együtt, hogy békében vonulhassak át a mondott területen; tudtomra adá egyszersmind, hogy anyira roncsolt zászlóaljamat vezessem Váradra completirozás vé-

gett, s fődözsem egyúttal a kocsikat is, — mely parancs vétele után zászlóaljamat egybehivatva, velük a következő napi parancsban tudatám az esetet:

„Vitézek! Nektek jutott az emberiség ama legszebb kötelességének teljesítése, sebesült bajtársainkat csekély személyem vezérlete alatt Nagy-Váradra kísérhetni, e bérces völgyes vidéken át, ellenség közepette. Terhesek az idők, de még terhesebb a reám bízott feladat szép megoldása, ágyú nélkül, hosszas erdő s hegyeken keresztül; mi kevesen vagyunk; a kocsik, melyeket fedeznünk kell, egy mérföldnyire fognak nyúlni, kivált e rossz úton; de vitézségeket ismerve, büszkén mondom: bizalmatok bennem való öszpontosítása tőn vakmerővé, e fényes, de terhes és nem kis felelősséggel egybekötött feladatot elfogadni, s annak szerencsés kimenetelét mintegy megigérni Bem tábornok úrnak; — hogy tehát ezt is hiven teljesithessük, ajánlom a katonai rend és fegyelem szigorú betartását; két óra múlva útnak fogunk indulni, elől az előőrséget Nemes főhadnagy úr vezetendi, az utóőrséget pedig Vargha főhadnagy úr. Mind két helyre 50 főből álló legénység adatik, a többi a sebesültek kocsijai mellett fog tartózkodni különböző irányban. Elől a sebesültek kocsijai, s ezek után a menekülteké vonuland. Déva 1849 február 9-én. Csutak m. k. őrnagy, zászlóalj, parancsnok.“

E szóbeli parancs vételtől s főntebbi parancsom közzé vételétől három órát számítva, már uton voltam 375 emberrel, kísértem pedig majd 100 kocsi sebesültet és 104 kocsi menekültet, Erdélyből Nagy-Váradig. E kocsi-vonal igen hosszúra nyúlt, főkép a Kajánvölgyi szoroson át, hol

minduntalan vagy előlről, vagy oldalvást, vagy hátulról lehetett folytonos csatár, vagy eclaire-ek oldalagos tüzelését hallani. Nem ritkán történt, hogy meg kellett a vonatot állítanom, még eclairjeim befejezők a segítségükre küldött emberekkel, a megtámadni akaró felbőszült oláh nép csoportokkal való fegyvertusát. — Szóval sok bajjal és harccal vonultam ezen a veszedelmes szoroson át, mert minden szigorú felügyeletem mellett is, 7 embert vesztettem az átvonulási csatában, és 18 sebesült meg, — tehát február 9-én esteli 5 órakor Déváról indulva, 10-én a délutáni órákban pihentettem Körösbányán katonáimat, valamint igavonó marháimat, melyek szintén igen fáradtak voltak. Egész éjjel és másnap havas esőben kellett utazni, és nem ritkán emelkedő helyeken a kocsikat fölfelé embereimmel taszítottatni és felvontatni.

Már láttam, hogy a leégett romok között se katonáim, se pedig a menekültek, annál kevésbé a sebesülteket födél alá hozni nem lehet. Ennélfogva azt híresztelém, hogy a fölkelte oláh csoport, látván csekély erőnket, utánunk siet, mire katonáim, de a menekültek is, rögtön utnak indultak, és még azon éjjel N. Halmágyra értem, mintegy éjjel után 2 órakor, itt úgy, a hogy lehetett, letelepedtem embereim, sebesülteim és menekülteimmal együtt*).

Innét más nap, február hó 11-én délután 1 órakor

*) Ez alkalommal volt a menekültek között egy öreg özvegy Báró J.-né, hajadon leányával, ki is e fölötté szorult körülmény közt is külön szalást válogatott, és később N.-Váradon nagy estélyeket adott, s midőn a kárterítésről valamit hallott, azonnal Debrecenbe ment, és a kormányzótól fél milliót kért kárpotlásul. Mire a kormányzó nagyon megboszankodott s mondá (ezt csak per tangensem mondva, mivel a kárterítésekről majd szolandok) félmillió kárterítést kér az, kinek egész birtoka sem ért annyit soha.

Vaskóra vonultam, hová csak fölötte sok nehézséggel és bajjal juthaték be, éjfél felé. — Ama nevezetes kristyori hegyeken és hágón keresztül, a honnét másnap csak egy kis állomásra, Belényesre vonultam be, estefelé. Itt már szabadabb volt a lég, mind reám és sebesülteimre, mind pedig a menekültekre, mert innen ők is kényük és kedvük szerint mehettek Váradra.

Minthogy magamat biztosabb helyen láttam, szándékom volt egy nap pihenni, s úgy másnap menni Váradra sebesülteimet pedig itt újból beköttetni. De bezzeg a sors könyvében máskép volt megírva, mert éjfél felé jött a futár Nagy-Halmágyról utánam, hogy — Gáll László tudósítása szerint — Jósászhelyről, Aradot f. hó 8-án az ellenség bevette: mely hirre az oláh nép is hatalmasabban kezdett mozogni. Előttém volt katonáim kimerültsége és csekély száma, valamint sebesülteim is; jobbnak hittem eme vad oláh nép dühétől ily körülményekben mielőbb tovább mehetni. Annál fogva még azon éjjel megrendelém a kiindulást Belényesből Váradra; s így elindulva még az nap este 6 és 7 óra között nagy fáradtan értem Váradra, szíves fogadtatások közt. — Most komolyan elhatározám magamban, hogy itt ismét completirozom csapatomat, és egy jó erős zászlóaljjal fogok Bem táborába bevonulni. Ment is az ujoncozás, nyakra-főre, még a megye börtönéből is adtak olyan kisebb kihágásért itéletlenül befogott fiatal egyéneket, úgy anyira, hogy 3 napra már 800 emberem volt felöltöztetve.

Az öltözés nagy bajjal járt, mert Pontiusból Pilatushoz küldözgették az embert. A kényelemben fürdő kormánybiztos

urak nem akarták áláttni, hogy ily téli időben ruha nélkül nem lehet messze menni, szóval — szerintem — a magyar kormánybiztosok egy része áldás helyett átok volt a hazán; mert a hadvezér minden erőfeszítése mellett sem tehetett anyi jót egy hét alatt, a menyi, rosztat, vagy akadályt az olyan kormánybiztos urak csak egy óra alatt is tenni képesek voltak, — de erről többet most nem akarok szólni, mert majd továbbra fog egy ily kormánybiztosi példány fölkerülni, mint főszereplő, — ki egyszersmind nem kis mértékben segíté elő az abrudbányai szomorú esetet.

Midőn nem kis bajjal némileg kiegészíthetém megcsorbított zászlóaljamat csak 800 főre, és egy kevésbé rendbe szedni ohajtám, egy szép éjjel rendeletet kapok Debrecenből a hadügyminister és a kormányzó aláírásával, mely így hangzott: — Csutak Kálmán őrnagy és a 27-ik honvéd zászlóalj parancsnokának N. Váradon! Rendeletem vételével meghagyom, hogy őrnagy úr azonnal zászlóaljával Nagy-Halmágyra útnak induljon, és ottan Véber János őrnagytól azon vonal parancsnokságát átvegye, mint a ki ottléte óta a kormányt miről sem értesítette, ő pedig onnan vonuljon be zászlóaljával Bem táborába. (Hogy is értesíthette volna Véber a kormányt, midőn alig volt ott 10 napig).

„Önnek pedig még a hadügyministeri utasítások megküldetnének, felelősség terhe mellett, minden, azon a vonalon találtató katonaság parancsnoksága alá adatik azon megjegyzéssel, hogy Sánta György ottani kormánybiztos ide irt sürgönye folytán, igyekezzék tapasztalt katonai erélyét tudományát és bátor elszántságát oda fordítani, hogy a már roham léptekkel Várad felé haladó fölkelt oláh néptömeget

visszatartsa, s azokat legyőzve, fegyvereiket elvéve, őket tűzhelyeikhez visszautasítsa, — a vezetőket mint törvényellenes lázítókat hadi törvényszéke elé állítsa, és csak a netalán hozott ítélet végrehajtása után, az összes törvényszéki iratokat, jelentése mellett, a hadügyministeri hivatalhoz terjeszsze föl.

„Szigoruan meghagyatik önnek hadügyministeri hivatalomat e nehéz idők közepette, mennél gyakrabban és pontosan tudósítani. Ajánlom a katonai rend és fegyelem szigorú betartását vaskarral föltartani. Kelt Debrecenben 1849, február 16-án. Mészáros Lázár, hadügyminister. Kossuth Lajos, honvéd. bizott. elnök“.

Fölkérek minden elfogulatlan katonaviselt egyént, hogy én, fiatal ember és nem született tábornok, midőn előttem láttam parányi seregem, és azzal ellentétben a roppant feladatot, a nagy kiterjedésű vonalokat, melyeknek az utasok és a közlekedés bátorságban tartása, parányiságomra bízott; — vajon egy kis katonai hiba, vagy véletlen csapás, féltékenységgel párosulva, nem lehetett volna e az ekkor N. Várad és Debrecen által képezett Magyarország haláldőfése? tehát e pillanatban nyíltan merem elmondani, hogy e kis körre szorított Magyarország szemei reám valának irányozva. S. G. kormánybiztos úr, ijesztő sorai után — de tudomásom szerint — ment egy futár Bemhez is Erdélybe, hogy az oláhok ellen küldene egy katonát, mint vezért, hogy a kormányshelye ne lenne minduntalan rettegésben a fölkelt néptömeg által netán teendő megrohanások miatt. Mire Bem azt válaszolta, hogy „a mint tudom Csutak őrnagy van ott,

akkor a debreceni kormány biztonságban lehet“ mit midőn egykor segítséget (katonát) kértem, kormányzó úr soraiból nem kis meglepetéssel olvastam. Ha tehát én is, mint sok más, eme fontos állásomat saját személyem érdekében, vagy rangvágy kielégítésére akartam volna fölhasználni, vajon nem nyertem volna e minden hónapban más rangot? — talán kissé több joggal, mint sok a Debrecenben sétáló tisztek közül. De ez nem volt szándékom.

A mondott rendelet vétele az emberrel született gyarlóságból származó föllengzés elébem teremté. Magyarország eme kapcsolt részének regényes fekvését. Előttem szemlélém a Váca irányában emelkedő hegyormokat, Kázányest fölötti tetőpontjaival, honnan egykor, mint ifju, gyermekies örömtől dagadó kebellem legeltetém szemeimet az innen lemenő és 5 szögletet képző völgy rónaságán (ki lett volna oly vakmerő, vagy előrelátó : 6 évvel hamarabb megjósolni azt, hogy én e tájon még valaha, mint honvéd és dandárvezér fogok működni, ki merte volna jövendőlni, hogy ama szép völgy sima földjén az akkoriban ott mulató ifju mint a szabadságért harcoló dandár vezér után, magasra domboruló sirhantok emelkednek, a szabadság harcának, s az egykoron ott játszadozó ifju igénytelen nevének emlékéül)? E szép sima völgy : bár nem nagy, de mind a mellett gyönyörrel tölti az utazó lelkét. Azon ismét vetélkedve uralkodó magasságra emelkedett Topánfalva és két vidrai hegy láncolatokkal környezett völgyteke, melyet a hegyekből különféle irányban csermélő patakok ékesítenek s ezek közt a völgyet közepén keresztül vágó fehér Körös kígyózik mint uralgó folyam, büszke habjaival a sűrű erdő lepte

hegyek nyílásai közé, mintegy arra utalva, hogy minden mulandó a földön.

Mintegy ábrándkép tűnt föl előttem a Brádtól Déva felé nyúló, s a természet remekéül teremtett Kaján völgye, mely most anyi ártatlan vérpatak és kinos jajgatás néma tanuja volt. Gondolataim elmerengtek Zalatna szorosain, és az Abrudbánya fölött magasra emelkedő Gaina hegy tetőin, szóval emelkedett lelkem a gondolatra, hogy e kies vidékre menendek; de kiábrándulva az álom eme gyermekies ringatásából, a zordon s keblet rázó gondolatok sugallatára, hogy vajon képes leszek e ily nagy feladattal egybekötött kötelességeknek, a kor és hon igényeihez képest, annak javára úgy megfelelni, hogy eme feladat megoldása nemcsak örömet, de sikert is árasztson a vidék lakóira; s általuk egész magyar hazánkra? Ez fölötte nagy kérdés volt, mire önmagamnak felelni azon pillanatban képes nem valék.

Azonban keblem erős akarata volt fiatal erővel indulni eme próbatételre. Komolyan elhatározám magamban, hogy kis csapatom fölött szigorú fegyelmet fogok tartani, s a vidéket anyira, mennyire lehető, megfékezni, nem tudva még mennyi katonaság leend ott; anyit azonban tudtam, hogy még minden ottani parancsnokot vagy leperzselték, vagy foglalt állomásaiból kimozdítottak, ezek mind szemeim előtt lebegtek, mint élő képek. Mi is eléggé tanuszkodhatik arról, hogy nagyra- vagy rangvágyás soha, de annál kevésbé ez alkalommal nem vehettek erőt, csábjaikkal, s többnyire ezek álkecsegtetéseivel rajtam.

De más oldalról tekintve, hogy, mint katona, hiven

kell engedelmeskednem a felsőbb rendeleteknek, nem engedem többé ábránd-gondolatoktól elragadtatni magam, vagy csorbíttatni elszánt bátorságomat; miért is a főtebb érintett rendelet vétele után épen nem volt sok időm ábránd-gondolatokkal foglalkozni; Istenre s a sorsra bízva fiatal éltém nehéz feladatának megoldhatása segítségét, megvallom, nem kis aggálylyal léptem csapatom elé, mint annak parancsnoka, s dandár vezére, ez oly anyira kiterjedő bére és völgylepte vidék lakossága elleni harcban.

Ezek után itt, a menyire leírni lehet, következik elfoglalt hadi állásom, úgy, miként az akkor volt és lehetett.

Főhadi-szállásom volt Nagy Halmágyon, a hová 1849-ik évi február 19-én érkeztem. E főhadi-szálláshoz tartozott elágazó vonalak voltak:

1-szor Nagy Halmágyról, Kőrös-Bányán Brádon, s a Kaján völgyi szoroson át Illéig.

2-szor N. Halmágytól Jósászhelyen át, Butyin felé.

3-szor N. Halmágytól, a Kristyori hegyen és szoroson keresztül Belényes és Váradig.

4-szer N. Halmágyról Brádon keresztül, Zalathna és Abrudbánya felé, mely vonalak közül a legrövidebb $5\frac{2}{4}$ német mérföld volt, mellőzve még a magam szükségére tisztán tartandó apróbb vonalokat.

A nálam és parancsnokságom alatt álló sereg létszáma pedig következő volt:

1. a 27-ik honvéd zászlóaljból akkor csak .	800 fő
2. egy német legióbeli század	155 „
3. félszázad huszárság, Sándor és Vilmos ezredekéből összeállítva	56 „
4. két szalontai nemzetőr század összesen .	400 „
5. egy bihari nemzetőri század ekkor csak .	206 „
6. egy század guerilla	164 „
7. két darab 1 fontos, és 1 darab, 3 fontos ágyú és a hozzá tartozó társzekér . . .	32 „
Összesen . .	1813 fő

Tehát enyi katonával kellett nekem az oly roppant hosszúra nyuló vonalokat az ellenségtől tisztán, és az utazásra bátorságosnak tartani, holott az sokkal kevesebb volt, semhogy a főhadiszállás saját környékét fedezhesse illően, úgy, hogy még előre is nyomulhasson, mint a hadvezéri feladat szokta hozni magával.

Enyi katonával kellett nekem az ily hosszúra nyuló vonalok védelmén kívül, még egy hatalmas, bőszült oláh nép-tömeggel is küzdenem, mely tömeg közé határőrök is voltak beosztva, mint tapasztalt, hadviselt katonák; — míg ellenben az én katonáim tapasztalatlan fiatalok, és tisztjeim inkább úrfiakból állottak még akkorában, kik a Vaternörder-től és lakktopántól csak szigorubb bánásmód után tudtak megválni. — Később begyakoroltam tisztjeimet a menyire lehetett, volt köztük olyan is, ki mázfényes cipőjét csak nyilvános roszalásom és fenyegetésem után bírta elhagyni. A most sáros idő és hideg havas esők dacára is sok volt a baj ez úrfiakból teremtetttisztekkel, csak nagy

nehezen sikerült őket a katonai rend és fegyelemhez szoktatni, a miért is a háboru végével azt veték szememre, hogy szigorú voltam, mire én csak annyit válaszolék, hogy az olyan úrfinak, ki csak kardja csörgetésében találja föl dicsőségét, igaz, nehéz volt — de ellenben volt is ám rend és győztünk mindig, valahányszor harcba mentünk.

Előre kell bocsátanom azt is, hogy a kristyori, N.-várad, valamint a Halmágy-joszáshelyi vonalon kívül, a többi mind az ellenség kezében volt, melyeket még elfoglalnom kellett.

Midőn 1849-ik évi február hó 20-án a dandár vezérseget átvettem, azon nap, mihez tartás és irányzás végett, hogy mindenki tudja kötelességét, valamint azt is, hogy a hadsereg, az új vezér és parancsnok alatt, mely utat fog legjobbnak tartani, — napi parancsot adtam ki, melyben oly valamit látott a főtiszt urak nagyobb része, s ezt tudtomra is adák, hogy ők csak most kezdik átlátni, hogy ellenség előtt állanak; mire én azt felelém, miszerint annak csak örülök, ha önök előtt e mai parancsom úgy ajánlt engem, mint valódi katonát. — Uraim! szegény hazánk talán soha sem volt anyira szenvedő állapotban, azért a legnagyobb örömmel, és tölem kitelhető minden készséggel osztandom meg önökkel verejtékemmel szerzett csekély hadi tapasztalataimat és annak szétágazó apróbb, de minden esetre nagy szükségű részleteit; bármelyikük is tehet kérdést hozzám, a mely időben tetszeni fog.

A hon mindenek fölött kedveli polgárait, mint nevének örökös fentartóit, de vannak pillanatok, melyekben igen kedvesen tüntetik ki a honfit, ki egyuttal katona is — higgyék

el, hogy én utálok a katonát és megvetve nézek reá. De mi oka annak? az, hogy korunkban a katonát, csak is mint a szabad intézmények gyilkosát lehetne látnunk. — Most azonban máskép áll a dolog, nincs oly csekély hadi tudomány, vagy tapasztalat, melyet a szenvedő hon javára ne lehetne és pedig sikerrel fordítani.

Uraim! úgy vagyok meggyőződve, hogy mi eme nehéz feladatunkat csak úgy oldhatjuk meg csekély erőnkkel, ha-hogy a katonai rend és fegyelmet szigoruan be fogjuk tartani, mert a katona is ember, azt pedig magunkról tudjuk, hogy nem ritkán jó valami olyan, mi éppen nincs inyűnkre, de azt azért tennünk kell, mert a vezér parancsolta — kinek vállaira nehezül a felelősség terhe; valamint nem minden közvitéz tudhatja azt, hogy századosának mi adatott rendeletben, éppen oly kevéssé tudhatja minden egyes főtiszt úr is a vezér tervét, vagy a neki adott parancsolatokat. — Azért előre tudatom itt a barátságos körben, hogy minden kihágást szigoruan büntetek, mert ha az engedtlenség elharapózik, el vagyunk veszve.

II.

Bátorság ad erőt, pályán a gyáva
hanyatlik —
Bátran lépj, hogy utóbb rény
koszorúzza fejed. —

Kölcsey.

Itt van kezdete az engem illető drámának, mely nem kevés felelősség terhe alatt, nálam tapasztaltabb katonának vállalai is meghajlottak volna, — azonban én, mint fiatal

26 éves ifju, biztam erőmben s csekély hadi tudományomban és a hadügyminister utánam küldendő utasításaiban, melyben nem kis támaszt reméltem föltalálni. Ez azonban nem jött utasítási modorban, soha, hanem csak tett jelentéseimre válaszul.

Sok helyen hallám, hogy vannak oly vezérek is, kik a katonai pályán soha még egy lépést sem tettek, annál kevésbé értettek annak oly elágazó hadi működéséből valamit, és még is el merték vállalni, megvallom ez is nem kissé bátorita annak elfogadására.

Ezek után ime közlöm a főntebb érintett napi-parancsot:

Nagy-Halmágy 1849. február 20-án.

A 9-ik hadtest balszárnny vezérétől.

Dandár vezéri parancs.

Vitézek! Büszke vagyok oly hadsereg élén állhatni, melyről ismeretes a katonai rend és fegyelem, egyformán párosulva hona iránti forró szeretetével, mit is én önöknek kettőztetve bétartani ajánlok, anyival is inkább, mivel magam is mindenki iránt, ki a katonai rend és fegyelmen csorbát ejtend, kérlelhetlen szigorral fogok eljárni, — azért szigorú és föltétlen engedelmességet ohajtok és várok fölülről lefelé, mindenkitől, kit a sors csekély személyem parancsnoksága alá helyezett; — a mai naptól fogva rendelem és parancsolom, hogy:

1-ször Az összes hadsereg, valamint annak legkisebb, bárhová és merre osztott csapatai is, minden hajnalban indulás-készen állitassék föl parancsnokaik által,

a már e végre kirendelt helyre, hol fegyverbe állva várandják a kebelükből kiküldendő erős recognoscirozó csapat visszatértét és csak azután oszolhatnak ismét széjjel, ha hogy a főhadi szállásról más rendelet nem érkezend.

2-szor Ezt alkonyatkor is hasonlóképen gyakorolni kell.

3-szor Minden főtiszt úrtól elvárom, hogy kétszer 48 óra alatt málhás lovaik számát az illető parancsnokaik által bemutassák, hogy azokról élelmezés tekintetében rendelkezhessem, mivel előfogatos kocsit nem szabad használni senki másnak, csak

a) a fővezéri pénztárnak egyet, az irodának egyet, négy-négy lóval;

b) minden zászlóalj, vagy külön csapatnak egy két lovas előfogatos kocsit, az iroda és pénztár számára;

c) a tábori gyógyszerésznek 4 lovat és a tábori törzs főorvosnak egy 4 lovas kocsit;

d) a netaláni könnyű sebesültek számára, mindenkorra 4 sebesültnek egy két lovas kocsit;

e) a tábori kovács számára 4 lovat.

Mind ezen előfogatok a katonai élelmezési tiszt úr által készpénzben fizetendők, miről őt teszem felelőssé.

4-szer Semmiféle magán-kocsikat a hadseregben nem tűrök, annál fogva tudatom mindenkivel, hogy ha olyan magán-fogat van, azt 24 óra alatt eltávolítsa, mert ellenkező esetben, ha mars közben olyat találándok, azt az utócsapat által az ut mellett fölboríttatva, megégettetem.

5-ször Minden századnál csak két tápnót (Marquetender) szabad és kell tartani; e nők málhahordó állataikat kötelesek századosaiknál följelenteni, azok kötelesek egy egy

málhás lovat, öszvért, vagy szamarat tartani; hogy azok ellátásáról szükség esetében rendelkezés tétethessék: — a tápnőknek szigorú büntetés terhe alatt megtiltatik, a sereg után vitt eledelt és italt — teljes mértékben kimérve, — a vett áron két krajcárnál drágábban adni a katonaság és az imént elősorolt fuvarosok közt. — Hogy pedig náluk minden pillanatban italok és hordozható eledelek találtassanak, a tápnők felelősök, ellenesetben a seregtől elűzetetnek.

6-szor A többi törzs, fő és altisztek, valamint a kővitézek nejeit is, 48 óra alatt a seregtől eltávolíttatni rendelem.

7-szer Minden katona kivétel nélkül köteles, magával 48 órai eledelt, kenyér, szalonna-, vagy sült-hús-félében magával vinni, miről a főtiszt urakat teszem felelőssé.

8-szor A katonai élelmezőnél minden időben legalább is 12 darab szarvas marha, 40 akó bor és 10 akó pálinka mint előleg, pontosan készen tartassék, miről az intendánturához beosztott főtiszt urat teszem felelőssé.

9-szer Minden reggel midőn az idő engedi, 9 órakor nálam törzs rapport fog tartatni, melynek végeztével rendszeren egy kis hadi gyakorlat felől tartandó tanácskozássra minden főtiszt urat szívesen látok, — de

10-szer A reggelenként való törzs rapporton jelen kell lenni a segédtisztnak, táborkari tisztnak, hadbírónak, porkolábnak, az élelmező főtisztnak, főorvosnak és a polgári élelmező biztos urnak is, midőn a főhadiszálláson van, valamint a szolgálatban lépő főtiszt uraknak, nemkülönb a főpénztárnok és számvető uraknak is.

Ezen parancsom mindenkori pontos teljesítéséért, úgy az egyes parancsnok, valamint a fővezér segéd-tiszt és tábornoki tiszt urakat teszem felelőssé, hogy pedig ezt kiki jól megértse, ezennel meghagyom, hogy három egymás után következő napon felolvastassék és megmagyaráztassék.

A 9-ik hadtest balszárnny fővezére

Csutak

őrnagy, dandárvezér.

Másnap, 1849. február hó 21-én kiáltványt bocsáték ki, a föllázadt oláh néptömeghez, melyet oláh nyelvre is fordítva, saját oláh embereik által széjjel is küldöttém. E kiáltvány szóról szóra itt következik.

Kiáltvány Zaránd és a szomszéd megyék oláh ajku népeihez! Román polgártársaim! Magyar- és Erdélyország alkotmányos királyának hadügyministere által, ő felsége nevében, reám bízott e vidék félre vezetett népeit és lakosait, mint fegyverben álló és tömegesen föllázadt csoportot, győzni tudó sereggemmel ősi tűzhelyeikhez visszatéríteni, vagy ellenesetben azokat, mint törvény ellen lázadókat, fegyverrel legyőzni.

Azért kötelességemnek ismerem titeket felszólítani, hogy térjetek vissza ősi tűzhelyeitekhez, és ne hallgassatok a véres áldozatokban gyönyört és örömet találó olygarchiának csábító szavaira; most még van időtök bántalmatlanul tűzhelyeitekhez visszatérhetni, — mert nekem nemesak feladatam, hanem komoly, föltett szándékom és célom is, titeket baráti, sőt testvéri keblemre ölelhetni — a szabadság irigy ellenségeinek emésztő boszujára; de a mily jó és emberszerető vagyok most, midőn titeket ősi hajléktokba

való visszatérésre hivlak föl, ép oly szigorú leszek azok iránt, kiket előre nyomulva, fegyverben találok. Azért fogadjátok el magyartestvéri jobbmot, míg békét ajánl, mert győzni tudó seregem az elvezetett nép iránt, jobbában a fenytő és fékező fegyver, de baljában a béke pálma ágát magasan hordozza, 'mint szabadság-harcosaihoz illik.

Még egyszer ajánlom a békés visszatérést, nehogy majd késő legyen, mert seregem elég erős, titeket a magas hó-lepte bérceken ép úgy, mint a mélységes völgy üregében követni, győzni szokott fegyverével, és engedetlenségtekért titeket azzal büntetni. Kelt N. Halmágyon 1849 február hó 21-én*). A 9-ik hadtest balszárnny dandárvezére: Csutak Kálmán őrnagy, dandárvezér.

Mindenek előtt tudni kell, hogy e vidék oláh ajku lakosai egyenkint és elbujva, az erdők vastag tölgyei mögöl és sűrűbb berkekből per male à propos is, nem ritkán megkísérlék, hogy egy egy magyart meggyilkolhassanak, a mint Gáál és Beke alatt hét nemzetőrt sikerült nékiük ily uton életétől megfosztani, — mondom, hogy e vidéken még a fán rezgő levél is ellensége volt a magyarnak, úgy anyira, hogy egyszer Halmágyon egy háztulajdonos, a hol négy honvéd volt beszállásolva, saját házat gyújtá meg a fáradt honvédekre, csak hogy oda égjenek, mi azonban nem sikerült. —

Soraimat azonban, minthogy nem rendes, és országos történet - írást szándékom írni, hanem csak mint parányi féreg, egy morzsául akarom hazám történet

*) E kiáltvány a Közlöny hasábjain is olvasható volt.

írójának tollába adni, oly dolgokat illetőleg, melyekről jobb és valóbb fölvilágosítást ki sem adhat, még maguk a volt kormány férfiai sem, mert nekem jutott a szerencse, vagy szerencsétlenség, hogy az itt történt nem kis események tengelye legyek; — azért a vidék hegyes völgyes, vagy regényes tájkáról írni nem akarok, mert azokról irtak már több költőink, aranytollaikkal, miért is csekély munkám csak is oly olvasónak nyújthat némi élvezetet, ki azon vidék fekvését ismeri, valamint a hadjáratban is jártas némileg és ismeri annak millió apró elágazó fáradalmas vonásait a kivitelben.

Csak alig harmad napra ismét egy futár által vevék rendeletet a hadügyministertől, hogy Gáál László Józsefhelyről Bácskába vonuland, azért az általa védett vonalokat is parancsnokságom alá adta, valamint annak felelőssége is engem terhel; mely rendelet vétele által ismét szaporodott seregem, de területem is nagyobbodott, melyre felügyelnem kellett, mi által állásom fáradalmasabb és feladatom megoldása terhesebbé vált. Itt Gááltól átvettem: —

1. Egy század honvédet, Burecz százados	
alatt, ennek létszáma	185 fő
2. Két nemzetőri századot, Állványi és Nos-	
droviczky századosok alatt, létszám	575 „
3. Két darab három fontos csajkás ágyút	
illető tüzéreivel és lovaival	30 „
Osszessen	790 fő

És így összes seregem száma volt ezekkel együtt 2603 ember, 5 ágyú, 20 lóval és 56 darab

hátas ló, — ezek után megkezdtem seregemmel a hadjáratot, és pedig ily módon :

A főhadiszállás N. Halmágyon maradt, az előőrsek és előcsapatok Halmágytól egy mérföldnyire, a szárny-csapatok jobb és baloldalon fél mérföldnyire. Azonban a sűrű erdő és hegyes vidéken föltötte nehezen lehetett, a szárny-parancsnokokat időről időre értesíteni, úgy anyira, hogy minden kis levélkével egy bizonyos csapatot kellett fárasztanom. Ez naponként így történt, és így is nem ritkán támadtattak meg embereim.

Ez bajos helyzet volt, melyet sokáig kiállani nem lehetett. Azonban a körülmények másképp rendelkeztek, — bár merre indultam, alig állítam föl seregemet, már a két oldalon magasló hegyek ormairól hallatszottak a mozsárágyúk jeladásai, s így minden elindulásom hasztalan és siker nélküli volt, anyival is inkább, mivel a városban létező oláhok azt észre véve, azonnal jelt adtak a hegytetőkre, indulási szándékukat, mielőtt megtörtént, ekkép elárulván, már mérföldekre hallhatóak valának a mozsarazások jeladásai. — Február utolsó éjjelén érkezett egy felhívó levél Institoris János élmezési kormánybiztosomtól, ki is fölker mindenre, a mi szent előttem, hogy — ha csak lehet — siessék Petrisre, mert az ottani birtokosra, mielőtt 48 óra eltelnék, reá törnek, a lehető legnagyobb pusztítással, tehát menteném meg a vidéket a végelpusztulástól, anyival is inkább, mivel Soborsinban semmiféle katonaság sincs.

E kérésnek engedve, noha nem volt az én vonalomban, csak szomszédságában, még azon éjjel útnak indultam, egy század német legio, négy század honvéd, egy

század nemzetőr, három ágyú, és harminc huszárból álló csapattal, seregem hátrahagyott maradványait N. Halmágyon, Dalos Elek századosra bízom, ki is időközben azt vitézül védelmezte, egy megrohanási próba ellen.

A mint utamat folytatám Petris felé, a magas hegytetőkön át, járatlan utakon, a Jósásáshelyen talált katonaságot is magammal vive, s midőn az élélmezési biztossal találkoztam, visszajesztett, hogy eme rettentő és járatlan hegyeken ágyúkkal átvonulni lehetetlen, mire azt felelém, azaz én gondom, ő csak lássa el embereimet özsonnával, a többiről majd én felelek.

Alkonyodáskor neki indítam a bortól kissé fölhevült csapatomat, a meredek és sziklás hegy ormainak Bucsáva fölé. A nemzetőrök egy része a nyolc ökör által vontatott ágyúk és társzekerek segítségére valának rendelve. Négy helyen történt azon éjjel, hogy az igavonó marhákat kifogattam, az ágyúkat kötél segítségével eresztettem le, és így, bármi nehezen, március 2. délután négy órakor Rosia közepé magas bérceiről vonultam lefelé a faluba és onnét Petrisre. Rosiában fölötte csodálkoztak a lakosok, mert ők még ott katonaságot keresztül vonulni soha sem láttak; a Hora Kloska idejét kivéve, de akkor is csak népfölkeléseket; még azon este felé Petrisre érkeztem, a hol az ellenségnek nyomait sem találtam, és arról senki mit sem tudott.

Midőn ily módon való ide csábittatásomon tünődve kissé boszankodtam, és már a beszállásoláson gondolkodtam, hogy az úgy történhessék, miszerint ha netán valami kétnyelvűség lenne a dologban, azonnal készen legyek seregemmel, a

rend határaiiba visszautasítani ; midőn így gondolkozva a helység háza előtt seregem közepette tanyáztam, egy fiatal polgárisult egyén hozott egy levelet, Soborsinból hozzám címezve N. Halmágyra. Olvasám belőle Soborsinnak szomorú helyzetét, hogy az ellenség már hidat csinált a Maroson keresztül, és még 48 óráig ily békében dolgozni hagyni, azon bátran átkelve, szomorú kilátás lehet. Én a futárt mindenről jól kikérdeztem és magam is a térképet vevém elő, úgy gondolkoztam, ha hogy azok szabadon a hidon átkelhetnek, azok az aradi ostromzár sereget meg fogják szalasztani, de tehetik azt is, hogy a hegy alján átcsapván, Váradnak tartanak, s' ekkor vége van a további maradhatásnak. Mind ez eshetőségeket fontolóra véve, elhatároztam magamat Soborsinba vonulni még azon éjjel: a futár tudtomra adá, hogy a Marospart már jól meg van rakva ágyúkkal és őrkkel, úgy, hogy az utat passirozni nem lehet, — ekkor azt felelém, hogy szemtanúja legyen az ottani lehetőségnek, tehát tessék itt maradni, mert vissza úgy sem bocsáthatom, csak majd ha én is oda megyek. — S így a futár nálam maradt, kit azonban szemmel tartattam. A folyamodványforma levél Neszli Mátyás soborsini plébánustól is alá volt írva és valamenyi honoratior által.

Még azon este, 6 óra után utnak indítam fáradt seregemet, magammal vive egy kocszi szalmát jól megáztatva, midőn a mondott helyhez közeledni hittem, a szalmát össze fonattam és a kerekeket véle bétékergettetem, a seregnek halálbüntetés terhe alatt hallgatva haladást parancsoltam, a lovasságot az út mellett a gyepen ott is lassan vezettém, míg végre éjfél egy óra után sike-

rült szerencsésen és észrevétel nélkül Soborsinba vonulnom.

Petrisen kiadott napi parancsom: — „Vitézek! Bár mennyi fáradsággal és véres áldozattal küzdjenek is a hon seregei, tettek legyen bár menyit, de mig teendő van, addig anyi, mintha semmit sem tettek volna: azért mi igen sietve rögtön fel fogjuk keresni az előttünk bujkáló ellenséget, a lehető legnagyobb csendben, és megtalálva, ráütünk és megsemmisítjük. Azért ajánlom halálbüntetés alatt a lehető legnagyobb és legmélyebb csendet és fegyelem betartását sat“.

Soborsinba érkeztem után bementem a plébánus úrhoz, kinél az állásról tudakozódtam. Ez jó honfihoz illően mindent elbeszölt. Erre magam gyalog, a sötét éj dacára a Marospartra mentem, némileg az ellenséget megsemmisíthetni. — Másnap marcius 3-án reg. 8 óra tájban megkezdtem a már általuk vízbe állított hajó-hidjaikat ágyúimmal lerombolni, a mi sikerült is. A már beállított 3 hajót, mint hid-alapot, a Marosfolyamba süllyesztettem, később a tulsó parton lévő redoutjaikból is sikerült őket kivennem, valamint az ölfa rakás háta mögül is elűznöm az ottani gyalogságot, úgyanyira, hogy az átjöhetést egy időre megsemmisítettem, valamint az ellennek hét ágyúját demontiroztam — s mint egy délfelé láttam az uhlánusokkal egy lovas úteget a Marospartra vágatni; mire egybevetvén, hogy a zajló Maros az átmenetelt nem engedi, komp vagy csolnak nincs ez oldalon, annál fogva tovább itt az ellenség tüzeben állani nemcsak célszerűtlen, hanem bűn is

volna, embereimet minden haszon nélkül föláldozni, a városba bevonultam kis csapatommal.

Innen irtam Gáál Miklós, úgy Kiss Pál, az aradi várzárlat parancsnokainak, hogy ez a hely igen veszélyes az egészre nézve, és hogy ők, ha ezt erősen el nem látják katonasággal, még mielőbb meg fognak lepetni a német seregtől: Léderer alezredes volt a Marosparton, mint előőrségi csapat parancsnok, Blomberg dandárával, a tábornok Facséton volt szállásolva, s a midőn már ágyúit demontiroztam, a tábornok oda jött. De már későn volt, mert a hid-alap lesúlyesztve, az ágyúk lerombolva, redoutjaikkal együtt, embereiben is tettem némi kárt, de minden esetre a meglepetés által nem jól érezték magukat; úgy anyira, hogy Léderert haditörvényszék elé állították: mit csak a hadjárat után tudtam meg. — A magyar hadsereg a Maros jobb partján állott, s onnan igyekezett a bal parton lévő ellent legalább schachban tartani.

A mi részünkről elesett 5 nemzetőr, 7 honvéd és 40 sebesült, s így a város és talán Arad és más része is a honnak, a főt említett elesetek és sebesültek vérén lett megmentve. — Március 4-én az elesettek eltemetettek, a sebesülteket pedig gyógyítás alá adtam, mire Szentiványi az 59. zászlóaljjal oda érkezett, én pedig 5-én reggel Villám alezredesnek e vonalat átadtam, s délután ismét Petrisnek vettem utamat, a hegyeken keresztül, mert a merre jöttem, arra menni nem lehetett. Petrisre érve, itt azon éjjel pihenve, reggel utnak indulva Rosia és Petrosza hegytetőkön keresztül, felső és alsó Vácának tartva, felső Vácára ismét Isten nevében kellett ágyúinkat a völgybe

lebocsátani. De most már a sötét éjben jól be nem látható mélységbe csak úgy gördíttethetém le azokat, hogy elsőbb vékonyabb, vagyis fiatalabb fákat vágatva ki, s az ágyúkat négy szálfá közé szorítva, kötéllel átkötöztetém. —

Ez intézkedés oly anyira sikerült, hogy azok egyikének sem lett legkisebb sérülése sem, — és csak midőn leértek, azután lehetett a faron lecsusztatott lovakat elibük fogni: miről tanuskodik, az ide szórúl szóra beigtatott szalontai I. nemzetőri század hozzám intézett bucsu levele is :

A bihari szalontai nemzetőrsereg 1.-ső századától. Lazur 1849, március 15.-én. Tisztelt őrnagy úr, vezérünk! A midőn mi azon kitüntetésekért, melyeket mint hadseregvezér érdemünk fölött több alkalommal, közelebb, pedig folyó hó 14.-én a 74-ik szám alatt kiadott nagybecsű levelében tanusítani méltóztaték, legforróbb hálás köszönetünket nyilvánítani szerencsések volnánk, elmulaszthatlan polgári kötelességünket hisszük teljesíteni az által, ha Isten és világ előtt kijelentjük, miképen azon érdem, — s ha lehet dicseget, melyet a csaknem járhatlan bércek ormain keresztül vezérelt tábor — melynek mi is csekély kiegészítő-része valánk — a soborsini csatában szerzett, seíki másé nem lehet, mint Csutak Kálmán bátor és vitéz vezérünké; ki azt tagadni merészelné, mi annak szemébe fogjuk kiáltani: „te a hazafiúi erényeknek kérelhetlen ellensége vagy, távozzál egy oly férfiú elől, kinek keblét minden léptében, a haza szent szabadságának tűze hevíti“. A szalontai nemzetőrség első századának rövid idő alatt nyert tapasztalása után, az hite és őszinte vallása: hogy az egész

táborbeli sereget egy fénypont sugározza körül; ez maga a vezér, kiben minden egyesnek bizalma összpontosulva van, tőle ered mindaz, mi egyeseket, vagy csapatokat kiemel, így a mi kitüntetésünk is, más hozzánk hasonló nemzetőrök fölött, tisztelt vezérünk érdeme, mi csak szerencsések voltunk oly vezér kormányzása alá juthatni, kiben a nemzet egy bátor, elszánt vezéren kívül, lelkes, mivelt, ernyedetlen szorgalmu, értelmes hazafira számíthat, kiben a sereg hivatalos eljárásánál, atyát, azon kívül barátot ismer. Isten! Isten! szabadság Istene! ily férfiakat sokat korunknak, s diadalünnepet szentel nem soká, a magyar nemzet neked.

Ily meggyőződés után térünk mi szeretett megyénkbe, tűzhelyeinkhez vissza, azon szíves ohajtással veendünk bucsut szeretve tisztelt őrnagyunktól, kinek emléke élni fog lelkünkben a sirig: hogy az olyan vezért, ki bennünket oly viszontagságos, s életveszéllyel járó kősziklás hegyeken keresztül, erős ágyú kíséretével, minden hiba nélkül, épen, erősen és föllelkesítve vezetett a dicsőség mezejére, a magyarok Istene sokáig éltesse, mindig győzelem koszorúzza polgári törekvéseit, a történet írás pedig utódaink előtt is, az Erdélyország határszélén „Tyetrosza“ nevű legmagasabb hegy csucsán ágyúkkal keresztül utazott őrnagy Csutak Kálmán úr nevét tegye ismeretessé, ki előtt meghajolva, teljes, tökéletes bizalmunk nyilvánítása mellett, örök tisztelettel maradunk, tisztelt őrnagy úrnak, vezérünknek tisztelő polgártársai: Fonyád László a szalontai nemzetőrség első század századosa, és a szalontai nemzetőrség egész első százada.

Felső Vácára érve, a falu szélén egy embert találtam,

ki éppen az oda való bíró volt, s midőn észre vette, hogy magyarok vagyunk, azonnal jelentést tett, hogy a kormánybiztos rendelete folytán, ő nekem szénát és szalmát, anyit a megnyit lehetett, küldött, de a most is Alsó-Vácán túl táborozó oláh csapat vezetője azt lefoglalá.

Erre a bírót azonnal letartóztattam és halálbüntetéssel fenyegetém, hogy ha nem igaz, a mit most mondott; arra ő felelé: uram, az itteni oláhpapnál most is konferenciáznak küldöttjei az oláh tábornak; egy század kíséretében azonnal oda küldöttem. őt a gyűlde tanyájára és annak tagjait el is fogattam, hat honvéd és két német legionarius meg is sebesítettett az elfogatási küzdésben, mivel a fegyveres lármát minden áron ki akartam kerülni, a mi sikerült is. A midőn őket őrizet alatt a sereg után kísértettem, alig valék a falu szélén, a fürdő helyen kívül, midőn a N. Halmágy és Kőrösbányára vezető uton magam is láttam, roppant tanya tűzét az oláh tábornak; midőn azonban a hidon át akartam menni, az le volt szedve. Embereim keresték, de sehol sem találták annak pallóit, magam is keresésnek indulva, csakhamar nyomára akadtam a sötét est dacára is, egy darab fölászott földnek, ottan kezdék egy kissé utánásatni, s a pallók csakugyan előkerülvén, azokat szép csöndben fölrakattam, a hidat földdel behordattam, s azután rajta csöndesen átkeltem, észrevétlenül — a tűz mellett nagy robajjal csevegő tömegtől; az előőrjeim vagy is előcsapatom kezeibe jutott három oláh határőr, fegyverestől, kik az oláh csapat őrszemei voltak, azokat is fogva tartva, a tűz mellett mulató csapat felé siettem, csöndesen, s midőn jó közel értem, sikerült föl-

állítani ágyúmat, s az első jelre közibök kartácsoltattam úgy anyira, hogy bizony belőlük sokan ott maradtak, mert 5 ágyúm mindegyike három lövést tett; kartácscsal, a tüzet csakhamar eloltották, s a hátuk mögött lévő magas hegyre vonultak föl, a sűrű erdőségbe, nekem pedig őket követnem nem lehetvén, csak tovább haladtam, N. Halmágy felé, tartva attól, hogy az uton talán még találkozom ilyen csapattal, anyival is inkább, mivel az elfogott 3 határőr egy pillanatban hirtelen rohammal elkapva fegyvereit a szekeres embertől, a seregbe tüzeltek. — Ezt jeladásnak hittem: őket még az nap haditörvényszék elé állíttatám, minek folytán golyó és lőpor által ki is végeztettek.

Másnap jött hozzám Institoris János élelmezési biztos úr, ki tudatá velem, hogy az éjjeli meglepetés után, sok volt a holt tetem, melyek eltakarítására a szomszéd falubelieket is azonnal kirendeltem: a soborsini csata után főntnevezett élelmezési biztos úr hozta hírül, hogy a Maros balpartján álló ellenséges tömegből sok halott és sebesült lett volna, miről azonban én semmit sem tudtam.

Ezre, egy napi pihenés után indultam el Kőrösbánya és Vácának újból leendő visszafoglalására; március 11-én Vácát kevés csatározási tüzelés után sikerült elfoglalnom Jánku csapatjától, de Kőrösbánya kevéssel több dolgot adott, azonban még az nap azt is sikerült elfoglalnom az oláh tábortól, mely alkalommal zsákmányul maradt 150 darab különféle szarvas marha, 400 darab juh és 15 darab apró lovacska, a milyenekről Rotteck történetében azt mondá, „hogy a magyar alföldön igen apró lovak vannak és úgy nevezik, hogy: rospont“.

Kőrösbányáról közhirre tetettem, hogy bárki is, ha ki tudja mutatni, hogy az ellenségtől zsákmányban nálam maradt marhák, juhok, vagy lovak közül, valamelyik az övé, neki vissza fog adatni, de nyolc nap lefolyása után másképen leend felőlük rendelve, t. i. el fognak árvereltetni.

Mindjárt találkozott sokaknak valódi, de még többnek álgazdája is, nevezetesen id : R. F. zarándi alispán, azonnal megalázta magát, hozzám jött, s vagy 24 darab jármos ökröt kért ebből a zsákmányból, mely kérése azonban részemről megtagadtatott, s e megtagadás elég volt arra, hogy ő ingyen ökrökhöz nem juthatván, engemet, vagy benem a hazát, bárhog is megboszúlja. — Az ilyen jó urak ellen minden nyelvkülönbség nélkül, fölötte föl volt bősztülve az odaváló lakosság, mert itt a szegény embert és volt jobbágyot csakugyan az iga vonó marhához hasonlították, nem ritkán történt, hogy egy fejkötőért, egy pár keztyűért, vagy egy pár cipőért Zaránd vármegyéből Aradra küldötték a szegény embert, gyalog, saját élelmén robotban, ki is nyolc, vagy tiz napot töltött ez utban, neki pedig csak legfőlebb négy vagy öt nap tudatott bé tartozásába.

De mutattak az előljárók nekem némely községből oly adatokat elő, mire az ember haja szála is föllállott és vissza borzadt minden jobb lélek ; — a többi közt egy szegény ember robotba Kőrösbányáról Kolosvárra küldetett egy pár báli cipő és csizmaért, ki is az uton a nagy hidegben megfagyott, sőt voltak még ennél borzasztóbb esetek is, de mint nem ide tartozókat elhallgatom ; ezeket is — csak per tangemtem hoztam föl.

A kormánybiztos is arra szölitott föl, hogy a zsák-mányul esett marhákat adnám át neki, mire azt felelém, hogy nyolc napot bevárok, a mint már a térparancsnoknak ki is adtam, és a mi azután maradna, azt neki kiadni kész leszek, rendes nyugta mellett, — mire azt felelte, hogy hát én kinek adtam nyugtát rólok? — Erre persze hogy mitsem válaszoltam, mert mit is lehetett volna mondani, de elértém utógondolatát, azért a letelt nyolc nap után a mi ott maradt, nyilvános árverés útján eladattam, a pénzt pedig a pénztárban letétetni rendelém, — miről a jelentést a hadügyministernek fölterjesztém, a honnét is azon választ nyertem, hogy a pénzt tartsam meg, s a jövő havi fizetések, szóval kiadások és bevételekbe tegyem be, mit bizonyos urak hinni nem akartak, s még akkor sem adtak teljes hitelt, midőn Mészáros hadügyminister erre vonatkozó rendeletét látták.

Nem sokára ez eset után kapok Debrecenből egy dorgáló rendeletet a hadügyministeriumtól, hogy S. G. kormánybiztos úr jelentése folytán újból megparancsoltatik, miszerint helyemet, melyet elhagytam, foglaljam el, és a kormány tudta nélkül azt elhagyni ne merészeljem. — De már erre a hamisan koholt hirre, épen nem maradhattam csöndesen. A hozzám küldött futárnak tudtúl adám, hogy a hely, hol most áll, Körösbánya és a vezér én vagyok, tehát ha engem itt lát, akkor csak elhiszi, hogy nem hagytam el helyemet; — de meg is irtam a hadügyministernek is, hogy én helyemet el nem hagytam, s azt tenni a kormány hire és engedelme nélkül nem is fogom, — annál fogva kérem az ily álhirek szerzőjét megdor-

gálni, hogy haszontalan élceivel ne alkalmatlankodják, az ország rovására; én csak előre nyomultam, de nem hagytam el a vonalat, mely vezérletem s parancsnokságom alá adatott. — Azonban nem tudom, hogy én a kormánybiztos testőrjetül volnék ide rendelve, mert ha igen, kérem velem tudatni, hogy akkor tudjam, hogy tőle függök. — Mire azonban nekem mit sem válaszoltak, hanem S.... urat koholt vádjaiért megdorgálták; itt kezdődik a kettőnk közti viszály almáján való rágódás.

Nem tagadhatom, hogy engem fölötte bántottak a kormánybiztos efféle alaptalan koholmányai és alaptalan vádjai, anyival inkább, mivel én egy kormánybiztosban nagyobb szereplőt véltem, azért alkalmilag megírtam neki, hogy egy kormánybiztosnak nem illik más becsületére, még magán ember ügyében sem, annál kevésbé országos ügyben valótlanokat állítani: miből csak azt kell hinnem, hogy nem érti, se nem tudja utasításomat, mely naponkinti rendeletekből állott s melegen fölkérem, hogy most, midőn minden becsületes honfinak főtörekvése az, hogy az egyetértést szilárdabb lábra állítsa, — felejtse a politiaki pályán vezetett személyek elleni ingert és pártoskodást, most inkább egyesülni, mint szétszakadozni kell, azért intem és fölkérem, mert ellen esetben félre fogok tenni minden tekintetet, állást, vagy kort sem véve figyelembe; komolyan fogom venni tényeit, miként azok adva vannak; én sem vagyok barátja a katonai önkényszülte kormánynak, de most száz kormánybiztos sem tehetne rendet, míg a fegyveres erő előbb a rendet és törvény-iránti tiszteletet helyre nem állítja, — ez nézetem, de ha ő oly varázs-erővel bir,

hogy az itt lévő katonaság mellőztethetik, akkor csak tessék írásban adni s följelenteni, higgye el, hogy örömet elmegyek e helyről, mert minden egyes honfinak még sok teendője van, az ország terjedelmes határain belől, a fölöttünk összecsapott ármánykodók ellenében. — Körülbelül ily forma levelet irtam neki, mire választ nem kapván, a dolgot javulni képzeltem.

Erre csakhamar, úgy szolván néhány nap mulva, hadi fáradalmaim között kapok egy csomag vádlevelet Debrecenből, melyre hivatalosan kell válaszolnom, de nekem roppant sok dolgom lévén épen akkor, a fegyveres ellenséggel, amint a vádleveleket elolvastam, egyszerűen felírtam, ténnek helyembe más parancsnokot, s engem a vádló kormánybiztossal együtt, állítsanak hadi törvényszék elé, mert itt, a harc-mezőn lehetlen ily légből kapott vádak tömkelegére replikázni. — Mindezen kérésemre semmi sem jött; igaz hogy oda irtam, hogy azért kérem magam Debrecenbe a haditörvényszék elé, hogy a ki bűnös leend kettőnk közül, az példásan büntetődjék — hogy miért, nem tudom, de a katonai, valamint a polgári legfelsőbb hatóságok is elhallgattak, gondoltam, hogy talán figyelembe sem akarják venni eme koholmányokból össze fércelt vádat.

S. G. kormánybiztos terve mindenütt kitüntette állott, bármely tényére néztünk, ő csak bonyodalmat ohajtott előhaladhatásom gátlására, nehogy valamikép hova hamarabb sikerüljön, az elvezetett oláh népek megfékezése, vagy visszatérésük; mert ő sem Kossuthnak, sem nekem, de egy szabadelvű embernek sem volt barátja, szűkkeblűségénél

fogva, a személyes boszú sikere, csordultig tölté keblének győzelmi öröm poharát.

A mint a szerencse kis csapatom fegyverének szolgált, s hogy több helységben első fölhívásomra sikerült, néhány száz román atyafit tűzhelyéhez visszatéríteni, megparancsolám a detachment vagy térparancsnokoknak, hogy a helységekben találtató fegyvereket mentől előbb a legnagyobb ovatossággal szedjék be, mert hátam mögött fegyveres erőt tudni nemcsak nem akarok, hanem a fegyverre katonáimnak is szükségük van; — egyszer csak kapok kétfelől jelentést, hogy a fegyverek beszédését nem foganatosíthatják, mivel az embereknél a kormánybiztos által, azok, engedély mellett meghagyattak, mire a beszédést ismételve szigoruan megrendeltem, azon kijelentéssel, hogy azt nem hiszem, mert ez már az én körömhez illő tiszti eljárás — a kormánybiztos úr pedig nem bocsátkozhatik ilyesekbe, kölcsönös értekezés előtt. A jelentésben foglalt fegyver engedély felől pedig ez óráig egy betűt sem tudok, annál fogva, ez inkább mások általi koholmány lehet: minék vége az lőn, hogy két ilyen cédulát hozzám beküldöttek, melyekből láttam, hogy a jelentést tevő Csillag főhadnagynak igaza van, ekkor tökéletesen tisztában voltam emberemmel. Egy szavamba került volna akkor, a világ előtt, őt öreg és családos ember létére, örökre megbélyegezni, de nem volt elvem mások becstületének porba tiprásával magamnak gyönyört szerezni.

Csakhamar igyekeztem vele találkozni és kérdést intéztem hozzá, a fegyver beszédés vagy be nem szedhetős tárgyában, mire az öreg biztos ur kissé kétértelműleg

nyilatkozott, minthogy nem tudta hányadán van, láttam zavarba jöttét, azt mondtam, most talán rajtam volna a sor jelentést tenni, de nem fogok, én túrok addig, míg csak lehet, mert jobb szeretek barátokat, mint ellenséget szerezni, most csak átláthatja ön, uram, hogy ily módon kiadott rendeletéről a kormány mit sem tud, de nem is tudhat, mert az esetben engem is tudósítottak volna. — Ön zsarolással vádolt engem, de arra majd a törvényszéken akarok, önnel szemközt állva felelni, most csak annyit, hogy kérem ily rendeletek kibocsátásától jövőre ovakodni méltóztassék, mert ellenesetben kénytelennek fogom magamat érezni, jogaimmal s hatalmammal élni; befogom szemeimet ez eset előtt, de legyünk e vidéken való működésünkben egybeforrt testvérek, hogy siker koronázhassa, anyi verejtékkel egybekötött fáradszainkat! Uram, nincs és nem lehet honfiúnak a földön nagyobb jutalma, mint ha a késő kor méltó elismeréssel említi nevét; azért most mint jó emberek és barátok váljunk el egymástól, adja az ég, hogy megértésük továbbra egymást.

Barátságosan elválva, ő Halmágyra ment, én pedig más nap egy új foglalásra siettem, mely sikerült is, t. i. Brád és Zalathnát néhány óráig tartó heves csata után elfoglaltam. Ez alkalommal sikerült az oláh fölkelte néptől két darab vas és négy darab fa ágyút elfoglalni. Ugyanekkor sok sebesültet is mutatott az ellenfél serege, kiket hazatérésük alkalmával láttunk. A csatatéren maradt az oláhokból mint egy száz halott, a mi embereinkből szerencsére csak egy halott és tizenöt könnyű sebesült, — ezt az olvasó hiszem, hogy csodálni fogja, vagy nagyításnak veendi, ez

pedig úgy volt, s ennek fölvilágosítására megkísérlem a csatát körülírni.

Brád megtámadása három oldalról történt egyszerre, mire a fölkelte oláh nép nem sokára kivonult Zrapce felé. Ezen táj csupa völgy és bércekből áll, az ország útját a patakok képezik, melyeken minduntalan keresztül kell menni, minden hid nélkül, Brádtól Zrapcéra. Csapatom bal-szárnya Dallos Elek százados alatt már akkor Zrapce fölött volt, midőn a futamodott sereg oda ért; jobb szárnyát Jászsits őrnagy vezette, a hegy ormain, mint oldal vadászokat, a középpontot vezeté Liptay őrnagy, én pedig Liptay és Dallos között foglaltam állást, három ágyúval és a német legióval. Ekkor sikerült az ellenséget a zrapcei pataokban csinált redoutjokból és mellvédjeikből kiverni, persze hogy mind ez ideig csak is a hegy ormairól dolgoztak ágyúim kartácsai, midőn a megrémült tömeg jobbra folszaladt a hegyre, ott szemközt találkozott Jászsits őrnagy gyalogságból alakított vadászaival, onnét lefutamodott, Jászsits őrnagy által üldözve, mellettem elhaladva, részut hegynek tartva, de alig értek a második hegyláncolatra, ott Dallos Elek századosra bukkantak, úgy hogy már nem tudván hová lenni, kénytelenek voltak fegyvereiket letenni. Fejszéjeiket vissza adva, őket haza bocsátám, minden bántalom nélkül; akkor jutottam mintegy 345 különféle lőfegyverhez és sok, de haszonvehetlen lándzsához. Alig voltak a hazament emberek néhány napig tűzhelyeiknél, egy kis része vissza ment Janku táborába, de nagyobb része hon maradt és lett belőle földmivelő polgár, sokan fiaikat, minthogy hasz pengő forintot kaptak felpénzül, elhozták

és beállították honvédeim soraiba, de a husz pengő forintot szüleiknek adták. Volt ilyen új katonám már vagy három-százra menő, — ekkor terjedt el az a hír is az oláh táborban, hogy a magyarok vezére most oláh ember és azért sikerül neki őket anyiszor megverni, itt kezdődött az eszme szüleménye, hogy Janku magát seregével együtt megadja.

Most már a fiatal oláh gyermekek tömegestől jöttek hozzám, hogy honvédek legyenek, de nagyon természetes, hogy mindnyáját be nem fogadhattam. Ezt látták bizonyos urak, fölötte sajnálkoztak, hogy számításukon túl, jobban sikerült nekem az oláhokat meghódítani; kik nem tudták másképp, e már hazatérni vágyó népet, ismét a magyar és saját maguk ellenségévé tenni, hanem azon oláh polgártársakat, kik hazatértek, szántani hajtatták robotba, mi is nekem a néptől oly szemrehányólag panaszkodtatott el, mivel én az úrbéri munkát és dézsmát megszüntnek hirdetem: erre azt mondtam a panaszkodó atyafiaknak, mint a kik az öreg R. F. jobbágysai voltak azelőtt, jól van, tehát holnap is menjete ki szántani, én is ki fogok jöni, s ott panaszkodjatok majd előttem. Mi úgy is történt. Másnap délelőtt arra felé lovagoltam, ő, a birtokos mint e megye (Zaránd) első alispánja is künn volt a robotosoknál. A midőn az öreg urral beszélgetek, oda jött a szántás munkától három ember, e szókkal: — Uram, mi robotban szántunk, holott Kossuth azt tiltotta. Erre az alispán úr belé szól s azt mondja, hogy ők csak az 1848 előtti hátrányt szántják, tehát azt nem lehet robotnak tekinteni — mire én az embereknek azt felelém, hogy ha már három napja dolgoztak, tehát azon napszámokat én magam fizetem ki,

de robotba hajtani ezentúl senkit sem szabad, annál fogva itt van három pengő forint, minden embernek; és ezzel hazaküldém őket.

Az alispán urhoz fordulva, azt kértem tőle, hogy az eddigi borzasztó eseményeken nem okult e, közel 70 éves korára tekintve, vagy azt akarja, hogy mihelyest lábaimat elvonom e vidékről, ismét véres áldozatok undokságával emlékezzünk Zaránd megyéről!*) Uram, önökben nincs emberi érzés, de nincs a törvények iránti tisztelet sem, azért most nyíltan tudatom önnel, hogy ha még ilyesmit tapasztalok, hitemre mondom, Debrecenbe kísértetem, félre téve kort és tekintélyt.

Volt még azután egy főbíróval is kellemetlen esetem e vidéken. Ugyan is csak N. Halmágyon volt kovács, az akkori időben, oda haza, — s történt, hogy tűzéreimnek kellett a kovácsot igénybe venni, mire a főbíró úr munkája egy kissé háttérbe szorult, — ki azonban a dolgot nem véve tréfára, a kovácshoz ment és ott a kalapáccsal amúgy Zaránd megyeiesen elpáholta, miről nekem jelentést tettek, miután nem volt kovács, ki dolgozzék, a katonai kovács meg nem győzte maga, kivált a sok téli vasalást, mire magam is oda mentem és láttam, hogy a kovács csakugyan megvan vérezve, de verve is, — miért is főbíró urat kissé megintettem, azon megjegyzéssel, hogy ha a kovács belé hal, én őt a Nagy-váradi bíróság elé állíttatom.

Ezek mind olyan esetek, melyeket jóvá hagyni nem

*) Ekkor ha vért szomjaztam volna, csak Bem tábornoknak kell az esetet följelentennem; kétségkívül cslt értem volna, de ettől, mint polgárvértől irtóztam, később saját nevem áldozatával adóztam győnge és emberi bánásmódomért.

lehetett és épen azért, mivel az ember, más embertársát is embernek nézé, magas állásából, mindjárt nem arra a polcra való, — szerintük — mivel a népet pártolja s az urakat föl sem veszi, látszik hogy pórfu, ilyen ajánlatokat hallottam többeket, de én erre mit sem adva, ragaszkodtam szigoruan elvem-, s katonai törvényeinkhez, hogy mint ember is tettem a népnek, azt tanusítja, hogy a fogságom alatt midőn a császár Erdélyben járt, több zarándi magyar és oláh ajku lakos, kegyelmezésemért folyamodott. Csak a pöffeszkedéstől alig mozdulható birtokosság volt minden áron azon, hogy engem ez állásomról eltegyenek, mert nem tűrhették azt, hogy mindent megláttam és hogy embertársaimat különbség nélkül kihallgattam, ha hozzám folyamodtak; nem kevésbé értésemre adták, hogy magas állásomnál fogva nem illik minden apróságot magamnak elintézni, mire én azt válaszolám, hogy a mit teszek, arról bár mikor is felelmi kész leszek, azért ne tessék magukat fárasztani, mert én e tekintetben, ha szigorú vagyok is, de igazságos. Ezer meg anyi apróságokat kellene még eme messziről szagolható fiatal s képzelt arisztokrácia ellenében fölhozni, — de magam is röstellem elősorolni.

Térjünk tehát vissza katonai eseményeinkre. Mindezek alatt én, mint kinek sok teendője, nagy tere és hosszúra nyuló vonalai voltak védeni, kevés katonasággal, — katonát kértem a kormánytól, hogy megfelelhessenek eme, valóban nehéz feladatomnak. — A kért katonaság helyett egy, körülbelül ily forma levelet kaptam a kormányzótól sajátkezűleg írva: Csutak Kálmán őrnagy s dandárvezér urnak! őrnagy urnak vett soraira mindenek előtt válaszolom, hogy

azon férfiú, ki oly csekély katonával s maroknyi sereggel, anyi bátor elszántságot tanusított, és oly kiterjedt területet képes megfékezni, bizonyára fel fogja tudni tartani továbbra is az általa vérrel vissza foglalt országrészt honának, s megkettőztetendő erővel működend oda, hogy azt, mit eddig megfékezett, a hon javára meg is tarthassa.

Katonaságot most nincs hatalmunkban adhatni, de első leendő, ki segéd-csapatot fog kapni, mihelyest valamely oldalról oda küldhetőek lehetnek, mire nézve már tétetett rendelés a hadügyministernél. Kelt Debrecenben 1849. március 5-én. Kossuth Lajos, kormányzó elnök. — Nem volt talán épen e szavakkal írva, de ez volt az értelme és tartalma, — ez mind azután történt, midőn már engem a kormánybiztos mint nép zsarolót feladott.

Nem sokára, március 25-én érkezik egy levél, hogy valami Hatvaniféle szabad csapat, jól felszerelve, rövid napok múlva parancsnokságom alá rendeltetvén, főhadi szállásomra be fog vonulni, a csapat állandó század gyalog és egy század jól felszerelt lovasságból; összesen 1200 főből. — Azonban a mondott napon érkezett azon csapatból két század, némileg felöltözve, fegyver és lándzsával jól is szerelve Pogrányi Sándor százados parancsnoksága alatt, néhány nappal később jött Hatvani a többi embereivel, kik rongyosak és mezitláb voltak, a lovasok is gyalog, veres csákóval, néhány karabinnal, rongyolva, a hideg havas eső dacára; mely szatirán kissé folboszankodva, azonnal futárt küldöttem Debrecenbe, pár példánnyal, eme jól felszereltten kapott katonákból; mivel az volt

mondva Mészáros hadügyministertől, hogy most már a katonaság kéréssel szűnnek meg.

A látványra Debrecenben mindnyájan elhűltek és méltán boszankodtak, hogy Hatvani őket enyire félre vezette és 85,000 pengő forintról, mint szerelési összegről számolni nem tud, vagy nem akar, melynél fogva küldetett hozzám egy szigorú parancs, hogy Hatvanit azonnal hadi törvényszék elé állítsam és ha számolni nem tudna... De nagyon természetes, hogy néhány hét telt el ebben és én addig folytattam hadi működésemet és így reám tölték Hatvani számoltatását és annak büntetését is, holott nem engem, hanem inkább a kormányt illette volna, tudakozódni többfelé, hol Hatvani csapatját szervezé, a polgári hatóságoknál; de higgye el bárki is, hogy valaki ellen a halálos ítéletet nem oly csekély földadót aláírni, ha csak embertársaink vérének nem szomszédosunk, már pedig ez nem volt soha természetem.

E közben is szüntelenül folytak a hadi események.

Az április 5-én végbement erős recognoscírozás alkalmával bizonyos Treila Juon nevű oláh alparancsnokot fogtak el katonáim. A nagyhalmágyi sőtiszttség s a zaránd vármegyei ekkori tisztviselők fölismerék ez emberben az egyiket, kik a körösbányai g. n. e. lelkeszt, mivel azzal volt gyanúsítva, hogy a magyarokkal tart, hallatlan kegyetlenséggel hátán bélyegezék meg, valamint a Brádi családot is iszonyú kínzások közt lemészárlák; mindezek dacára azonban, mivel fontos fölfedezéseket ígért tenni, több ideig fogva tartám, s vettem is anyi hasznát, hogy megtudám általa, hová vannak temetve a lemészárolt család tagjai,

kiknek holttesteit fölásattatván, 9 vagy 10 koporsóba helyeztetve, illően eltemettetem egy közös sirba.

Épen ez idő tájt volt nálam Simonfy nemzetőri alezredes is, a köztem és a kormánybiztos közt fölmerült vi-szályok kiegyenlítése végett; ő szintén fölismeré a fogolyt, ki alatta szolgált egykor a Vaquantféle 62-ik sz. gyalog serezednél. A legerősb fölügyelet dacára is sikerült Trei-lának Jankut írónnal értesíteni hollétéről, valamint nagy-jából állásomról is. Ez értesítés folytán Janku april 9-én hajnalban megtámadá Brádon állomásozó előőrségemet, Lipthay Lajos 16. honvéd zászlóaljbeli századost; az ágyúzást meghallván, rögtön arra felé sieték. Útközben találkoztam a hozzám küldött futárral, ki elmondá, hogy őket nagyszámú oláh-csapat ágyúkkal támadta meg, mire Dallos Eleknek a 27. zászlóalj ideiglenes parancsnokának a körösbányai hidon átkelni és a Brádra tört oláh csapatot Váló-Brádról hátban megtámadni rendelém, magam pedig Brádra, a helyszínére siettem, mely alkalommal maguk az oláhok gyújták föl a brádi g. n. e. szép templomot. — Szándékom volt a román atyafiakat jól bekeríteni és ott őket az utolsó emberig megsemmisíteni, vagy megadásra bírni. Azonban Dallos, minthogy nagyocska volt a terület és lassan is haladhatott, a kiöntött vizek miatt, későn ért az általam kitűzött helyre, én pedig hadi cselkint nem vo-nulhattam hátra, a nélkül, hogy Brád városát a lángok martalékának áldozatul oda ne engedjem, ezt pedig tenni nem lehetett, s így sikerült az oláhoknak négy órai csata után a hegyek tetőire fölvonulni s onnét látva, hogy már be vannak kerítve, a hegy hátán vonultak Zrapce felé.

Még az nap erős portyázó csapatot küldék a zrapcei erdőkbe, de magam is utánuk mentem a vidéket megtekinteni, hogy legalább fogalmam legyen helyzetem minőségéről, itt portyázó embereim által mintegy 500 főre menő tömeg fogatott el, kiknek kegyelmet adva, tűzhelyeikhez szabad visszatérést engedtem. Ezek között volt egy öreg oláh pap is, ki embereimtől, nevemet említve, kérdezősködött utánam. Ezt megtudva feléje lovagoltam, ki is midőn megpillantott, elém sietve térdre esett, s felkiáltott: pardon kapuluj meo, domnule mariata (kegyelem fejemnek nagyságos uram). E kétségbe esett öreg emberen megesett a szívem, azt felelém, fije dare ammin (legyen tehát, Amen) megjegyzendő, hogy e népfaj előtt egy vallásos szó, legjobb kezeség; mire ő fölkelte és élő szóval előadta, hogy ő Jánku küldöttje, ki is már megúnta a havasokon való tanyázást, folytonos üldöztetésekkel tetőzve, hajlandó volna jogtalanul dühöngő fegyverét bizonyos föltételek mellett letenni, s ekkor átadta nekem Jánkuhoz irtt sorait ama nálam lévő fogolynak, minek nyomán Treila Juont még az nap haditörvényszék elé állíttattam, mert Jánku engem annak alapján támadott meg, a mint azt izente is, és a haditörvényszék halálítélete rajta három óra múlva végre is hajtatott.

Nem lehet egy rab fölött sem eleget örködni, hogy életéről jelt ne adhasson, annál kevésbé tehetém én azt, mivel seregem két harmada oláh fiukból állott, kik azonban kötelességeiknek minden időben pontosan megfeleltek.

A hadi törvényszék ítélete Brádon, az anyi kinszenvedés színhelyén hajtatott végre, a népek és román feleke-

zetűek megelégedésére, mert ők maguk is azt mondták; hogy a mai csatában elesettek halálának is ő volt az oka.

A mi pedig a papnak tett béke ajánlatát illeté, megvallom, ez ajánlatra boldogabbnak éreztem magamat, mint ezer véres diadal babérjai alatt, de nem mutattam azt, hanem szállásomra kísértetém a papot, s ott megvéndégelve, magam irtam Jánkunak, ki is harmad napra válaszolt levelemre. Válaszának tartalma az volt, hogy ő hajlandó volna általános kegyelem biztosítása mellett fegyverét letenni; minek is sikeresebb eszközölhetése végett kér 14 napi fegyver szünetet, anyival is inkább, mivel az igen fölszágazott nép dűhe lecsillapítására hosszabb idő igényeltetik.

Nagyon természetes, hogy ez nem ment oly gyorsan, én azonban irtam a kormányznak, hogy küldene egy oláh születésű kormánybiztost, ki a népet a kért kegyelemről biztosítsa, minek következtében jött Drágos János, kiről majd a maga helyén fogok szólni.

E csata után találkozásom volt Jankuval a Tomasek fölötti hegytetőn, april 12-én és 19-én, mely alkalmakkor a következő értekezlet fejtett ki közöttünk, román nyelven:

— Ön Jánku Ávrám? — kérdezém, a kölcsönös üdvözlések után.

— Igen, ezredes ur, *) — viszonzá.

— Tehát engedék az ön fölszólításának és ime, itt vagyok, hogy találkozásunkkal oszlassuk szét a két testvér

*) Itt az ezredesi cím nem hiúságból áll irva, hanem mivel a románok egyáltalában Colonello-nak hívták, mi is ezredest jelent.

nép közötti véres ellenségeskedést — tessék tudatni velem szándékát.

— Ezredes ur! már harmadik hónapja, hogy uraságod bennünket seregével üldöz és mostanság csak hamarjában történt három csata alatt fölötte sok népet vesztettem; önnek igen jó kémei lehetnek, hogy anyira bírnak utánunk eme hegyetőkön rohanni; de higgye meg uram, e találkozás reám nézve szintén kívánatos volt, én megvallom hogy már nagyon meguntam, és önnek hozzánk bocsátott kiáltványából meritém azon ohajtást, önnel találkozhatni, és ama levél vételéből, melyben az általam önhöz küldött pap által, nekem találkozásunk helyét tudtul adá, — ma tehát itt vagyunk: azért kimondom önnek ezredes ur, hogy általános kegyelmet (General-Amnestieát) kérek népeimre s ha ezt uraságod nekem biztosítandja, akkor tizennégy napi fegyver szünet után, míg népeimet rábeszélhetem, fegyvereinket ön előtt, ott a hol azt kívánandja, le fogom tenni. Ez, a mit kívánok és mitől elállani nem fogok.

— Uram! a törvényes fejedelem, és az ország ezred-
éves alkotmányos törvényei ellen fegyvert fogott néptömeg
még soha sem számolhatott általános kegyelemre, annál
kevésbé most, midőn ön és népei nemcsak a magyarok ellen
harcoltak, nemcsak a magyar özvegyeket, árvaakat és
fegyverteleneket irtották, és rombolták, azok keservesen
szerzett tulajdonait, hanem azon köpeny alatt, a koronázott
király és Erdély nagyfejedelemségének tulajdonait is porba
dönték; önök jól tudták, hogy a budai aranyolvasztó tár-
saságnak tagja ő felsége is, mint magán ember, és még is

foldulták. Pedig ő felsége már csak nem magyar, aztán hogy remélhet ön általános kegyelmet a kormánytól, anyi ezer magyar kiirtása után. Ez, uram, boszut kíván; igaz, hogy nem szabad nekem a magány ember boszutól hevült keblének szózatát követni, de szóljon önmaga s mondja meg, nem érdemel e az ön népe véres boszuállást? a most elkövetett égbekiáltó gyilkolásokért? szóljon ön, mit tenne helyzetemben, ily nép ellenében?

— Ezredes ur, a már megtörténteket megváltoztatni többé nem lehet, azért fordítsunk e dolgon a hogy lehet.

— Jól van, uram! tehát én most önnel, mint a Magyarország által önök havasai ellen küldött főparancsnok fogok szólni, fátyolt akarok a multa vetni, noha még látom párologni polgártársaim ártatlan véré, mely önökre büntetést kér, de meg akarom mutatni, hogy a magyar nemzet most is, mint mindig, nagylelkű tud lenni. Ön biztosítékot kér tőlem a nyerendő általános kegyelemre nézve, micsoda biztosítékot fog ön nekem adni?

— Fegyvereim letétele elegendő biztosítás leend a magyar nemzetre! —

— Nem uram, a magyar hadsereg azon a ponton áll, hogy önöket néhány nap alatt, minden esetre fegyvereik letevésére fogja kényszeríteni; azért az nem elég kezesség, hanem föltételeim következnek:

1-szor hogy a fölkelt oláh nép családi tűzhelyéhez rögtön visszavonuljon, minden bántalom nélkül.

2-szor hogy fegyvereiket Abrudbányán mind lerakják. úgy fa- és érc-ágyúikat, lándzsa és kiegyenesített kasszáikat is.

3-szor, hogy közülök 4 honvéd zászlóaljat alakíthassak parancsnokságom alá, legfőlebb 8 nap alatt, ez leendő legfőbb kezesség a béke fentartására, — minden beállítandó ifju fog 20 pftot kapni, mit szüleinek vagy hon maradó rokonainak adhat, mivel ő, mint katona megkapja minden napi díjját és élelmét pontosan.

4-szer minden ember azon fog lenni, hogy a legyilkolt magyaroktól elorzott drágaságokat, az itteni kormánybiztos urnak átadja, vagy megmutatja annak hollétét, úgy nemkülönben azok hulláit, hogy azok rendes temetkezéséről gondoskodni lehessen.

— Ezek föltételeim, s ha ezeket elfogadja, akkor én is közölni fogom önnek az általános kegyelem megadását, addig azonban, mivel tudom, hogy az ily elvezetett és feldühödött népnek némi idő szükségeltetik a kibékülhetésre, annál fogva kijelentem önnek, hogy 8 napi fegyver szünetet adni hajlandó vagyok, és ha ez idő alatt önök fegyvereiket a mondott helyen lerakják, akkor én is ide jöve, fogom az ön által kért kegyelmet kihirdetni.

— Most azonban csak annyit mondhatok, hogy ez ajánlatomat a hirlapokban fogom közhirré tétetni, mivel tudom, hogy önnek minden magyar közlöny megjő, tehát hogy olvashassa abban is. Ezt mondhatom most és ezt is csak úgy mondom, hogy ha majd látom, hogy a nép hajlandó, fegyverét letenni, mert ellenesetben én fogok tudni reájok hatni seregemmel.

— Uram! 8 nap fölötte kevés leendő, mert higgye el, hogy ily felbőszült népet nem lehet azonnal megfordítani szép szavak által, azért én 14 napnál maradok.

— Hallja e Jank uram! a mit mondtam, hideg kiszámítással tettem, ön jól látta, hogy a fölött gondolkozva szóltam, tudom, hogy 8 nap alatt mit és megnyit lehet tenni, a mi engem illet, majd fogok igyekezni oly lépéseket tenni, hogy a kívánt siker mielőbb bekövetkezhessenek.

— Most még arra kérem ezredes urat, hogy eszközlene közibünk egy román ajku biztost, ki mellettem népeimet lecsöndesíteni segítene, ki is egyúttal úgy lenne köztünk, mint az általános kegyelem biztosa.

— Erről is fogok gondoskodni, és ezt is megteszem, de ha legkisebb bántalma leend, akkor rettenetes fogok tudni lenni — ön népei iránt, azért csak úgy engedje azt majd oda, ha fogok biztos leend bántalmazása ellen.

— Ezredes ur! arról jót állok.

— Most tehát e f. hó 19-én reggeli 8 órára ide elvárom önt, hogy tudhassak intézkedni azon esetben, ha ön szavának embere leend, — most Isten önnel, azt még utoljára is megmondom, hogy föltételeimről el nem állok.

A második találkozás 1849-ik évi április 19-én reggeli 8 órakor, ugyan ott történt.

— Nos, mi reményei vannak önnek, tett beszélgetésünk tárgyának sikerülése fölött? — kérdezem.

— Ezredes ur! minden a lehető legjobban látszik előttem valószínűlni, de még nem jött a biztos, sem önnek kiáltványát nem olvastam.

— Az igaz, de azok mind azért nem teljesültek, mivel én, önt első találkozásunk alkalmával arra is felszólítottam, hogy kardján kívül más fegyvert magával ne hozzon, s ön még is két kis sárga csővű dupla

pisztolyt is hozott magával; lássa uram, ez bizalmatlanságot gerjeszt az ember kebelében, ezt nem tagadhatja, én jól tudtam akkor is, hogy pisztolyai vannak, de figyelembe sem vettem, azonban szemmel tartatám ön mozgulatait. Mit mond, uram, ezekre?

— Ezredes ur! ne tűnődjék ily kicsiségek fölött.

— Az igaz, de oly kicsiségekkel porba lehet dönteni az embert, ezt csak azért hoztam föl, hogy lássa, miszerint tudom, és hogy megmutassam, mikép a fölszólításra tett első lépéseiben is aggályt élesztett keblemben.

— Ezredes ur! határozzuk el a dolgot, én kérésemnél maradok.

— Én szintén komolyan beváltom adott szavamat, a biztos már nálam van, Drágos János, kit ön jól ismer, s kinek eldődei a Hora és Kloska idejében önök népeinek emberei voltak, de megjavultak a német kormány által adott megtarthatlan ígéretek be nem válthatásai után, s lettek utódaikból jó, becsületes honpolgárok, vallásra nézve megmaradt románok, de alkotmányos törvény alatt magyar polgárok.

— Ezredes ur! a multker mondott feltételeit megtartva 8 nap alatt kihirdetendi az általános kegyelmet. Én pedig annak pontosan meg fogok felelni, a nálam levő fegyverek száma lehet 8 vagy 10,000, de nem mind katonai fegyver, van még 8 fa, és 6 darab érc-ágyú, ezeket tehát Abrudbányán fogom lerakni, de azon megjegyzéssel, hogy a nálam levő lovak az embereknél maradjanak, mert azok amugy is sajátjaik; és így talán befejeztük részemről.

— Uram! a mi a lovakat illeti, a menyiben azok

nem valamely birtokos tulajdonához tartoznak, azokat megtartják, arról ugyan szó sem volt, — de a menyiben azok nemes lovak, minő az oláh népnek nincs és nem is volt soha, azokat el fogják kísérni Abrudbányára, ott a téren a fegyverekkel együtt átadni, továbbá minden lószert is, mert az is van önnek, miről szót sem tett eddig. Én pedig holnap, vagy még ma a biztost önnek táborába küldöm, de ha baja leend, akkor Istennél a kegyelem ön népei iránt. Ezzel a hivatalos teendőket befejeztük. — De most mondja meg csak ön nekem, micsoda Isten csodája az, hogy Hora Kloska idejében is, — ha jól emlékszem, — épen Vidráról való volt az egyik vezetője a népnek, s talán ugyan önnek házában született is, a mint hallom.

— Az igaz uram, de erre én mit sem válaszolhatok, — egyébiránt ez olyan magán beszélgetés, mire válaszolni mi sem kötelez.

— Ha szabad kérdenem: mit ígérhetett a német kormány önöknek, e rettentő pusztításokért?

— Uram! ezt hagyjuk el, mint nem ide tartozót.

— Ezeket csak azért kértem, mivel sok mindenfélét lehetett hallani erről; hallom, hogy tiz évi adó elengedését, kitűnő egyéniségeknek nemességet, s tudja Isten, mi mindent ígért.

— Uram! ezek a Puchner által alá irt ajánlatok közt vannak, de hogy ön tudja, azt csodálom, holott ez nekünk is titokban adatott át; s mindennek fölött arra kérem ezredes urat, felejtse a multat.

— Jól van, ám legyen hát feledve, csak újból ne jöjjenek előtérbe, mert akkor, mint mondtam, rettentő fogok

lenni és többé a kegyelemre nem leendő mit számítaniok,
— most Isten önnel!

S így elváltunk, és ha Hatvani be nem tör Abrudbányára, míg én az általános kegyelem kieszközlése végett Debrecenben jártam, bizonyára fényes siker koronázta volna e majd három havi hadjáratomat, — de ez talán másképp volt megírva nemzetem végzet-könyvében.

* * *

A békepontozatok, ekkép meg lévén állapítva, köztem és Jank között, de mint alárendelt alezredes, még se mertem belévégni, nehogy — Isten tudja micsoda — rangvagy látszassék belőle, hadi tanácsot hirdettem, melyben az tanácsoltatott, hogy e tárgyban rendelkezék a kormány, vagy a hongyulás, miben magam is megnyugodtam, előadván, hogy nehéz helyzetekből ritkán segíti ki az embert az elmélet, ha még oly szépen és terjedelmesen legyen is bár előadva, mint a híres Willisen tábornoké, mert a tapasztalás mutatta, hogy ily bonyodalmas helyzetekből csak azon mód és út vezethet ki sikerrel, mely a hadvezér lelkében mint világító lámpa ég, mely esetek, minden előretervezés nélkül, a vezér lángesze, és szabad lelkének pillanatnyi szüleménye.

Minthogy ily határtalan esetekre utasításom sem volt, az oláh tömeg vezetőjétől kért tizennégy napi fegyver szünetet csak nyolc napra szabtam, gondolvám, hogy anyi idő alatt a futárom e tárgyban vissza fog jöhetni Debrecenből, ki azonban minden várakozásom dacára sem tért vissza, s

így magam mentem Drágos Jánossal Debrecenbe a kormányzóhoz.

Mielőtt Brádöt elhagytam, kiadám Brádon ápril 21-én kelt napi parancsomat*) a seregnek és főtisztjeimnek is, gondolván, hogy engem mindenütt éberfigyelemmel várván, mindenki talpon leend. — Senki sem tudta, hogy hová mentem, csak Hatvani, mivel ő katona nem lévén, kénytelen valék a törzsnél tartani, mert a jártasabb katonáimat magamtól távolabb eső állomásokra detachiroztam; neki nyíltan megmondám elutazásom okát, s szigoruan meghagytam, hogy visszatértemig egy lépést se tegyen előre, de hátra sem, igyekezzék minden netaláni összejutkozásokat gondosan kikerülni, mert ha visszatérek fölötté szigorú számadást fogok kérni mindenről, és ha olyasmit tesz, mit talán meggondolatlan lépésnek mondhatni, ő leend felelős mindenekről. Én ezzel ápril 22-én Drágos urral utra indultam.

Debrecenbe érve szíves fogadtatásban részesülvén, előadtam ide jöveletem okát, mire feleletül kapám, hogy Schaguna g. n. e. püspököt kivéve, megadható az általános kegyelem, de annak nem, mivel ő hitta be az oroszokat azon ürügy alatt, hogy Kossuth magát Lajos név alatt magyar királylyá kiáltatta ki. Mind ezt kormányzó ur személyesen olvasta nekünk föl, egy az ágya mellett levő ládából kivett iratból, — azon hozzáadással, hogy ő fölötté sajnálja, hogy neve itt így emlittetik, holott neki szándokában sem volt soha. Akkor jól esett lelkemnek, hogy

*) Lásd A függelékben.

ki nem hirdetem az általános kegyelmet, mert bizony nagy zavarba ejtettem volna magamat.

Hatvani megtudta távollétem alatt, hogy ellene mi-csoda rendelet van háttérbe — de tudta azt is, hogy ő számolni nem tud és ismert, hogy igazságos, de szigorú is, vagyok a számadásokban, mert látta a nálam történt szám-tételeket; tehát csak az Isten tudja, mi forrott agyában.

Anyi bizonyos, hogy a gyanú, mely józan ész egybe-
vetése után fönmaradhat, nem más, mint az, hogy ő vagy
azt gondolá, miszerint az abrudbányai berohanás fölmentheti
őt számtételeitől, vagy pedig arra számított, hogy ott
majd, az aranybányák torkában, üres pénztára tele fog
hányatni, tudja Isten miféle aranyokkal, de lehet az is,
hogy ő is irigyelte a fényes dicsőséget, melyet parányi
seregem az ő kizárásával, a történet lapjain nyerhetett
volna, vagy ő is meg akará örökíteni nevét a történet lap-
jain; *) hogy belsőleg mi sugallta neki az abrudbányai
támadást, azt emberi ész meg nem foghatja soha,
akkor, midőn jól tudta, hogy mely ponton állott a két
tábor szemközt, e roppant terhekkal egybekötött három
havi hadjáratom nehéz fáradalmai után, ezt anyival inkább
nehéz tisztán tudni, mivel ő jól tudta azt is, hogy a fegy-
ver békés letevése után, mi előny vár reánk, saját honunk-
ban üldözött magyarokra. —

Mindezeket tudva, vétkezett 21-én kibocsátott kettős
napi parancsom ellen, de vétkezett a józan ész parancsa

*) Ez meg is történt, de az ily emlék olvasásakor undorral fordul
el minden becsületes kebel és felsőhajt, hogy bár e nevet itt soha ne olvas-
hatta volna! —

ellen is, annál fogva megérdemelte a katonai rögtön ítéletet, e két oknál fogva, a katonai törvények szerint a vakmerőség is, majd csaknem a honárulással egyenlően büntetendő, ha épen nem is oly mértékben, de minden esetre szigorú büntetést érdemel oly vezér, ki helytelen önállósága és vakmerősége által ki nem számítható kárt okozhat a honnak, mert a harc kimenetele mindig a sors kezében van, és ha rosszul sikerül, vakmerősége által, nemcsak anyagi kárt okozott a honnak, hanem seregében is erkölcsi csorbát ejtett; szóval az önálló vezér vakmerősége ki nem számítható káros behatásánál fogva is, mindig büntetésre méltó cselekvény marad.

Hogy Hatvani fölötte hibás, azt tagadni nem lehet; de még is ismerve őt, szintén lélekismerettel mondhatom, hogy saját fejétől nem mert volna Abrudbánya ellen rohanni, mert be kell vallanom, hogy ha talán nem is szeretett, mint embert, de tartott tőlem és tisztelt, mint katonát, erre hivatkozni bátorodom a világ előtt, hanem őt azon elszánt lépésre az előbbi okok biztatták, és hozzá járul még, hogy Bánfy ezredes, távollétem alatt oda jött, hogy engemet elfogjon és hadi törvényszék elé állítson, mivel én e vidéken semmit sem tettem. Ki azonban látta és tudta Hatvanitól, hogy hol és mi járatban vagyok a helyett, hogy ő mint katona, Hatvanit helyén hagyva, oktatta volna, arra buzdítá, hogy rohanja meg Abrudbányát, mert minek fegyverszünet a fölkelte népnek, ez szép fogalom, egy volt osztrák katona, most honvéd ezredestől, de hozzá Magyar és erdélyhoni aristokratától; ebből úgy látszik, hogy szintén valami kis

kátulso gondolatot tartott meg magának; mert ő jól láthatta, de mint katona tudhatta is, hogy mily terhekkel volt az azon havasok elleni hadjárat egybekötve, mit ő sok másokkal minek sem tartottak; pedig az egész hadjárat alatt, azon vidék sok bajt és galibát okozott honunk szabadság- harcában. Báró Bánfy János ezredesnek hozzám irt több levelei az oláhok elleni irtás tárgyában általam ugyan elégettettek, minthogy azok csupán magánlevelek voltak, mit most fölötte sajnálok, mert kiderítették volna, hogy hol kezdődik nála a szabadság számítása; nem ritkán bámultam sorait, szerintem azok hamarább irattak, semhogy gondolkodva lett volna fölöttük. Egy népet kiirtani nem épen oly kis dolog, azonban az nem is volt soha feladatomban.

Ezek után Hatvani és Bánfy vágyait mérlegelve, föl tudtam fogni Hatvaniak parancsom ellen elkövetett lépését, azért előttem mindkettő bűnös Abrudbánya szomorú történetében. Vannak még élő emberek, kik parancsnokságom alatt harcoltak, kik közül Hatvaninak engedelmeskedtek és szemtanúi voltak, e honárulási bűnnel vetekedő galád és alattomos eljárásnak, de a sors keze nem fogja büntetlen hagyni ez égbe kiáltó esetet, szólaljatok föl parancsnokságom alatt szolgált vitéz barátim, ha talán soraim nem hirdetnék a valót? nem tört e Hatvani távollétem alatt Bánfy föl hívására, vagy parancsára Abrudbányára? Remélem, vannak még közületek életben; vagy legalább nem bátoritá e föl e galád tette az ő megjelenése és modora.

Több helyen olvastam, hogy Kossuth, mint kormányzó engedte volna Hatvaninak e lépést, saját kérelmére. Erről mit sem tudok, de annyit mondhatok, hogy Kossuth nem

tehettem azt, mert tulajdon szája vallása, hogy káplár sem tudna lenni, mert nem ért a katonáskodáshoz. Ebből merítve, nem hihetem, hogy a kormányzó neki az én hátom mögött azt rendelte volna, de nem hihetem továbbá azért sem, mivel a kormány előtt tudva volt, hogy Hatvani hadi törvényszék elé állíttatott, kormány és hadügyministeri rendeletnél fogva, és ilyeneknek nem szoktak támadó rendeletet küldeni, azért ez előadásokat félreértésnek magyarázom, anyival inkább, mivel az is mondatik, hogy „a kormány, látván, hogy Csutak őrnagy mit sem tud kivinni az oláhok ellen, annál fogva Hatvani rögtönzött őrnagyot küldé oda“.

— Kis munkám folytán látható, hogy ez sem úgy van, azért nem hihetem az előbbeni állítást. — Klapka, általam mélyen tisztelt tábornok ur munkájából, olvasva hibásan mondatik, hogy Hatvani rüchte nun trotz der früher erhaltenen Kriegsministerial-Anordnungen vor“, mert én lévén a vidék fő parancsnoka, de a Klapka által, munkája 46-ik lapján említett rendeletről mitsem tudtam, míg azt itt nem olvasám, — valamint az ujabbkori ismeretek tárában is hibásan áll ez folyéve; nekünk magyaroknak nem szabad szennyfolttal tetőzni azt, ki minden erejét arra fordította és fordítja, hogy honunkat szabaddá és nagygyá tegye. Én azonban mint becsületes ember akarván a bakó keze által kimulni, ha ez végnem, minden kínzások ellenére is megírtam ez emléklapokat, mert ezzel tartozom honomnak és önmagamnak, de tartozom Kossuthnak, mint világhírű embertársam napfénynél tisztább becsületének is.

Tudva van az, hogy ily égető időben több visszaélés és igazságtalanság követtetik el, naponkint, azért kimondom

Isten és világ előtt, hogy Kossuth velem is méltatlanul bánt egyszer, de azért ott, hol az utókorra hagyományként szállandó dolgokról szólunk, nem szabad keblünkben senki ellen sem bosszút forralni, és a világ előtt egy tollvonással rágalom martalékaul ejteni oly neveket, melyekhez rész szándékkal büntetés nélkül közelíteni nem lehet: Kossuthot nem kell, hogy porszemnyiségem dicsőítse, mert őt léptei dicsőítik, kit a külföld lángeszéhez és szeplőtlen becsületéhez illően tud fogadni és becsben tartani.

Szerintem bár ki is hiában ámitgatja magát a jelennel, mert ha később bár, de mégis utat tör magának az igazság, mint a tiszta víz, mely minden kősziklából rakott torlason is átszivárog, azért Kossuth előtttem minden pillanathban úgy áll, mint jó honfi és szeplőtlen becsületes ember, míg élek mindig kész leendek becsületét véremmel is pecsételni. — Hogy könnyen hívő ember volt, az csak azt tanúsítja, hogy mindenkit becsületes embernek gondolt, szentül hitte, hogy minden magyar ember háttérbe szorítandja saját érdekét a hon érdeke előtt, miben azonban roppantul csalódott, mert sokan saját környezetében is forraltak ellene és személyében a hon ellen mérget, kikről ő hinni soha sem akará. De az idő majd megmutatja neki eme tévedését, azért ő éljen sokáig a honnak és jusson eszébe, hogy a mi igazságos, nem mindig méltányos is, és viszont.

* * *

Drágos János, Bihar vármegyei, születésére román ajkú, de tántoríthatlan honpolgár; ismeretes volt Bihar

vármegye nem ritkán zivataros közgyűléseiből, valamint az 1848/9 évi országgyűlésről is, mint képviselő. Részemről tiszta lélekismerettel mondhatom, hogy bár nem magyar származású is, de a honnak majd ezredéves alkotmányához melegen ragazkodott, sőt mint az abrudbányai szerencsétlen eset is tanúsítja, életét is föl tudta áldozni, hazája szabadságáért. — Ha tehát még valaha szabad leend nemzetemnek meg emlékezni a szabadság áldozatairól, ohajtom, hogy akkor azok közt ő is, mint a haza martyrja méltó helyét találja, mert Drágos János neve azt méltán kiérdemelte, főkép ha tekintjük, hogy ő saját népei közé ment, azok fölvilágosítására, s nyugalomuk helyreállítása végett, míg másrészt Magyarország mint édes hazája és szülőföldének a testvér vérontástól való megkímélése végett, kinek élete a törvény ellen fellázadt saját felekezetű népek által esett áldozatul, Hatvani vétkes meggondolatlanságból származott szomorú következményű megrohanása következtében.

Debrecenből visszatérése után Drágos János még az nap bement az oláh táborba, ki bár a conservatív párt embere volt is, — de hazája szabadságát szíven hordozá, ezt lelki ismeretemre mondhatom, Isten és világ előtt.

Béke a nemzet e vértanúja hamvaira!

Ez alkalommal meg kell még itt érintenem azt, hogy Drágos János engem Debrecenben hagyott abban a reményben, hogy majd magammal fogom vinni onnan a kívánt általános amnestiát. — Ő tehát, mint ki jól látta, hogy miképen állanak a dolgok köztem és a fölzendült román nép között, keble ohajtásának sugallatát követve, sietett vissza az oláh táborba, hogy a békítő fonalat semmire szakít-

hassa meg, magam is kértem őt, látva békeszerető hajlamait, hogy ha már nélkülém visszamenend, igyekezzék a már csirázni kezdő békét jól megőrizni, míg én is visszatérek; tehát ő újból beért az oláh táborba; s midőn már a szó szoros értelmében ülték a visszatért képviselővel és békebiztossal; a béke áldomás poharait, azon percben tört rájuk Hatvani szabadsapat-parancsnok, mint azt már említém is; ebből látható, mily biztos reménnyel időzött Drágos a román táborban, s hogy ő Hatvani támadásáról egy betűt sem tudott, s így neki a jó és tiszta hazafiúi szándéknál egyéb nem is tulajdonítható.

Még ez évi ápril hó 14-én Boicára mentem, hol is hire kerekedett, hogy az oláhok ismét betörték, gondoltam, hogy amaz üst fekvésű helyen, ha lehet, még egy végső harcot fogok az oláhokkal vívni, hogy Jánkumak földadata anyival is könnyebben sikerüljön, itt a város — nem tudom mi okból, — ellenszenvvel fogadott bennünket, harangok félre verésével s fölkeléssel, mire 5000 darab aranyat vettem sarcul a városra; mint nem magyar érzelműre. — Azonban csakhamar átláttam, hogy ezek, a német és oláh csapatok többszöri keresztül vonulása alkalmával több ízben kifosztattak, annál fogva a sarcot leszállítám 1200 darabra, mit a lakosok két óra alatt előhoztak és pedig 600 darab vert aranyat és 600 darab értékű arany-port. — Ezt meg lehet, hogy nem jól tettem, de már egyszer kimondott szavamtól elállanom többé nem volt tanácsos — mert ha elállok e kiadott és beigtatott napi parancsomtól, találkozni fognak emberek, kik azt hirdetik, hogy engem a város, tudja Isten milyen szépen fénylő aranyok ajándé-

kozásával birt annak visszahuzására, és ez esetben mivel sem bizonyíthattam volna be a világ előtt azt, hogy kiadott parancsától csupán tiszta kegyelem érzetből álltam el, minden érdek nélkül; de továbbá e napi parancsomról, a kormányt is értesítvén, nem jött rendelet a sarc visszaadása végett, annál fogva eme rendeletem pontos betartására szorítkoztam.

Midőn april 15-én innen vissza, Brádra, mint főhadi szállásomra tértem, ott várt reám egy levél Kőrösbányáról Jászits, 27-ik honvéd zászlóaljbeli őrnagy és parancsnoktól, melyben tudatja velem, hogy az oláhság Kis Halmágnál újból fölzendült, s Nagy Halmágot még ez éjjel megrohanva, föl fogják gyujtani.

Most minden kis mozdítható seregem anyira el volt már a magas hegyek mászásában fáradva, hogy azokat tovább vinni, anyi lett volna — mint föláldozni. — Azért Pogrányi Sándor és Gross Lajos segéd tisztjeimmel kocsi-
csira ülve, siettem személyesen N. Halmágyra. Esteli 8 óra tájban oda értemkor, az ott talált Cs. Querilla főnököt kérdém, miben áll e hozzám írott jelentés valósága; ki is előadá, hogy ők motozni voltak az oláhok lakásain, mivel a kormánybiztos ur úgy kívánta, és ez az oka, hogy a nép ismét lázadni kezd, mivel a náluk találtakat kiadni vonakodtak; erre kérdést intéztem hozzá, hogy mert itt most motozásokat teljesíteni tudtom és engedelmem nélkül? Mire Cs. azt mondá, hogy ő csapatjával a kormánybiztos ur rendelkezése alá küldetett, s nekem nem tartoznék fegyveres működéséről számolni; mire a kezemnél levő hadügyministeri rendeletet, melyszerint minden e vonalon lévő, bármely néven

nevezendő fegyveres csapat parancsnokságom alatt áll, melyek tényeiről felelni is tartozom, felolvastatám: ekkor Cs. Querilla főnök ur, gondolván, hogy eme reá nem kedvező rendelet alól kibúvik, ha megtagadja a szolgálatot parancsnokságom alatt, minek következtében tisztjeihez fordulva mondá:

— Uraim! mi hadi törvény alá nem tartozunk, — a kormány kimondá, hogy mindazon tárgy vagy összegből, melyet a honnak szerzünk, egy rész tulajdonunk leend, tehát mielőtt hadi törvény alá adnánk magunkat, inkább letesszük kardjainkat. — Megjegyzendő, hogy e fenyegetéssel mindjárt készen voltak sokan, mihelyest valamely parancs nem volt inyűkre az urfiaknak. — Velem azonban sokan megjárták; bezzeg el is halt az eféle mumus divat. Cs. szavaira is kijelentém, hogy elfogadom a leköszönést, inkább kevesebb, de rendes haddal ohajtok működni. — A mi pedig az itt felhozott szerzést illeti, a hon részére, arra csak annyit mondok, hogy Magyarországnak nincs szüksége arra, hogy békés polgáraitól Querillák által szerezzen magának valamit, tehát siessenek oda, hol még az ellenség tüzzel vassal pusztít, ott jogosabban szerezhetnek valamit, mint az általam lecsöndesített polgárok között, mert elhihetik, hogy még nagyon sok tenni valónk van a hon terjedelmes határain. — E vidék békés polgárainak további háborításait vagy üldözéseit szigorúan megtiltom, s ha ez talán nem lenne inyűkre, tessék visszamenni honnét jöttek, de nekem itt többé a helyreállott békét és csöndet ne zavarják motozgatásaikkal; majd mindennek eljő az ideje. — Még azt kérdém, ki az ki magának merne

mondani valamely gabonát, melyet az oláhok padlásain találандanak? — higgyék el az oláh nép, de katonáink sem oly lecsillapult kedélyűek, hogy ily találkozás és motozás új kitérést ne idézne elő, én pedig ohajtók minden összeütközést szikrát, a legszigorubb büntetés terhe alatt, kikerülni, mint a mely ismét könnyen lángot vethetne ingerült embereink és a lakosság harcoló serpenyőjén: miért is minden további motozást ismételve szigoruan megtiltok, ki pedig e vonalon rendeleteim ellen cselekszik, azt hadi törvényszék elé fogom állíttatni, mert minden e vonalon előforduló esetről engem nyom a felelősség terhe.

Ez mind oly pillanatban történt, midőn a fülkelt csoport fegyverét letenni ohajtá, ez mind anyi ezerféle akadály, hát még menyi apró, de minden esetre aggasztó esetet kell itten mellőznöm; csak röviden mondom, hogy helyzetem borzasztó volt, mivel nem akarék a zavarosban halászni, melynek gyümölcséből később kényelmesen nézhessem mások nyomorát.

Midőn itt ezekkel, a honnak szerezni vágyó urakkal végeztem, s a mellékszobába vonulék, utánam jó a háziasszony, s kér, hogy ne haragudjam, ő neki egy kérése van, A nő előterjeszti, hogy Papp János belényesi g. n. e. esperes ur ohajtana velem beszélni, de mivel hallotta, hogy Cs-val ingerülten végezém dolgomat, nem mer bejöni. — Mire elmosolyodtam és a mondott pap elé sieték, ki is szobámba jött velem és mondá, hogy ő Drágos János, mint kormánybiztosért jött kérni, hogy bocsátanám őt a táborba, mivel ő az oláhokhoz van küldve, Azt felelém a papnak, miért félnek tőlem, én katonáimmal szigorú vagyok, mert ez így

kivántatik; a hol nincs a katonai rend és fegyelem szem előtt tartva, ott győzelemről még álmodni sem lehet.

— Ön jól tudja — folytatám — mily ponton van a fölkelte oláh nép e pillanatban és látja, hogy minden felől akadály gördül elé, azért ne tessék fölakadni komoly létemen, mert én sem születtem mindentudónak, vagy győzhetlennék; föladatomban megoldása sokkal nagyobb, semhogy saját honfiai által enyi ezerivel elém gördítendő akadályoknak más-kép megfelelhessenek.

A mi Drágost illeti, tessék neki tudtul adni, hogy én kértem a kormányt egy oláh ajku biztos ide küldése végett, annál fogva ne tartson semmitől sem, csak siessen a táborba mentől előbb, most lehet neki is valamit tenni, ha hogy szándoka tiszta és okult a Hora-Kloska korabeli eldődein.

Erre ismét útnak indultam éjféli után Brádra; a mint Halmágyról kijöttem, láttam, hogy kelet felől nagy világosság van, de midőn a hegy magasabb pontjára értem, az eget verő lángpir visszatükrözése ötlött szemembe. Azonnal tájékoztam magamat s mondtam segédeknek, hogy a tűz Brádon van, — minek folytán kő halálába siettünk a helyszínére, mi még jó három mérföld volt, a tűz csakugyan Brádon volt; de nem az ellen által gyújtva, hanem egy keletcsényi nevű huszár gondatlansága miatt ütött ki, ki is a nagy fáradság miatt még lovai abrakolása közben elaludt és a falra ragasztott gyertya által az istálló ki-gyuladt és le is égett — a hol két hátsó lovam és négy teljes nyereg-szerszámom lett a lángok martaléka.

Hogy a fölkelte oláh nép csakugyan ohajtá a békét,

tanusítá az is, hogy eme roppant tűz színhelye felé, mint ellenség egy mozdulatot sem tőn; mind ez jó előjeltűl tűnt föl előttem roppant károm dacára is. Másnap az elfáradt sereget egy kissé fölvidítám, s a menyire tölem telhető volt, egyikét másikat még is jutalmazám. Így telt el a nap, estefeléig — este jó a hír, hogy kormánybiztos jött a táborba *) kit is előőrjeim bekötött szemmel vezettek szállásomra, ekkor jött Drágos János, mint kormánybiztos.

Drágos János kormánybiztos előmutatá megbízását, mely egyedül és kizárólag csak a kibékítésre volt szorítva. Erre azt mondtam neki, hogy az ő megbízása nem elégíti ki fölirt kérelmem vágyait, én a kegyelem adásának biztosítását kértem általa, a fölkelő oláh nép közt hirdettetni és ebben arról egy szó sincs irva? Mire Drágos vállat vonva, felelé, hogy arról mit sem tud. — Ebből azt kelle látnom, hogy Drágos nem bírta a kormány tökéletes bizalmát, és ez eset bennem is aggasztó gondolatokat ébresztett. Drágos bement másnap Abrudbányára, az oláhokkal alkura lépni, és nekem a dolog valódi állásáról hirt hozni. — 48 óra múlva visszatért és előadá, hogy átalános kegyelem nélkül nem fogunk célt érni. — Erre azonnal egy kiáltványt bocsáték ki, mely így hangzott Brád: 1849. ápril hó 21-én. Oláh embertársaim! hallgassátok szavaimat én eddig csak ott sujték, hol fenytő karomat a bűn förtelmesége hívta föl; nem irtattam fajotokat mint ti, kik buta gyáván kinzátok és öltétek ki a védtelen magyar árvákat és özvegyeket. Én eddig csak az ellenség táborába

*) Az ilyen hír úgy futott már seregem közt, mint a nyil járása — mert ők is gyűlölték, a csak akadálnak teremtett kormánybiztosokat.

menekülő javithatlan vétkesek házait rombolám szét, holott ti válogatás nélkül porrá, s nektek úgy, mint nekünk, használhatlanokká tettetek bőszen dühötökben, városokat és falvakat. Én az öntudatos vétkest üldözém, míg ti a csecsemőig kiirtottatok mindent, mi a béke és szabadság ohajtók fajához tartozott. — Ez boszút és elégtételt kíván. De én nem követhetem az emberi indulatok szenvedélyes szavát, hanem a kormány meghagyása folytán tanácslom, legyetek jozanok, s hallgassátok meg az ész sugallatát: mert e fékező harc könnyen fölemésztheti embertársaitok felét, végül még is csak fegyvereim előtt fogtok meghajolni, ezer meg ezer áldozat véres párolgásai után, még egyszer fölhevülök, oláh embertársaim s. a. t. Csutak Kálmán m. k. alezredes.

A Jánku által kért 14 napi fegyver-szünet helyett 8 napot adtam, mit neki meg is irtam, ezt főképen azért tettem, mivel jól tudtam, hogy neki minden közlönye jobban és pontosabban megérkezik, mint nekem, — de időközben még más eset is történt, t. i. S. Gy. kormánybiztos ur által koholt ama hír, hogy állásomat elhagytam, második Bernát futását okozott Váradon*). Cserei ezredes, akkori hadmegye főnök csekély nevemmel csillapítá le a város lakóit és az ezer meg ezerre menő országos munkásokat is, — ő volt az, ki nyíltan kimondá, hogy mind addig míg Csutak alezredes e tárgyban hozzám jelentést nem tesz, nincs mitől tartanunk, ő katona, s tudja mivel tartozik honának, valamint azt is kijelentem, hogy ő eddig

*) Bernát mint kor. biztos volt Váradon a vár átadása végett, s történt hogy a püspökfürdőnél egy ebet agyon lőttek egy éjjel, mire ő az egész várost föllármáztá, hogy jó az ellenség.

a legterheesebb körülmények között is, hiven beküldés jelentéseit, annál inkább e mostani esetről, ha úgy volna, mit anyival inkább gondolok fölöle, mivel mostani tényeiről csak is maga felelős, tudnunk kell pedig, hogy, ha az ő általa védett vonalon csatavesztés történt volna, akkor Váradnak nincs más utja, mint neki segéd-kezet nyujtva, vele együtt, vezérlete alatt, harcolnunk — de ne feledjük szem elől, hogy Bem tábornok is ajánlotta Csutakot e nehéz állomásra, mint dandárvezért, már pedig Bem hadi tudományában nem szabad kétkednünk, — ő tehát tudta, hogy kit ajánlott eme kényes állomásra, a fiatal alezredek pedig az egész ország elestének felelősségét magára nem vonja, azért legyünk türelemmel. Ez elég kezesség volt N. Várad közönségének, hogy minden megint a maga kerékvágásába visszaessék.

Azonban Cserey mint tapasztalt katona azt hitte, hogy engem ha meg is ver az ellen, Várad alá még sem fogok visszavonulni, föltette, hogy nem leendek Riczkó követője, hogy a nyert csata után is visszavonuljak. Cserey, mint ki nem tudta mire vélni, hogy tőlem semminemű tudósítást nem kapott e tárgyban, saját és a város megnyugtatóására egy futárt küldé hozzám, Kőrösbányára (ez eset még április eleje táján történt). Cserey levelét nem kis bámulattal olvasám, de átadtam segéd tisztjeimnek is, hogy olvassák el főnhangon, hadd lássák a még nálam volt főtsz urak is, hogy mily alaptalan koholmányokkal is kell küzdenem anyira nehéz állásomban. Melynek felolvasására tisztjeim főnhangon nevettek, magam is elmosolyodtam, de midőn a futár előadá az általános rémületet N. Váradon, fölingerültem s a futárnak ezeket mondtam :

— Ha minden nyulsnívű madame szavainak hitelt adnak, akkor nem sajnálom, ha minden órában hétszer rémülnek is meg. A hadmegye fő parancsnoknak pedig megírtam, hogy Váradra az ellenség csak az én és seregeim holt tetemein juthat be, ha beeresztik, én, megvallom, hogy legkisebb fenyegető veszélyt sem látok, a mely Várad lakosainak nyugalalmát pillanatra is fenyegetné, hogy S. kormánybiztos úr mely oldalról látja a fenyegető veszélyt? azt én nem tudom, e felől tessék hozzá kérdést intézni; anyit azonban legyen szabad megjegyeznem, hogy mint katona nem szoktam megfelejtkezni ama kötelességről, mely különös hatóságok tudósításában áll; ezredes úr pedig ne méltóztassék minden alaptalan s álmában megrémült hírnöknek hitelt adni, a csend, béke és nyugalom rovására; ezredes úr ép oly jól tudja, mint én, hogy állásom megtarthatásától függ a Debrecenbe szorult Magyarország léte, vagy nem léte; és hogy parányiságom fel tudja fogni roppant nehéz állásomat, tudom jól, hogy ha ez előttem fégyverben álló csorda oda betörhetne, a hon átka szegény fejemre nehezuálna: azért legyen meggyőződve, hogy ha több leend kettőnél, fogom tudósítani, hogy a Váradon henylő 16-ik zászlóalj at is ide rendeltetni kérjem.

Mind ezeket föl kelle hoznom, hogy lássa az utókor ama viszátkodás borzasztó szüleményét, és hogy elleneim is láthassák, hogy voltak és vannak emberek, kik elismerték azt, hogy morzsányiságom is tett valamit, mint katona a hon javaért, és pedig katonaviselt emberektől nyertem azt az elismerést és csak személyes elleneim, vagy irigyeim ohajtanának Zérusnak tudni, honom világ hírtörténelme lapján.

Menyi mindenféle volna még itt fölemlítendő, mit alig hinne a világ, hogy egy magyar ember is azt tehetné, de föltevém, hogy hadjáratom főbb vonásait, valamint az akadályok főbb eseményeit, bocsátom csak a világ ítélőszéke elé, azért csak annyit ohajtok tudatni, a menyivel tartozom honomnak, önmagamnak, és vitéz kis csapatom becsületének: semmit sem nagyítva, mindenből a valót toll alá tenni szent kötelességemnek tartám.

Hogy meglehetősen számmal vannak e megye hivatalnokai közt ellenségeim, azt jól tudom, és nem is csodálom, de hogy a világ is tudja, és közöttünk ítéletet mondhasson, néhány esetet itt leírok, mellőzve több ilyest, vagy még olyanabbakat is.

1849 évi ápril 2-án Liptay Lajos a 16-ik zászlóaljbeli százados, mint Brádon állomásozó előőrsi parancsnoktól levél érkezik, melyben tudatja vélem, hogy if. R. ottani főbíró, arra kérte föl, hogy menne vele egy szép éjjelen Boicára és majdan az ott kapható aranyokon, mint főbírói sarcon osztozkodhatnak, ez a főbíró ur hite szerint eléggé meg fogja jutalmazni-oda tett fáradozásait.

Alig olvasám ezt el, azonnal átrándultam Brádra, a kapitányt és a főbíró urat is magam elé rendeltem, a kapitánynak dorgáló hangon mondtam:

— Értésemre esett, hogy önt valamely éjjel Boicára akarják csábítani, azért tudatom önnel, hogy ha az önre bízott állomást, hirem és rendeletem nélkül elhagyja, azonnal hadi törvényszék elé lesz állítva, — a többit ön, mint katona, tudni fogja.

A főbíró urnak pedig jó reggel gyanánt ezeket mondám :

— Ön a legjobb katonámat tévutra akarja vezetni, jól tudom, hogy az arany fénye már sok becsületes embert elkábított, de tapasztalom azt is, hogy Zaránd vidékére oly hadvezért ohajtottak volna önök, ki tudja Isten, miféle osztokodásban részes legyen, tévednek önök, ha azt gondolják, hogy maga az idevaló polgárság szánakozik az önökön elkövetett barbarismuson, maguk a magyar ajku lakosok mondták ezt nekem. Uram! a sors keze érte e meggyét utól, mert az itteni birtokos urak roszzabbak voltak a szegény néphez, mint a tatárok. — Ezt mind tudom, azért eme csábítási próbájánál megbocsátok önnek, és hivatalában is meghagyom, de ide nézzon (ekkor egy golyót mutaték neki) ha még legkisebbet fogok észre venni, e halálos golyó leend csábítási díjja.

Mig én itt eme szép tapasztalások iskolájában valék, addig Kőrösbányán, idősb R. alispán és S. kormánybiztos urak, főtisztjeim között ohajtának egyenetlenséget előidézni, még azon este 10 és 11 óra tájban jelentés történik, hogy az utcákon nagy kardcsörgés és lárma van, fölismertem tisztjeim szavát; abbahagytam, gondolván hogy jó kedvük van. Alig mult el azonban egy negyed óra, midőn segédem ajtómon berohan és mondja, hogy a tiszt urak a kormánybiztost erővel föl akarják öltöztetni, s hozzám kísérni, bocsánatkérés végett, — mire oda üzenék, hogy azonnal jöjjenek szállásomra kormánybiztos nélkül. Ez meg is történt, s barátságosan intém a hazamenetelre megigérve, hogy

másnap lerántom a fátyolt a kormánybiztos ur arcáról, vagy elküldöm onnan.

Másnap a kormánybiztos urat magamhoz kéretém, ki el is jött. Rövideden így fogadtam:

— Ön uram, nekem nem barátom, és személyemben a honnak sem, hogy ön tegnap mivel ingerlé föl seregemenek tisztí karát, nem tudom, de nem is ohajtom tudni, mert békét és egyetértést kívánok, mit a hon ügye hangosan parancsol, fölötte sajnálom, hogy önök végettem anyi kellemetlenséget szenvednek, megvallom, hogy részemről jobban szeretném, ha önök anyi fáradoalmának sikerülne, helyettem más vezért és parancsnokot e helyre nyerni, ki talán önök kívánatainak jobban megfelelné, — lássa kormánybiztos ur hiven tudom, hogy ifju R. F. Liptay századost mire akarta csábítani (itt elmondám nekie az esetet) ön is egyike azoknak, kik Liptayt ohajtanák ide vezérül, gondolják, hogy ő majd zsufolásig megtömné a zsaroláshoz szokott urak zsákjait, pedig abban csalódnak, mert ő gyermekkorától katona, s benne megrögzött a polgárok elleni megvetés; — ha ő itt volna, ön nem lenne három napig sem biztos, de R. urék is már rég Debrecenben üldögeálnék, — engem azonban mig a kormány bizalmát birom, addig kitűzött elvem, és eljárásom utjáról nincs ember, sem kincs, mely letéríthetne. — A mi pedig az itteni urakban létező osztozkodási, vagy uralgási vágyat illeti, az nem szép, s nem illik magyar polgárhoz e mostani időben, — de máskor sem.

— Lássa kormánybiztos ur! — folytatám — ön nem állította K. D. urat e megye volt adminisztrátorát hozzám hozni, hogy az urbéri kárpótlás fejében segítségül adnék

neki pár ezer forintot, — ha valaki, ön legjobban tudhatja, hogy én az utósó fillérről is számolok minden rendelkezésem alatt álló összegről, — de tudhatta azt is, hogy szigorú vagyok a számtételeknél mindenkiével, mert végtére is csak az én nevem aláírásával adatik ki, és arról csak is magam vagyok felelős. — Most ketten vagyunk; legyen szabad kérdenem, mi okból vezette ön K. J. D. urakat hozzám, épen ezeket kik, Debrecenből jövének, mint a kormány mostani székhelyéről? Hallotta ön, hogy mit mondtam nekik, hogy én nem vagyok itt mint politikai hatóság, én csak kizárólag katona vagyok, azért oly kártérítés féle fizetésekbe épen nem avatkozhatom, vagy talán azt gondolja ön, hogy én, mint ágról szakadt szegény ember fia, el fogok tudni tévedni, vagy elvetemedni a reám bízott pénzek félretervése vagy elidegenítésére, — akkor ön nagyon csalatkozik, mert lelkem redőibe van vésvé ama német közmondás hogy „Ehrlich wahr am lüngen“; jól tudom, hogy K.-ék most reám neheztelnek, de Isten látja lelkemet nem segíthetek rajtuk, ha csak sajátomból nem adnék egy pár száz forintot kölcsönképpen nekik uti költségül, mert hogy meg vannak szorulva, azt tudom és elismerem.

— Lásza uram! ön hátam mögött, a visszatért oláh nép kezeiben meghagyta a fegyvert, engedély mellett, s ön engem, én meg önt compromittálom; ön azt állítja, hogy a kormány rendelete folytán történt, mi épen nem való, most azonban itt a kormányzó levele, melyszerint ő arról mit sem tud; azért kérem önt, vagy távozzék innen, vagy pedig kezét kézbe fogva haladjunk a honjára, mert higgye el, hogy az elismerés leendő a legfényesebb jutalom, mit halandó

ember hazája érdekében tett fáradozásai által kiérdemelhet. — Meglehet, hogy rendkívüli idők rendkívüli eseményeket szülnek, ez idők teremtménye vagyok én is, nagyon könnyen történhetik, hogy én is tévedek, vagy talán hibázhatom, de nem szándékosan; és a részemről ejthető hibát önnek tulajdonítom; azért mert ön már közel 60 éves, én pedig csak huszonhat éves fiatal ember vagyok, s nem eléggé kiképezve sodortattam emez állásba, a hol ön inkább oktathatna politikai tekintetben, semhogymindenütt akadályokat igyekszik elém gördíteni, tudja meg ön a valót, én inkább elvtelenségnek akarom hinni e gáncsoskodásokat, mint másnak, mi talán borzasztóbban hangzanék. Uram, ön engem föladvott, mint nép-zsarolót, itt vannak az iratok, felelet végett — de nincs időm felelni, azért kérem a kormányt, hogy küldjön helyembe más embert, és engem önnel együtt állítson hadi törvényszék elé, mert nincs időm a táborban hadi működést és prókatori replikát s pereket is vezetni.

— Nemde, K. D. ur mondotta nekem ön előtt, hogy Pák Péter tőle elrabolt ezüst és aranyait hová tette, és mivel azok nem oly minőségűek valának, tehát másé is lehetett, mert sem számra anyi, sem pedig általa eladott minőségűek nem voltak, tehát neki ki nem adhattam, s mi jött a miniszteriumtól ebbéli kérésemre? hogy az ezüst pénzt tartsam meg, s hozzam számadásba a jövő hónapra, mert önnek meghagyatott, mint kormánybiztosnak, hogy Pák Pétert fizesse ki magyar bankjeggyel; most kérdem ki fizette mind ez ideig ez embert, vagy mikor akarja kifizetni? Uram, ezek mind oly gyanús okok, melyek alapján erős szavakat mondhatnék önre a világ előtt, — de azt tenni,

részemről, mentse Isten, mert ha jót nem tehetek, rosszat tenni nem tartom becsületes emberhez méltó dolognak.

És így elváltunk a nélkül, hogy csak remény is lehetett volna, a köztünk oly szükséges barátságos békére, — mert a kormánybiztos ur előadásaimra mit sem felelhetett, de azokat nem is tagadhatta; elhagyta Körösbányát, de nem szűnt meg akadályokat gördíteni elém Halmágyról sem, — a mint már említém, Cs. Querilla főnök által, szóval ő megrögzött conservatív ember volt, ki magának is tudott ily esetekben használni, mit mindenki tud! —

Liptay Lajos 16-ik honvéd zászlóaljbeli századosra vissza térve, be kell vallanom, hogy páratlan, becsületes, jó katona volt, de mellette még igaz honfi is. Ő mint katonai mérnök fölfáldozta hazájának életét s mindenét, szóval a becsületesség és igaz honfi párosult példánya volt, — meghalt Sarkadon, cholera-ban fegyver letétel után 1849, augusztus 19-én. Béke hamvainak!

S. G. kormánybiztos ur ellenem támasztott vádpontjai között ezek állanak a főtérben.

1-szor hogy engedelem nélkül elhagytam állásomat, Nagy Halmágyot, a nélkül, hogy ő vele tervemet hivatalosan közöltem volna.

2-szor hogy Boicáról hozott ezüst kanalakkal és egyéb asztali készletekkel terítetttem föl, a megyei tisztviselőknél március havában adott ebéd alkalmával.

3-szor hogy a kormánybiztosi rendeleteknek nem engedelmeskedtem.

4-szor hogy a Boicán hadi sarként bejött 1200 darab aranyat magamnak tartottam.

Mind ezen vádak nyomatékosak voltak, mire én a harc mezőről replikázni nem akartam, annál fogva mindig sürgettem helyettem más egyén küldetését, s a kormánybiztos urral szemben a hadi törvényszék elén állíttatásomat, mi azonban nem történt, hogy miért? azt nem tudom. — Elég az hozzá, hogy engemet úgy saját kérelmem dacára, valamint S. ur örökös sürgetései ellenére is, állásomon meghagytak mind' addig, míg a Hatvaniféle nagy catastropha be nem következék a hátam mögött: mert Hatvani addig, még én Debrecenben az általános kegyelem kieszközléséért voltam tört be Abrudbányára, a hová Drágos János előttem beért, mert ő Debrecenből 72 órával hamarabb eljőhetett mint én, ki csak is kérésemre indult el, hogy addig míg én biztosan vihetem az amnestiát, közöttük lehessen.

De akkor is ismét siettettek, hogy térjek vissza Brádra, majd a többiről fognak intézkedni, — de akkor már megtörtént Hatvani rohama és szétveretése, — részemről azt mondtam a hadügyministernek, hogy miután én egy is vádolva vagyok a kormánybiztos által, lenne szives engem a hadi törvényszék elé állíttatni; és Bemtől is mindjárt elhozatni az ellenem emelt vádat, miért akart ő is engem haditörvényszék elé állíttatni, mert én nem tudom.

Megmondtam továbbá, hogy az okához nevem alatt lévén megrohanva, én oda csak egy hatalmas sereggel térhetnék vissza, mert most előttük morális tekintetben is sokat veszítettünk, azonban én visszamegyek, hadd lássam a dolgot és Hatvanit is mi birta ez égbe kiáltó bűn elkövetésére? Midőn Brádra értem Hatvanit már nem találtam,

ő Jósászhelyfelé hátrált; itt levő irományaimat akarám magamhoz venni, de nem találtam. Így ismét Debrecenbe mentem; — látva, hogy erős hadesapat nélkül minden lépés hasztalan, látva, hogy az oláh tábor felbőszülve rohan mindennek, nem ad hitelt a legszentebb ígéreteknek sem, hallván Drágos széttépetését, mivel a bőszült oláh nép azt hitte, hogy ő csak ámitani akará őket. — Szólottam is néhány általam haza térített román lelkészszel, kik jól belátták azt, hogy minden a mi történt, aljas cselszövény volt, távollétem alatt; de ők is azt mondták, hogy az oláh táborba menni mostan nem mernének, mivel szavaiknak hitelt nem eszközölhetnének, és személyük is veszélyben forogna. — Mindezeket látva, nem volt mit tennem, katonaság hiányában, mint Debrecenbe visszatérni, hol talán Hatvanival is találkozni fogok.

Ekkor a haditörvényszéket is elrendelték; megjegyzendő, hogy Bemtől csak anyi jött ellenem, hogy ő csak azért haragudott reám, mivel én az oláhok ellen mit sem tettem: de később értesült nehéz föladatom és kevés katonáimról, ő nem akarja használni akkoriban félreértésből kibocsátott rendeletét, melyet inkább háta mögött, s neye alatt állítottak ki; ő engem mint jó katonát ismer.

A mi S. kormánybiztos vádjait illeti, azokra itt a felelet, a mint következik:

Az első vádpont, hogy helyemet vagy állásomat elhagytam volna, tiszta koholmány, mert a kormány jól tudta jelentéseimből mindig hollétemet, tudta azt is, hogy bár merre nyomultam előre, azt azonnal jelentettem, ennél fogva ha a kormánynak nem tetszett előnyomulásom, parancsolt volna vissza Halmágyra, s mondotta volna ki utasításkint,

hogy sereggel a kormánybiztos ur testőreül vagyok oda rendelve, akkor tudtam volna mihez tartani magamat.

A második pontra, a szemrehányt ebédet március 25-én adám Kőrösbányán; Boicára pedig csak ápril 14-én mentem, ennél fogva e vád magától elesik.

A negyedik legterhesebb pontra, minthogy a Boicáról hozott aranyokat beadtam, miről Duschek pénzügyminister ur iratát előmutatám, de mivel erről később is volt szó, midőn már a várban voltam, Aradon, annál fogva egyik jó barátom ide csatolt sorai szóljanak mellettem, vagy ellenem :

Bécs 1849. december 24-én. Tisztelt barátom uram!
Az önnek f. hó 15-ről kelt s 23-án vett szives soraihoz zárt levelet Duschek Ferenc urnak átadtam, őt személyesen is kértem, hogy a levélben érintett bizonyítványt, mint önnek a jelen körülmények közt elkerülhetlent, kiadni sziveskedjék. Duschek urnak az lón felelete, hogy ő tisztán emlékezik, miszerint ön a pénzügyminiszteriumnál bizonyos, részint vert, részint veretlen arany menyiséget letett, de ő az általa kezelt tömérdek összegek sokfélesége miatt arra vissza nem emlékezhetik, vajon az ön által letett, mily összeg volt — e szerint tehát részint azért, mert ő maga is fölügyelet alatt lévő állam-fogoly lévén, bizonyítványa önre nézve a törvényszék előtt nem lenne hiteles — másrészt pedig azért, mert ő neki, helyzetében, bármily bizonyítványt is kiadni tilos — tölem ön kérésének teljesítését sajnálkozva megtagadá — de azt tanácsolta, miszerint levelemben oda utasítanám önt, hogy a főpénztár számadásaira, és nevezetesen bevételi lajstromaira hivatkozzék,

melyben az ön által letett pénzek összege, minősége, ideje, oka, és célja minden esetre a legnagyobb pontossággal ben fog foglaltatni, — és az e hivatal által kiadandó bizonyítvány azután önre nézve nemcsak hiteles, de egyszersmind hasznos is lesz. Ha azon törvényszék, mely előtt ön jelenleg áll, magának erre nézve biztos adatokat kíván szerezni, legcélszerűbben azt teszi, ha gróf Almásytól, ki jelenleg Magyarországnak finaciális tárgyait kezeli, magának ki-merítő tudositást kér, ez azt könnyen megteheti, mert az ön kérdéses ügyére vonatkozó minden irományokkal bir, az ő birtokában vannak, holott Duschek kezénél, ki tulajdon szobájában őrizet alatt van, teljességgel semmi sincs.

Ez lévén, mit önnek szives fölkérésére válaszolni sietek.

Becses tapasztalt indulatiba zárt, maradok

önnek igaz barátja

Rudnyánszky Kálmán.

A 3-ik pontra: nem tudtam, hogy én a kormánybiztos ur alá lettem volna rendelve, de ő vele csak érintkezésben lehettem, azonban rendelkezése alatt nem álhattam, — hogy pedig hadi terveimet vele nem közöltem, azt se kötelességemnek se célszerűnek nem tartottam, de sokszor a legjobb akarat mellett se lehetett ilyesmit magával a kormánynyal sem tudatni, mert a hadsereg, mely támadni ohajt, mindig az ellenség állásától veszi tervét és nem ritkán a csatamezőn, tehát ezt követelni is absurdum.

Igy az ellenem felhozott vádpontokra meglévén a felelet, most került a sor reám, mint vádlóra, S. kormánybiztos ur ellen, s vádpontjaimat a következőkben elő is terjesztém :

1-ször Hogy midőn helyemet szerinte elhagyám, és reá nézve veszedelmes volt N. Halmágyon maradni, miért hagyta ott a százhuszezer pengő forintot? vagy csak személyére volt veszély, és a pénzre nem, mint a nemzet által reá bízott kincsre.

2-szor A kormánynak melyik rendelete alapján engedte ő a fegyverek megtarthatását a vizszatéró oláhok által, engedély mellett.

3-szor melyik az a vád, melyből az tűnnék ki, hogy én a népeket zsaroltam, holott inkább az ellenkezőt bírnám bemutatni, az általam ellene emelt második vádpontból, mi ellen igazolására mit sem tud fölhozni.

Ezek után végzést hoztak, mely kimondá, hogy mind ketten hibáztunk, mire azt kértem, hogy én nem hibárol, hanem bűnről akarok tudni, és ha bűnös vagyok, hát bűnhődjem, mire azt a választ nyertem, hogy menjek a főhadbíróhoz.

Mayerhoffer fő- és Tóth Elek (ez utóbbi később N. Váradon országos törvényszéki tanácsos lett) törzs-hadbíró urak szívesen fogadtak, s tudaták velem, hogy én ártatlan vagyok, de a kormányzó ur S. fölött a bűnöst kimondani vonakodik, annál fogva kénytelenek voltak ily határozatot hozni, elvül tűzvén ki maguknak, hogy hiba nélkül nincs ember, sem hadjárat; mire én azt kérdém: hát ha én bűnös lettem volna? Erre mit sem feleltek, de jól megnéztem őket és mondtam: jól van, én a kormányzóval ujjat nem huzhatok, de ezt följegyzem magamnak.

Itt van tehát az a nagy bűn, melyet elkövettem, itt van életem, s vele együtt a becsületemen ragódó kaján nyelvek mételey anyaga, — ez az ok, melyből irigy s kaján emberek

jobban mondva, a becsületben életgyilkosok, egész torokkal hirdetik embertársuk fölött a bűnöst; s már látására is félni kellett, hogy a találkozás sértő leend, — és mind ez miért történt; egy ember kimeléséből, mert az véletlenül családapa volt, holott ha én akkor, midőn a szomoru abrudbányai catastrophá megtörtént, mindjárt több emberem kérésére tollhoz nyulok, nem tudom, hány ember élete s becsülete sülyedet volna a porba. De én türtem, és dobra sem akartam ama végzetteljes eseményt tenni; azért kell nekem most türni, most én vagyok a „Mordbrenner“, talán utonálló is, az egész magyar hadseregben én voltam a kivető.

Igaz, hogy roszul esik a csalódás, tehát hiszem, hogy fáj több oly egyénnek, kik minden büszkeségüket abban találák, hogy császári tisztek valának, mig én, ki azt nem trombitálhattam, és még is egy vagy más hadi műtételeknél tett észrevételeim tulszárnyalták a már quietált officierek iskoláját, nem ritkán hallottam a sötét éjben hangzani, hogy a táblalabiró őrnagy, az öreg úr (Bem) előtt nem kis tekintély.

Irigyeim ez állítása igaz — s arra büszke is voltam, csak meg kell jegyeznem, hogy én, nem a hízalgő zsámolyon térdelve érdemeltam azt ki, hanem csekély hadi tudományom észrevett hasznavehetőségével.

Térjünk csak vissza egy kissé az erdélyi hadjáratok napjaira, de a nélkül hogy itt valakit megnevezzünk, mert hiszem, ugy is eléggé fog boszankodva szidalmazni az, a kit illet — s így el is fogja érteni.

Egy bizonyos este, mig én nagy hideg éjben, s fáradtan,

a megérkezett honvédeket a tábor körül, előőrségi állomásaikra veztettem, addig Bem tábornok és környezete már megvacsorálva tanácskoztak, a hajnalban történendő megrohanásról; — én, mint ki nagyon fáradt és éhezett voltam, evés közben hallgattam a megnevezett hadi tanácskozást. Egyik azt állítja, hogy elkészni Xnek nem lehet, nem emlékszel hányszor vadásztunk, és mily hamar értünk oda, — a másik azt mondá, na de hiszen, ő felosztva a hegy közt az erdőbe, itt meg ott, két órával hamarabb itt lehet, — egy harmadik azt állítja, de barátom hogy tudsz olyat mondani, hiszen én négy óra alatt — életembe fogadok, — hogy oda gyalogolok, a negyedik bizonyosnak tartá, hogy erre, itt, amott a hegyen völgyön keresztül, még csak el sem leendő fáradva nagyon — de hisz nélküle is megverjük az ellent.

Megjegyzendő, hogy ezen urak néha napján többnyire osztrák katonák, sőt tisztek voltak, mire anyit építettek, midőn hallám Bem határozó szavait, a másnap hajnalban történendő támadás tárgyában, s láttam előre, miként fogunk megveretve futni, én is bátor voltam — akkor még csak százados — felszólalni.

— Uran! — mondtam — én németül fogom a tanácskozányban előadni észrevételemet: 1-ször, hogy a tábornok ur is megértse; 2-szor mivel a hadi tudományok nálunk csak német nyelven voltak tanulhatók, — annál fogva szerintem a hadjárat mindkét csatázó félre életkérdés, azért azt elhírtelenkedni nem szabad, önök valami vadászatot említettek, és azt érkezési idő alapjául tették, az nem lehet, mert tapasztalás után tudjuk, hogy egyes ember sebesebben

halad, mint egy tömeg, — de tudjuk azt is, hogy a harcmezőre vezetendő katonának nem szabad fáradtnak lenni, mert különben haszonvehetlen; tehát menjünk át a hadjárat valódi tényeire.

Egy katonának, mint vezér, vagy vezérkari tisztnek tudni kell, hogy egy katona egy percben 90 vagy 95 lépést tehet, ha tehát egy katona 95 lépést halad egy percben, mennyit halad 4000 katona? Szerintem csak 60, legfőlebb 63 lépést, ez az akadály nélkül való haladhatás, jó uton: de nekünk nem kell felednünk, hogy lovasság, ágyú és társzekerek is vannak, de még ezen kívül élelmi szerek is, hozzá járulván még, hogy nem egyenes ut, hanem hegyes völgyes, a kocsik és ágyúkra nézve járatlan, nem számítva előre nem látható akadályokat, mert az ellen népe sem fejre esett, annak is vannak emberei. Ha ezt mind tekintetbe vesszük, akkor jó lélekkel 30 vagy 40 lépésnél többet nem lehet venni; tudjuk, hogy 10,000 lépés 2 német mérföld, vagy is a közéletben egy statio, most tessék kiszámítani, hogy a katona, ki legkevesebb 45 vagy 50 font nehézséget visz magával, mint terhet, hány óra alatt tesz egy ilyen állomást? közbe félórát pihenve, de hát hol maradnak a szekerek és ágyúkkal való bajok, a hegyen völgyön keresztül és járatlan utakon, hátha még valami törik? A sereg nem hagyhatja az ut félén eltört társzekerét, úgy ágyú ütegei egyikét sem az ellenséges földön, itt pedig ellenséges földön látom lenni a sereget. X ur szerintem 8 mérföldre van tőlünk, ha ő éjjel tájban seregével megindul, nem érhet a csatamezőre hamarább, mint délután 3 vagy 4 óra tájban — akkor is fáradtan, — ha tehát

a derékhad 7 órakor reggel megkezdí a csatát, addig magát föltartani e helyen nem lehet, sőt kevesebb ideig is sok emberélet és véres áldozatba fog kerülni. Tábornok ur elhatározá a megtámadást, ám legyen, adja Isten, hogy rossz proféta legyek, itt látom, hogy mi holnap jól megverve fogunk vissza vonulni, és nem kis veszteséggel.

Erre mindenki szeme szája elállt, és azt mondotta Bem maga „vous étez soldat, monsieur le capitain? Oui, monsieur le Général!“ volt reá a felelet. Ekkor mondá néhány törzstiszt ur: hát miért nem szólott ön hamarább, százados ur? Azért mert a törzstiszteké az elsőség. Hátam mögött volt azután mindenféle beszéd, a mint jött, persze, hogy sokaknak nem volt inyükré, a midőn másnap bennünket jól elverték, vagy öt ágyúnkat leromboltak, s enyi veszteséggel visszavonultunk, bezzeg mindenki köszönt, de gögösen, mert fáj a tudat nekik, hogy a tegnapi százados ma őrnagy és Bem kedveltjének tanácsát jobb lett volna követni.

Nem minden ember természete a tola kodás, de nem is minden embernek adatott meg az, hogy ne piruljon, midőn magát magasra emelteti, saját dicséretei által; ez okból nem voltam hajlandó, a hirlapok hasábjain kikürtöl ni működéseim eredményét, — de azt is láttam, hogy a hadügyministerium maga is oda küldi jelentéseimet kivonatban, annál fogva még kevésbé gondoltam szükségesnek, hogy én is abban kürtöltessek, sőt be kell vallanom, hogy minden olyasmi, mely nem a hadügyministerium útján jött köz tudomásra, csak a hátam mögött jutott, és pedig akaratom nélkül abba. — Ellenben sokaktól olvastam oly apró egyes

eseteket, az újság hasábjain fölpiperázve előadva, melyből bizony semmi siker sem jött a honra; s mégis jutalmazva lettek, rang vagy érdemelek által. Én soha sem kértem a kormányt előléptetésemért; pedig voltam oly helyzetben, hogy egy folyamodványomba került volna csak, hogy magasabb rangra emeltessem, de én nem tettem, s tenni soha nem is fogom, mert jobb szeretem, hogy ha mások előtt tényeim szólnak helyettem, s abból ítélve érdemesitenek; — ez volt mindig és leendő is e tekintetben elvem.

Tehát itt fekszik az a nagy bűn, melyet elkövettem, miért világszerte nép zsaroló, s talán még Mordbrenner is voltam, anyi igaz, hogy a német haditörvényszék, minden az e vidéken történt leégetéseket nekem róttá föl bűnül, mivel Gáál és Beke ezredesek nem kerültek kezeikbe; de róhattak volna ők nekem bár mit is föl, én akkor sem, valamint most sem irtam alá Verhőr-jüket, mert egyszerűen csak azt mondtam, mikor aláírásra került, hogy övök a hatalom, tehát nincs szükségük, hogy az embert formula által végezzék ki. Én mint katona más kérdések alá tartozom; vagy ha mint polgárt tekintenek, akkor más bíróság ítélőszéke illet, én alá nem írok semmit és nem is irtam pillanatig sem alá. Mégis elítélték.

Hogy azonban még egy pillanatot vethessen vissza az olvasó, vagy a történetíró, az egésze, mint a lealkonyodó nap alatta elforduló földre, kénytelen vagyok magam is visszafordítani tollamat, s mintegy végleges áttekintés végett, a most is már kézen forgó könyvekre hivatkozni, úgy, miként azokban írva van.

Az ujjbkkori ismeretek tára I-ső kötet 14-ik lapon

alól az mondatik, hogy a kormány Csutak őrnagyot küldé az oláhok ellen, ugyan azon könyv 15-ik lapján azt olvas-hatni, hogy Hatvani be nem várta Drágos alkudozásainak végét, vagy eredményét, szelesen megtámadta Abrudbányát. Ez igaz, hogy ugy történt, csakhogy ez alkalommal azt is kellett volna érinteni, hogy Hatvani hogyan támadhatta meg Abrudbányát, a midőn azon hadcsapatnak parancsneka és vezére Csutak őrnagy, ki is már akkor alezredes volt, vagy talán fölteszi e munka írója, hogy Csutak hadseregé-nek mozdulatairól mit sem tudott, akkor fölötte csalódik, vagy miként azt Klapka tábornok mondja munkájában, hogy hátam mögött támadtatott volna meg Abrudbánya, az igaz — (miről azonban munkám folyamán elég világosan szóltam) erről itt enyiben hagyja az író, és többet nem szól.

De nem ugy ám az ujabbkori ismeretek tára III-ik köteténél 104-ik lapján, mert itt már azt mondja, hogy a kormány 1849-ik évi március havában Csutak őrnagy alatt, egy uj figyelő hadtestet állított föl az oláhok ellen, mely-nek magvát képezé 800 német legionarius (halál fejese) de a debreceni kormány látván, hogy Csutak két hónap alatt mit sem tud kivinni, május havában Hatvani rögtönzött őrnagyot küldé oda, ki is eltökélte magában Abrudbánya ellen kirándulást tenni.

Továbbá ugyan itt a 105-ik lapon mondatik az is, hogy Hatvani gondatlan támadása után Kemény Farkas küldetett az oláhok ellen, ki hasonlólag behatolt Abrudbányaig, de kinek katonái majd éhségtől veszyén el, kénytelen volt onnan minden siker nélkül eltávozni Zalatnára,

és onnan magyar Igenig és Bucsumnál csak a 11-ik honvéd zászlóaljból 120 embert vesztett. — A mi az éhen vesztést illeti, az abban áll, hogy Kemény Farkas ezredes ur, élelmezési azekereit födözetlenül hagyá, s a háta mögött levő oláh nép azokat elfogdosta, miről csak szó sem említettik, mivel ezen hibák, habár azok is, de Kemény Farkas tette, azért se nem bűn, se nem baj. Ebből is látható, hogy mily könnyelműen gondolkoztak azon urak az oláhok elleni hadjáratról.

Mind ezekből világosan látható, hogy e jegyzeteket ha a hadjáratban nem avatott kéz írta, akkor részrehajló ember tollából származott, mivel azt állítja, hogy a kormány látta, hogy Csutak mit sem tud kivinni Vajon mit gondol ama sorok írója, hogy mit kellett volna nekem kivinni? Talán sem többet sem kevesebbet mint a honvalamenyi ellenségét, külsőt, belsőt kiirtani a világ színéről? Csak birhattam volna a teremő nagy hatalmával, abban meglehet győződve, hogy akkor azokat bizonyára kiirtattam volna; vagy arra a gondolatra kell eszmélnem, hogy talán azt fájlalja az író, hogy az abrudbányai gyászos eseményt nem tulajdonithatja nekem.

Szóval ama sorok írója — nemcsak hogy méltatlan megtámadást, és vastag részrehajlást tanúsít, hanem jó adag rossz akaratot és elferdítést is, ... mert ő maga bevallja, hogy Kemény Farkas sem volt képes ott mitsem kivinni, sőt a legjobb katonáiból 120 embert vesztett, az erős megtámadtatás ellen, — vajon miért nem kísérlette meg leírni, mit tett Beke alezredes ott 1848-ik évi novembertől 1849-ik évi január végéig? vagy talán arról nem

kellett szólnia? Hiszen az oláhok nemcsak akkor fogtak fegyvert, mikor én rendeltettem ellenük. Beke alezredes után csak a leégett falvak maradványai voltak láthatók, de a mi a honra nézve inkább ártalmas, mint hasznos volt, és több katonával rendelkezett, mint én, de erről vagy Gálról mit sem említ senki, mintha a mi rossz, azt mind én, a mi pedig jó és üdvös, azt mind más tette volna. — Ide illik Kőlcsey azon mondata: „Önérzés, te vagy a diadalmas bére, nem a díj.“ —

Mi engem illet, tudtom s beleegyezésemmel egy kunyhó sem égettetett le, mert seregemnek a pusztítás szigorúan meg volt tiltva, s ha tüzek történtek, azok vagy az ellen által ütöttek ki, vagy pedig véletlenség által, de saját katonáim egy szalma szálát se gyújtottak föl a célból, hogy azzal valakinek kárt okozzanak.

A mi pedig a 800-nyi német legionarius csapatot illeti, arra nézve munkám 25-ik oldalán látható, hogy nálam vagy is parancsnokságom alatt, több, mint 155 főből álló egy század Medvenits parancsnoksága alatt, nem volt, mert azon 800 német legionarius csapat Hatvani első berohanása után sietett Váradról oda, s Hatvani második berohanásakor a többi seregével együtt föláldozá ezt is.

Szerintem Abrudbánya megtámadtatására, úgy, miként akkor állott Magyarország, csak Debrecenből és Váradról több katonaság kellett volna, mint a menyivel én rendelkeztem, hahogy azt sikeresen megtámadni a kormány komoly szándoka lett volna, mit a szemőru következmény hangosan igazol.

A mi pedig azon állításomat illeti, hogy Magyarország

az idő tájban csak Debrecenből és Váradból állott, azt én csak a lét vagy nem lét kérdésére értem, mert ha Debrecenből a kormányt elzavarják, nem tudom, hol telepedhetett volna le. De még nagyobb csapás lett volna N.-Várad eleste, hol minden hadi műszereink készítették, mivel nélküle bizonynyal mondhatom, hogy semmire se mentünk volna, tehát Abrudbánya megtámadását nem láttam célszerűnek, mivel kiszámításom szerint minden esetre sikertelen lett volna, mit nem kell bizonyitanom, mivel e város amugy is néhány nappal később birtokunkba esett volna, mit azonban így Hatvani lehetetlenné tett, anyi ember véres áldozata mellett is. Mindazáltal ki kell jelentenem, hogy én, ha már meg is támadtam volna Abrudbányát, azt utolsó emberemig és végső lehelletemig védtem volna, igaz, hogy több taccicával és ovatosabban mentem volna oda, mint ő, s hasztalanul anyi vért nem engedtem volna elfecsérelni.

A ki nem ismeri e bérces vidéket, és a ki előtt a hadjárat ismeretlen, kivált ilyen vidéken, annak még csak elméleti fogalma sem lehet, az e vidéken való hadvezetésről. E hely olyan, hogy 2000 jól elszánt ember az egész vidéket, minden fegyver nélkül, jól felosztva, egy nagy ideig megvédheti minden ellenség ellen, mert a magas hegyek ormairól minden alatta haladót, kövel dobálhat agyon, és minden egyes kő lehengerítésével a szorosokba, melyek egyedül képezik az utakat, járhatlaná teszik azokat; erről részletesebben írni nincs szándékom, mert ezt avatottabb tollnak ohajtom átengedni. — Csak még anyit akarok megmutatni, hogy Abrudbánya megtámadása esetére, mennyi katonára lett volna „minimo calculo” elkerülhetlen szükség,

hahogy a kormány szándokába leendett a román néppel nem békülni, és Abrudbányát minden áron mielőbb elfoglaltatni, s azzal az oláh hadjáratnak véget vetni. —

Minden támadó hadseregnek ugy kell föllállítva lenni, hogy félkört képezzen, legyen az ugynevezett operations-basis bármilyen nagy, vagy kicsiny; már most, ha én Abrudbányát a már elkészített terv szerint megtámadom, és hogy sikeres legyen, mint megtámadó katonához illik, föllállításom ily forma lett volna, de máskép nem is lehetett akkor, a mint a dolgok állottak: —

A főhadi szállás Brádon lévén, mely helyet egyszersmind operationalis basisul kelle tekintenem, tehát a sereg balszárnyát képezték volna, Bruszturi, itt legkevesebb 3 század gyalog, 2 ágyú és 30 lovas kíséretében kellett volna föllállítanom, hogy Abrudbányához közeledésemkor, e 3 századból két század 1 ágyú és 20 lovas kíséretében, felső és alsó Vidrára felosztva nyomuljon előre, hogy az ellenség ott át ne törhessen a hegy ormain Vaskoh felé.

Nagy-Halmágyón két század gyalog, fél század lovaság két ágyúval, hogy Kishalmágyónál erős vigyázattal fedeztesse a hegy ormain lévő utak kimenéseit, mint annak kulcsát, és hogy onnét Váca felé is figyelő csapatot küldhessen. — Kőrösbányára négy század gyalog, félszázad lovas, és legalább két ágyút, hogy onnét Ribicára és Kőrösbányára, valamint Tirnáva és Kőrösbánya hegy tetőin, folytonosan figyelő hadcsapatok mozogjanak, és az ellenség figyelmét magukra vonják.

A jobb szárnyat föl kellett volna állítanom Zalathnán két század gyalogsággal; — Tripolera két gyalog századot

1 ágyú és 20 lovas késéretében. — Bucsimra négy század gyalogságot, legalább két ágyút fél század lovassággal, hogy Bucsim és Abrudbánya között kelet felől, egy erős figyelő osztályt legalább három századból egy ágyú és harminc lovasságból föllállíthassak. — Az itteni erős föllállítást azért volt tanácsos így tervezni, hogy az abrudi ellenség ne gyanítsa, hogy ők Brádról fognak megtámadtatni, mert ekkor azt is vélhette, hogy Károlyfehérvár felől jó a csapat, mert mihelyest észre veszi, hogy Brádról szándékoznak őket megtámadni, azonnal nagy köveket dobnak a szorosokból álló utakra, a melyen semmi emberi lény nem haladhat át, hogyha a hegytetőkön őrcék vannak, a mint mindig is voltak közülök, — itt minden esetre roppant föladat a támadás, mely kétségenkívül a leghidegebb kiszámítást veszi igénybe.

Brádon, mint főhadi szálláson, és az operationsbázis centrumán, legkevesebbet mondva, két zászlóalj gyalogság, 4 vagy 5 ágyú, és egy század lovassággal; ily föllállítás után megindulva Brádról, biztosan lehetett volna számítani fényes sikerre, de véres áldozatok árán, három nap alatt, Abrudbánya birtokunkba lett volna, és a román atyafiak is lecsillapulnak talán örökre.

De mindezt koránt sem úgy értem, hogy ezzel a román fajt ki kellett volna irtani, hanem hogy ellentállás esetében nagy megveretést szenvedtek volna, mi is egy időre félelemként maradandott jelképként fönt előttük emléken, de mind ez nem volt a kormány szándoka, mivel katonája sem volt anyi, hogy nekem anyit adhatott volna, de meg tudta azt is, hogy Abrudbánya rövid napok múlva,

ugy is békességesebb uton birtokunkba fog esni, mi némileg vérengzés kiméletéből is történt részéről a tartózkodás.

Az elébb felsorolt fölállítás sikeres támadása, minden-
esetre nemcsak Abrudbánya, hanem egész Erdélyre nézve
más fordulatot tett volna, és ha vesszszük, a kidolgozott
terv épen nem kívánt oly fölötte sok katonát, mert:

A balszárnyon	1800	gyalog,	110	lovas	6	ágyúval	
a jobb szárnyon	1600	"	60	"	3	"	"
a centrumban	2400	"	150	"	4	"	tesz

Összesen . . 5800 " 320 " 13 ágyut. Ezen
számítások alkalmával figyelembe vettem azt is, hogy
seregünk fele mindig csak lándzsával volt ellátva.

Ha tehát egy kissé figyelembe vesszszük, s egybevetjük,
hogy az elősorolt katonaság menységére okvetlen szükség lett
volna, Abrudbánya megtámadása esetében, ha azt is sikerrel
akartuk volna vinni, akkor nem lehet jó lélekkel azt mon-
dani, hogy Csutak ezen a vonalon (mely különböző ága-
zatait véve figyelembe, maga az én működésemet semmiben
sem vevő író által is, száz négyszög mérföldnyire van téve,
magas, megmászhatlan hegyekkel, járatlan utakkal és szét-
ágazott falvakkal, olyanyira, hogy minden egyes helység
bevétele számos csapatot igényel, nagy kiterjedése és
széjjel szórt fekvésénél fogva) mit sem tett volna.

Már pedig azon ábrándban sem élhet senki, hogy az
oláhokat nyirfa seprűvel is ki lehet a világból kergetni,
mert ki ily hiszemben él, az fölötte csalódik, s még inkább,
ha azt gondolja, hogy én majd 2603 gyalog, 56 lovas és
5 ágyúval képes leszek, több mint 500,000 polgárt kiirtani

a föld színéről, az ki e hitben élt nem gondolta meg, hogy bármely nemzetben is, ha földed az isteni szikra, hogy ő a nép, és ő benne az erő, nincs fegyver melylyel legyőzhessék, jól tudom, és a velem ott szolgált, vagyis táborozott embereim és tisztjeim is tudják, hogy mily fárasztó hadjárat volt az, de tudom azt is, hogy tettem anyit, menyit tőlem és kis seregemtől kitelhető volt, ha többet tehettem volna, meg lehet győződve bárki is, hogy többet tettem volna, — mert a honszeretethen magamat fölfülmulni, senki által sem engedem, azt tanusítom és tanusítottam eddig is elégszer, s fogom is tanusítani mind-anyiszor, valahányszor alkalom adatik arra parányiságomnak.

Itt meg kell említenem, hogy az ujabbkori ismeretek tára III. kötetének 105-ik lapján az említettik, hogy Hatvani Abrudbányára tett második megrohanása után csak is a német legio századosának köszönheti, hogy Bucseden át Brádra menekülhetett. Ez alkalom parancsolja, hogy Medvenits és a 3. német legiobeli századosról és a német legiőről is szóljak.

Nem szabad szem elől téveszteni a bécsi és német legió közti nagy különbséget; a bécsi legio mind az ottani Aula-ban tanuló ifjakból állt, kik mind művelt fiúk voltak, ezek Bem keze alatt harcoltak. Összesen voltak eredetileg 107-en s a harc végével nem hiszem, hogy tizenkettő maradt volna belőlük, ezek elszánt vakmerőséggel harcoltak, anyit tudok, hogy Nagy-Szeben bevétele után Bem őket más csapatokba osztotta, mint főtisztakat, mivel fölötté kevesen voltak, de:

Az ugynevezett német legio más branche volt, ezek eredeti zömét külföldi németek képezték, kik is, mint szabadság emberei részt ohajtának venni nemzetiségünk szabadság harcában. Ez idegen legio naponkint 16 krt kapott, míg a honvéd csak 8-at; ez szülte azt, hogy eme most említett német legioba sok magyar ajku német is beállt, de találtam köztük olyan magyar embereket is, kik németül még sohasem tudtak, de a 16 kr. napi díj őket oda csábította. Ezek főtanácsja N.-Váradon volt, Giron alezredes parancsnoksága alatt.

Igy volt Medvenits e legiobeli százados is, magyar ember, Veszprém megyei, — előbb Sándor nevet viselő huszár ezredbeli őrmester, most a német legio 4-ik századának századosa. Ő bátor katona, de csekély nevelésénél fogva igen nyers ember volt, s a valódi német fiukból alakult századot vezényelte, kik is nem tűrhették durva modorát, két ízben el akartak tőlem szökni éjnek idején, melynek következtében kénytelen valék a dolgon változtatni.

Midőn azonban én azon évi április hó 14-én Boicáról több elrabolt ládát a bánya üregéből fölhozattam s az azokban találtak följegyzésére bizottmányt neveztem ki, ekkor ő (Medvenits) egy fehér selyem rózsaszín selyemmel kockázott nő nagy nyakkendőt a lajstromból kihagyva elidegenített, mely eset nekem csak úgy távolról adatott szemrehányólag tudtomra, még pedig úgy, hogy egy Nemes nevű főhadnagy azon a vidéken lakó H. F. özvegyébe lévén szerelmes, az említett kendőt ez özvegynőnek ajándékozta. A nő ismerte a kendőt, mint Barcsayék tulajdonát, de azért

elfogadta; midőn én a dolog valódi állásáról értesíttetem, a kendőt visszahozatva Medvenitset a haditörvényszék elé állíttatám. — A midőn Debrecenbe mentem, a fölkelő oláh nép engem kért az általános kegyelem kieszközlésére. Medvenits még a haditörvényszék előtt kereset alatt állt, s őt Hatvani onnét vitte magával Abrudbányára. Igen természetes, hogy egy ily helyzetből menekvő ember csak boszúból is sietett Hatvanival Abrud felé, remélvén, hogy ha majd jól sikerülend számítás nélküli rohanásuk, engem meg fognak szőgyeníteni az egész haza előtt. De fájdalom, e két bűnös ember hirtelenkedése csak szerencsétlenséget s örök emlékü gyászt hozott történet lapjainkra, melyeknek olvasására borzadás futja el az ember lelkét; ebből és a bekövetkezett gyászos eseményből is látható, hogy mennyire szükség volt azon vidéken oly egyénre, ki se a reá bízott sereget, se pedig azon vidék magyar ajku, vagy más felekezetbeli jobb gondolkozásu lakosait hiu vágyainak, vagy vastag tudatlanságának áldozatul esni ne engedje. Hatvani mindezt elég lelketlen volt megtenni, holott ő jól tudta azt, hogy a hadi tudományban épenséggel nem jártas, de előre is láthatta, hogy balúl fog végzõdni, tudatlansága és kegyetlensége miatt is, — de néki saját személyén kívül mi sem volt szent, mert ha már seregét fölállozta, ily büntetésre méltó vakmerõsége által, kiadott napi parancsom ellenére, akkor harcolt volna [utolsó lehellestég, emberei megmen-tésére, mert azokat elhagyva, előre futni különben is katonai bűn volt, míg amúgy cselekedve egészen más színben állott volna a világ előtt. De így őt védeni, vagy menteni nem lehet, ő minden esetre büntettet követett el ellenem, mint főparancs-

noka ellen, de a haza ellen is, mit ő jól tudott, mert nem várta be Brádon visszatértemet.

Mind ezeket elő kelle hoznom, az ily ferde és egyoldalú állítások megcáfolására, addig is, még az idő azt hatalmasabban földeritendi.

III.

Besitz ich nur
Ein ruhiges Gewissen,
So ist für mich, wenn andere zagen müssen,
Nichts schreckliches in der Natur.

Seume.

Keblem nem kevés fájdalomra folytatnom kell működésem fonálának ecsetelését, a világosi drámáig; mert nem szerettem a kormány székvárosában henyélni, tudván, hogy mindenkinek, ki tenni akar, van elég teendője, azért folytattam tovább csekély működésemet. —

Mind ezek ekként bevégeződve, a kormány engem népfölkeléseket rendezni küldött a Jászság- és Kunságba, hová midőn megérkezém, láttam a dolog állását, sietve eljártam megbízásomban — s onnét visszaindultam azon gondolattal, hogy ismét katona leszek, vagy ha nincs szükség reám, akkor visszatérek polgári állásomba. — A kormány ezalatt Pestre jött, innen valami sürgetős és fontos dologban küldettem Kápolnára Visocky táborába, hol is Desseöfy tábornok ur, midőn nevemet említém, azt felelte reá: elég barátom, önnek neve, ismerős honunkban. Innen visszatértemkor Pestre, pár nap múlva Szegedre rendeltettem Aulich hadügyminister által, Szeged város védelmére,

mint a mely a kormány székvárosaul volt kijelölve. Szegedre érve, ott találtam mintegy 3000 emberből álló különféle csapatokat. Makón pedig az Attila huszár ujonc ezred törzsét.

Alig kezdtem itt kissé rendezni magamat, midőn Aulich tábornok urtól rendeletet vevék, hogy siessek Aradra katonáimmal, mert az leend az ország székvárosa, majd ottan még több katonát is fogok kapni parancsnokságom alá.

Ekkor Aradra siettem, s oda érkezésem után harmadnapra különféle zászlóaljokat kaptam, és lovasságot is, parancsnokságom alá; midőn rendezkedni kezdék, újból felhívást kapok Piller ezredestől, hogy Aradon haditörvényszék állíttatott össze, az ő (Piller) elnökölte alatt, Perczel Miklós ezredes várparancsnok, és Damjanits tábornok között fölmerült dolgok miatt.

Ez végzetteljes pillanat volt reám nézve, nem örömet mentem, akartam is magamat mentégetni, de minden lépésem hasztalan volt. Nem jókedvvel, de mégis el kellett foglalnom ülnöki széket: láttam én, de Piller is, hogy e dolgok borzasztó bonyadalmasok kezdenek lenni, — láttuk: hogy Damjanits tábornok betegen fekvő ágyában félrevezettetett, mind ketten el valánk keseredve, a két derék hazafi fölött, — mi engem illet, ki Damjanitsot már régebbtől fogva ismerém, fölötte rosz néven vettem tőle ama kifejezést: „die Perczel'sche Brut muss mann trachten aus der Armee auszurotten“. Ebből láttam, hogy a dologba egy kis boszu is volt keverve, és mondtam Pillernek: barátom, itt nehéz állásunk van, mert mindkét embernek vannak bokros érdemei, a hon javára tett fáradaimban, annál fogva irj

te a kormánynak, hogy békíttesse ki őket, mert a mint látom, ebből végtére is a kormány elhamarkodási ténye, és Damjanits haragja tűnik ki, már pedig se a kormányt compromittálni nem tanácsolom, se pedig Damjanitsot compromittálni nem lesz jó dolog.

Mire Piller azt válaszolta, hogy ő mindent elkövet, s lemond inkább mindenről, vagy betegnek jelenti magát, csak oda hagyhassa a törvényszéki elnökséget, — mi ugy is történt. Nehány nap múlva enyém lett bazasztó helyzet, mint törvényszéki elnök működni: ez reám nézve rettentő nehéz földat volt, azonban kénytelen valék elfogadni.

Kinyilatkoztatám, hogy történjék bármikép, a meztelen igazságot hangosan hirdettetem; még egyszer megkísérlem a barátságos kibékülést, de Damjanits tábornok urtól az előbbeni feleletet kaptam.

Most már megkérdeztem Damjanits tábornok urat, hogy miben áll tehát panasza Perczel ellenében, mire ő egy kormány rendeletet olvastatott föl, mely őt is fő felügyelőül nevezé ki, az aradi vár élelmezései körül, mire így válaszolék neki.

— Uram! tudja ön, mit tesz e szó?

— Anyit, mint commandirender Général, felelő.

— Nem uram, ez anyi, mint Oberaufseher, mely cím a tábornoki állással nem fér egybe; ki önnek e szót úgy fordítá, mint ön mondotta, az e levél tartalmát nem értette.

Erre ő megharagudott, a szótárt kérte, és meggyőződött e szó valódi értelméről, mire így szólott.

— Barátom, én magyar írást nem igen tudok olvasni

és így megérteni sem vagyok képes; ha magasabb stylusban iratott, annál fogva most kénytelen vagyok bevallani, hogy e cím engem nem illethet, de mint tábornoknak, igazságot kell kapnom, és Perczelt büntetni kell, és ismét elmondá a Perczel-féle *Brut* kiirtásának szükségességét a magyar hadseregből.

Továbbá előadá, hogy a Perczel által vásárolt gabona rossz és dohos, annál fogva az általa ismert élelmezési biztos által vásárolt gabonát kell a várba szállíttatni. Ezek után eltávoztam, s bementem a várba Perczelhez, előadám neki Damjanits szavait az élelmezés körül, de a haragról mit se szóltam. Erre Perczel azt mondá, hogy ő majd a törvényszék előtt minden kérdésemre felelni fog, mely feleletből más egyéb is ki fog derülni.

Láttam Perczel Miklós ezredes társam nagy elkeseredését; nagyon megsajnáltam, szinte látszott volt arc-vonásain a fájdalom, mely keblét mardosá és én csak enyit mondtam e látványra :

— Barátom! holnap mindent kitárhat, mi keblét gyötri.

A reá következő nap össze hivattam a hadi törvényszéket, megnyitám az ülést azon kéresemmel, hogy mindenki lelkiismeretesen teljesítse itten, mint bíró, kötelességét, mert mind két katona, kik között a viszátkodás almáját, egy harmadik dobta el, sok szolgálatot tettek honunknak. — Csak hamar behivatott Perczel Miklós ezredes, és felolvastattak előtte a Damjanits által ellene felhozott vádpontok, mit már főlebb elősoroltam, csak persze más formába öntve, mire Perczel válasza következő volt :

1-ször: Ő a Damjanitsnak jött azon rendeletet, hogy

ő is segítsen az aradi vár élelmezése körül — elismeri, csak azt tagadja, hogy a főfelügyelő szó annyit tenne, mint Commandeur, azért ő semmiféle rendeleteket el nem fogadhat senki mástól, csak az utasításában is kimondott hadügyministertől; azért ez az első, mit felelhet, anyival is inkább, mivel utasító rendelete is — ezt tartalmazza.

2-szor: A mi az e pontbeli vádakak illeti, erre nézve terjedelmesebb kell hogy legyek; mert hogyan fogadhatnám el a Damjanits emberei által vásárolt élelmezési cikkeket, midőn én már azokat bevásároltam, nagyobb részint a pénz is kiadtam az ide fektetett nyugták szerint, talán csak nem fogom akarni, hogy egy bármely cikk is kétszer fizetessék.

I. Gabonára kiadtam körülbelől 40,000 pengő forintot, mely gabona már a molnároknál van, őrltetés végett.

II. Marhákért kiadtam, ha jól emlékszem, 30,000 pengő forintot, eddig — mivel embereim még nem érkeztek be, — nem tudom tisztán e cikk összegét most még előadni.

III. A többi konyhabeli és főzelék, s szóval minden szükséglet most vásároltatik, mire is mintegy 30,000 pengő forintot már kiadtam, mely összeg most forgásban van, hogyan állítsam tehát meg e pillanatban, kiküldött embereim által a további vásárolhatást, Damjanits tábornok ur vásárolni szerető emberei kedvéért? Én tisztelem a tábornokot, de jól tudom, hogy ő vásárolni nem fog, — és csak emberei ohajták eme zavart előidézhetni közöttünk, mely ebbeli állításomat annak idejében bebizonyítani is fo-

gom tudni. Ezzel feloszlottnak nyilvánítám e napi ülést, minthogy katonai gyakorlataim is voltak fiatal katonáimmal.

Ez éjjel mintegy 11 óra felé hozzám, ki a báró Forrayféle házban tanyáztam, egy eddig általam nem látott huszár törzs-tiszt lépett be, e szavakkal:

— Csutak ezredes urat keresem; mire íróasztalom mellől fölállva, magamat vele megismerttetém, s egyszeremind kérdém, hogy ki lehet ő, ki oly késő éj dacára siet velem találkozhatni?

— Én gróf Vécsey tábornok vagyok, — volt a válasz.

— Elég uram, tessék helyet foglalni és parancsoljon velem!

— Én nem parancsolni, hanem értekezni jöttem önhöz, mielőtt ön bírói széke elé kerülnek.

— Ezredes ur! — folytatá szivarozás közben — tudomásomra jutott, hogy én is az Aradon összeült haditörvényszék elé leszek állítandó, élelmezési biztosom és B. őrnagy intendánssal, mindezt pedig, a most majd önnek felolvasandó levélből tudom. — A levél, melyet ő magának megtartott, s nekem csak fölolvastott, ily formán hangzott: „Tábornok ur! Az Aradon összeült haditörvényszék által leend majd eldöntve Arad vár élelmezésének ellátása tárgyában ide fölterjesztett számadásainak valósága, mivel épen most, a hon ily nyomasztó helyzetében, anyira kettős tollal írni és számítani, több, mint csalás: — mert ha minden közvitéz napjára 30 pengő krajcárt, azonkívül gratis öt tál ételt s fekete kávé-t kapna, még is több, mint fél millió pengő forint marad föl, félévet véve, miként az számítva van“.

Ebből világosan kitűnik, hogy azon jó urak miért szeretnek oly anyira, a reájuk nem bizott élelmezésbe is belé avatkozni; hajlandó vagyok hinni, hogy épen e beavatkozási vágy szülte Damjanits tábornok és Perczel ezredes urak közt is, a fenforgó viszálykodásokat!! ... Enyit olvasott föl leveléből a tábornok, de hogy kitől jött, azt nem mondotta, miután magam sem kérdezősködtem. — Mielőtt eltávozott volna, e szavakat mondá nekem:

„Remélem, nem fogok csalódni, ha azt mondom, hogy önben oly katonával van dolgom, ki meg fogja tudni előadásomból a valót, mert polgári egyén nem ismeri a hadi foglalkozások millió apró elágazási terheit, ki tehát előadásomat egészen másképp fogná föl“. Mire én kinyilatkoztattam, hogy rendkívüli esetek szüleménye, mely engem talán föléje rendelő, s mi engem illet, megvallám, igen kellemetlenül lepne meg, azonban a tábornok ur előadásaiban sokkal több a való, sem hogy rögtön föl ne tűnjék, azért fogadja üdvözlétemet, és térjen aggodalom nélkül vissza állomására, mert igyekezni fogok mindennek fölétt e kellemetlen és kényes ügyet, ha csak lehet, jó ideig visszatartóztatni, ha pedig ez nem sikerülne, akkor bizzék igazságos ügye jobb sikerében.

A tábornok nekem e fölmutatott leveléből nyíltan kivehető volt, hogy annak írója mily gondolatot táplált az élelmezési biztos és B. őrnagy urak felől, mert a beadott számadás ez urak által volt kiállítva és kiszámítva, mit Vécsey, mint tábornok, csak egyszerűen aláírt, — igaz, hogy ily esetekben is mindig a fővezér, vagy parancsnok a fe-

lelős, de bővebb vizsgálat után, a valódi bűnösök is bűnhődni szoktak.

Legyen meggyőződve bár ki is, hogy e pillanattól kezdve, átkozám az életet, mely anyi akadályt gördített elém; — én, ki azon élelmezési bisztost, kis koromtól fogva egyaránt csak tisztelni tanultam, most egyszerre mint ítélő bírāja álljak fölötte, e rendkívüli állapot és helyzetben. Szóval meg volt bennem ama pietas, mit atyám, ily ritka tünémenyű emberek iránt öntött belém, — de hasztalan aggódtam, hasztalan kerestem kibuvó ajtókat, mert azt föltalálni csak egy mód volt: tudniillik, ha Damjánicsot és Perczelt kibékítenem sikerülend.

Másnap ismét beállott a haditörvényszéki munkálat, ekkor föltárt Perczel egy csomag iratot, melyben a többi között Kossuth egy levele is szerepelt, vagy szerepelni kezdett, mely így hangzott úgy látszik, hogy e jó urak igen szeretnek az élelmezés körül minden megbizás nélkül működni mely levélben is B. nevek, mint tényezők emlittettek. — Már most az épen Vécsey által nekem fölmutatott levél íróját is könnyű volt kitalálnom; látván, hogy mily kemoly bonyodalmas lehet ez az ügy, igyekeztem oda működni, hogy „a qui habet tempus, habet vitam-ot“ elérhessem.

Nem sokára Kossuth Aradra tette át a kormány székhelyét. Ezt fölhasználva, oda működtem, hogy e nehéz időszakban állnánk el a hadi biráskodástól, és fügesztenénk föl jobb időkre; azonban csak nagy nehezen sikerült magának a kormányzónak többszöri kérése után, Damjanitsot Perczellel a háboru idejére kibékíteni; e kibékülésből ön-

kényt ered, hogy a többire nézve is, a haditörvényszéki működések jobb időre felfüggesztettek. Azonban nemzetünk sorsa könyvében máskép vala megírva! — Mi engem illet, lelkemből örültem, a midőn hallám, hogy Damjanits kibékült, mi által föl valék mentve, a reám ruházott nehéz kötelesség teljesítésétől. Ennek anyival inkább örvendettem, mivel az iratokból kitűnt, hogy Perczel ezredes egészen ártatlan, és hogy a viszálykodás almáját, az ármány kezei dobták a két jó hazafi közé.

Mind ez itt előadottak Perczel ezredes és aradi várparancsnok ur iratai között, remélem, hogy föltalálhatók lesznek, anyival is inkább, mivel a dolog őt jobban érdekli, mint bár kit is, mivel föltűnően kiderült, hogy a beavatkozók vásárolták a dohos gabonát, mit Perczel el nem fogadott, de el sem fogadhatott, mert először egészségtelen volt, másodszor, mert ő már több százezereket kiadott a bevásárlásokra, e szerint épen nem volt kedve hazájának anyi kárt okozni, de még mi több és talán a legterhelőbb bűn vala az, Perczel előadásaiból merítve, hogy ez urak valamelyike által a Perczelféle gabonának, most már, mint lisztnek, a várba való szállítását is akadályozák, mit Perczel világosan ki is mutatott és hiszem, hogy bármely időben is kimutatni képes leend.

Enyi ezerféle baj és kellemetlenség közepette töltöttem el ama rövid, de fényes hadjarátot, mely hazánkra nézve a világ-történet lapjain mindenkor kitűnő helyet foglaland; jöllehet hogy mostani ismerőseim, irigyeim által sokat fognak hallani, mi nem való, de a késő kor majd higgadtan és részrehajlatlanul fog fölöttem itélni.

Aulich hadügyminister, két, Szegedről hozzám irt levelében ezredesnek cimezett, mire egy alkalommal tudtul adám neki, hogy én csak alezredes vagyok, ki is eme levelémre azt válaszolá: „Sie sind vom 20. Juli 1849. zum Obristen befördert, so werden Sie Ihr Obrist-Decret erhalten, sobald wir nach Arad ankommen, dieses muss ich Ihnen daher diesmal nur durch mein Handschreiben bekannt machen“. Aulich m. p., Kriegsminister.

Mi engem illet, meglehet, hogy én is hibáztam, de akarattal vagy önszámitással lelkemre mondvá soha sem, mert mindenek fölött csak szeretett honom jó volta és szabadsága függött lelkemen mint létem és életem legdrágább kincse, melynek fiai talán épen azért, mivel kizárólag minden gondolatom honomnak volt szentelve, igyekeztek ármánykodásaik által, ellenem törni. — Ám legyen, öntudatom tisztasága elég jutalmam, mi ama nehéz időkből fönmaradt, a többit az időre bizom, mint az emberek sebeinek legnagyobb, és leghatalmasabb orvosára.

Kénytelen vagyok itt még közbevágva előhozni, hogy 1849-ik évi augusztus 7-én este felé, az aradi sörház téren tanyázó seregemmel, Aulich hadügyminister ur rendeletére Temesvár felé indultam, az ottani hadtest segítségére, Bem tábornok parancsnoksága alá 8000 ember és 16 ágyúval, De alig értem másnap délelőtt Orcifalva alá, a honnét utasításom szerint Szent Andráásra kellett volna vonulnom. Görgey tábornoktól futár által küldött levél nyomán vissza hívtam Arad város védelmére, mivel Aradot az ellenség bekerítéssel fenyegette (a mint a rendeletben írva volt) ez lón utolsó hadi mozdulatom előre, — még csak augusztus

11-én védtem a Világosra vonuló magyar hadsereget mint: „äusserste Arrieregarde“. Világos alatt 13-án délután egy és két óra közt adtam át az előőrségi vonal állomást Görgey rendeletére egy orosz tábornoknak, és onnan a világosi vásár állásra vonultam, a honnét is rövid étetés után Pankota m. városán keresztül Szöllös-Cigerelre vonultam, a hol is a Szöllös előtt épített csatorna hidján áthatolva, a csatornán lévő műmalom háta mögött és Szöllös közt, az nap délután 5 órakor tetém le fegyvereimet, Görgey és az orosz hadsereg fővezér kezeibe.

Elismeréssel kell még megemlítenem Francisci Kázmér, dandársegéd tisztemet e helyen, ki dacára annak, hogy mint segéd tisztnek, más foglalkozásai is voltak; mégis a nevezetesebb csatákban személyes bátorsággal vett részt, — sőt nem ritkán a leghevesebb kéztusában (Handgemeng) is.

Francisciról való megemlékezésemnek nem csupán az célja, hogy bátorságát és vitézségét magasztaljam, hanem hogy a vele később történt s a sokak által nem tudott páratlan esetet is leírom. —

Ugyanis Francisci Kázmér később érdemeinél fogva százados lett, s mint ilyen Orsovára térparancsnokká tétetett; honnan azonban nem sok ideig tartó működése után a világosi szomorú catastrofa beálltával a többi menekülőkkel ő is a török földre menekült. — Azonban a hontalan szabadságot sem élvezheté sokáig, mert a hatalmas Ausztria, bár az országot és annak főbb, de úgy szólván minden javait birtokába kerítette, mégis az ország legfényesb díszét s legdrágább kincsét, a magyar szent koronát kezéhez nem

kaphatá; már pedig tudjuk a mult eseményeiből, hogy ez az osztrák kormányt nagyon leverte, és nem kimélt fáradságot, sem költséget, csakhogy a korona hollétét megtudhassa és birtokába szerezzé. — A körülmények gyánitani engedték, hogy Szent István koronája Orsova területén lenne elrejtve. — Gyánitása után, hogy céljához biztos eljuthasson, a szabadságharc végóráiban a szent korona eltűnése alatt Orsován működött térparancsnoktól igyekezett azt megtudni.

De az akkori térparancsnok Francisci Kázmér már a török földön lévén, tőle ott mit sem tudhatott meg; miért is Ausztria kormánya diplomatiailag uton határozta el Franciscit Törökországból kihozatni, hogy tőle a tudni valókat biztosabban kivehesse. — E nagyon is érdeklő körülmény kifolyása az, hogy az összes menekültek közül csupán Francisci a 27-ik zászlóaljbeli honvéd százados kerülhetett haza a kormány föllépése folytán. — De haza követelésének a kormány mi hasznát sem vette; mert Francisci, vagy azért, hogy nem tudta, vagy pedig mert nem akarta a haza cimerét, a szent koronát, melyért azelőtt harcolt, kiadni, a kormány tőle mit sem tudhatott meg.

Képzeltetni az akkoriban divó eljárást, s bánásmódot, melyben Francisci részesült; de főképp mivel azt vélték, hogy csak makacsságból titkolja a magyar szent korona hová lett elrejtését. —

Különösen ez az esemény, mely Francisci nevét emlékezetessé teszi, s mit elhallgatnom nem lehetett, már csak azért sem, mivel ő is a 27-ik zászlóalrhoz tartozván, mint annak kiegészítő tagja részesült oly fontosságban, hogy két

kormány között majdnem viszályt hozott létre, a kiadatás követelése alkalmával; mert a török kormány a legszebb s nemesebb jogaiból, a politikai menekültek szíves látásából, mit sem akart engedni, — miért is szigorú feltételeket szabott, melyek szerint Franciscit bántalmazni nem szabad. Hogy a feltételek megtartattak e vagy sem, legkeservesebben elpanaszolhatja a most is élő Francisci Kázmér derék honvéd százados.

Külön említést kell még tennem egy Weisz Antal nevű héber származású fiatal honvédről, ki magát a többiek között bátorság, s a hadi gyakorlatokban való jártassága által kitüntette, miért is őt később hadnagygyá léptette elő a kormány, a világosi örök emlékü catastropha azonban már mint főhadnagyot találta; — ez ember fiatal létére egészen kiűtött a fajabeliek ideges féltékenységéből. Mindentűt látni lehetett őt, hol a csata leghevesebben folyt s nem ritkán szigorú parancs s fenyegetéssel valék kénytelen saját állomására visszarendelni.

Ezek mind oly részlet esetek melyeket el nem halgathatak; ép úgy Benkő László, Sándorhuszár századost, ki fiatal ember létére a leghidegebb vérű emberek közé tartozott, de a mellett a bátorságban magát fölülmúlni senki által soha sem engedé, igen gyakran másod magával rohant a leghevesebb tűzbe — úgy Soborsinnál is méltó érdemet vivott ki magának, melyet itt fölemlíteni kötelességem.

Leírjam e percben táplált érzelmét a Judáskint elárult magyar honvéd seregnek? Vagy jobban mondva van e toll, melylyel emez országokat rázkódtató eseményt bár ki is

lefesthetné? nem merem megkísérteni, az akkori érzelmek árnyékát is festeni, mert emberi kéz által vezetett toll, gyöngye mindazokat csak némileg is ecsetelhetni. — Látni kellett volna, midőn egyik csapat honvéd a zászlóból, mely alatt anyi véres csatát küzdött, s melyhez anyi szent remény és dicsőség kötötte, miként igyekezett magának egy foszlányt szerezni, s ha szerencsés volt, olyanhoz juthatni, miként csókolta azt, mint nemzetét szent s dicső ereklyéjét. Látni kellett volna a huszárt lováról leszállva, miként ölelte s bucsuzott tőle, s miként törő kettő hősies kardját, inkább, sem mint azt, épségben átadja — de látni kellett volna a tüzéreket, miként omlottak ágyúikra, s miként vettek búcsut, az anyiszor győzelemre vezetett lőszerektől.

S végtére látni kellett volna anyi ezer harcedzett honfinak, az árulás facsarta köynedves arcát, mindezt mint szemtanu kellett volna látni, mely pereben alig volt képzelhető, hogy ember és nemzet, emez örökemlékü szomorú esetet tal élhesse. De én sem ohajtom ama pillanatnak nagy történelmét eszméletembe visszaidézni, nyomasztó helyzetemben, itt, börtönöm sötét falai között, nem folytatom tovább, mert nem szándékom az utókort, nyirkos börtöneink emésztő falai közé vezetni, de nem is célom, mint történet-írónak az utónemzedéket szellem szárnyakon ama börtönökbe utalni, — hol a hon legjobbjai kinos gyötrelmek közt, vagy a bakó kezei titokban fölemelt pallosa által, végezék éltüket, azon egyetlen bűnért, hogy hazájukat mindenek fölött szerették, azon bűnért, hogy övéiket, valamint saját érdekeiket is, semminek sem tekintve a honban, hol az alkotmány

minden ünnepélyes eskü és fogadások ellenére is, éppen az esküvő által tiportatik alá a semmiségbe. —

Be akarom könyeim áztatásával fejezni szomorú soraimat, amaz őszinte érzettel, hogy a késő kor, habár teljes szigorral is, de részrehajlatlan igazsággal fog porszemnyiségem fölött ítéletet mondani, és el fogja ismerni, hogy szabadságunk s alkotmányunk nagy épületének talpköve megszilárdításához, morzsányiságom is hozott, mint hű hazafi, egy homok-szemet.

E kis töredék munka toll alá vételekor legérzékenyebben fáj, hogy a hivatkozott okiratok eredetijét föl nem mutathatom, de azok birhatásától két ízben lévén megfosztva, s most, mint a vár casamatájába zárt rab, azokból csak valamit is lehetlen megszerezhetnem.

Először s főkép a havasok elleni hadjáratra vonatkozó irataimtól megfosztattam még az 1849. évi április hónap végnapjaiban, midőn Debrecenben valék, az általános kegyelem kieszközlése végett s e közben Hatvani távollétemet felhasználva Abrudbányára tört, s őt onnét a felkelt oláh tömeg elverte, futtában a brádi főhadiszálláson volt minden iratokat ott hagyott, s azok az őt üldözők dühének ekkép átengedtetvén, megégettettek.

Másodszor, midőn a világszi szomorú catastropha után Arad várába vitettem, midőn nem csak irataimtól, hanem a szó szoros értelmében, mindenemtől megfosztattam, mert a vár kapuja előtt a fedezetemre rendelt két császári tiszt által saját kocsimról leszállítottam, s a várba gyalog valék kénytelen menni, és sem kocsimat, sem a rajta volt pogyászomat többé soha sem láttam; s ezt akkori időben

nem igen lehetett reclamálni; ekkép szépen megmentetem mindenemtől, 1849. évi szeptember hó 2-án. E szép gazdálkodás okait később úgy indokolták, hogy olyasmi csak azért történt, mivel sok pogyász szekérben álladalmi fogatok voltak használva, mely állítás azonban nem volt való, mert az álladalmi lovas fogatok mind átadattak a világi alku szerint, Szőlős Csigerel helység határán, hol Görgey a fegyverek letételét végbevitette.

Nem csekély föladat tollhoz nyulva előadni oly esetet, melynek egyrészében maga az író is, nem csak mint szereplő egyén, hanem épen mint főszemély vett részt, nem is tettem ezt más ökből, mint hogy a közelmúlt védelmi harcunkban nem csekély szerepet viselt Erdély havasain lakó románok fölkelése ellen vezetett harc nehézségeit némileg megismertessem, valamint hogy földerítsem azon szomorú eset valóságát, melyre a történet mindenkor csak fájdalommal fog emlékezni, és hogy jelen soraim által megvilágítva láthassa bárki is az abrudbányai gyászos esemény messze háttérben fogamzott csiráját, és hogy maguk az akkoriban kebleik dühét zabolázni nem tudó román polgártársaim is kiabrándulva, annak idejében átláthassák, hogy sem az akkori kormánynak, sem pedig csekély személyemnek, mint az ellenük működő dandár parancsnokának esze ágában sem volt soha a gondolat, hogy Erdély havasainak lakóit tüzzel vassal pusztítsa, vagy, hogy azok ellen — mint hirtelve volt — irtó hadjáratot viseljen, sőt inkább az ellenkezőről kell hogy meg győződjenek kis töredék munkám higgadt átolvasása után, melyből kiolvasható az is, hogy sem én, sem pedig kis seregem nem engedte magát

oda a vizsatorlás határt nem ismerő szenvedélyének; hanem csak küldetésemnek az idő szerinti politikai állását tartám szem előtt, anélkül, hogy tért engedtem volna az emberi kobbellel született megtorlások magán vágyainak.

Bármennyire ohajtám kerülni saját igénytelen működésem részletes ecsetelését, csak a lehető legkevesebbet venni toll alá, a személyemet illető dolgokból; de mivel az eddig megjelent munkák nem feleltek meg történet hiven, az események folyamának, mintegy kénytetve voltam, ott, hol mellőzni lehetlen volt, csekély személyemet és cselekvéseimet is hiven előadni.

Meglehet, hogy már nem leszek többé midőn e sorok napvilágot látandanak, mert az eddig tapasztaltak után hajlandó vagyok azt hinni, hogy én is, mint felejtethetlen tábornokaink, a bakó szánsalmat nem ismerő kezei által fogom életemet alkotmányos szabadságunk védharcában való részvételért Arad vár rideg bástyái között befejezni, a nélkül, hogy valaha csak egy reám való visszaemlékezésre is méltattassam; de azért nyugottan nézek végzetem elé, mert ez sorsa az alárendelt szereplő egyéniségeknek.

Nem csüggedek tehát, szemben amá perccel, mely kötél, vagy golyó által fogja életemet kioltani, mert lelkem erős meggyőződése és keblem tiszta öntudata kísérend a martyrok ama kinszenvedő helyére. — Az itt toll alá vett események följegyzésével tartoztam honom történetének, kis seregem vitézeinek, és önmagam nevének, mint kinek a sors megengedte, hogy mint egyszerű napszámos, én is parányi lehetséggel járuljak ezred éves alkotmányunk új épületé-

nek talapzatához ; engedje az ég , hogy a hon elesett áldozatai fölött rendithetlenül fölépithesse a vérkeresztségben nyert alkotmányának új épületét !

E nehéz földadat kötelmeit is teljesítve , úgy vagyok meggyőződve , hogy most már földerítém az Erdély havasai ellen általam vezetett hadviselés nehéz napjait , mely által a több oldalról megjelent , de ide vonatkozólag nem kimerítően fölvilágosító szép munkák netalán fölhívásainak is eleget téve lenni hiszek , minthogy jelen töredék munkám azokban az ide vonatkozó előadásokat igazolja , vagy tökéletesen megdönti ; miért is eme kis töredékmunkám kezeskedik arról , hogy nem írói viselkedésből bocsátom azt a nagy világ olvasó s ítélő közönsége elé .

Töredék az erdélyi hadjáratról, Bem vezérlete alatt.

IV.

Bem, mint az Erdélyben működő hadak fővezére, december elején ért Somlyóra, hol is napi parancs által tudatá megérkeztét, valamint elfoglalt állását, nem különben azt is, hogy őt a kormány az erdélyi hadak főparancsnokává nevezte ki, teljhatalommal, s ennél fogva föltétlen engedelmességet kíván mindenkitől, és a ki nem engedelmeskedik, agyon löveti, de ellen esetben jutalmazni is fog tudni.

Bem kérlelhetlen szigort gyakorolt, de részrehajlatlanul, épen oly nagylelkű a jutalmazásban, s a boszuvágytól ment, oly anyira, hogy még az önzésnek árnyékát sem ismerte.

Bem a közép parancsnokságot Czeccnek adta át, ő maga Nagybányára menvén, a hadjárat vezetését szokott modora szerint megkezdeni.

Wardener tábornok december 17-én 5000 főből álló dandárral két oszlopban 1 és $\frac{1}{2}$ úteggel Bánfi-Hunyad ellen nyomult, az egyike Urbán alatt az almási uton, a főoszlop pedig az országúton haladva támadta meg Csucsát,

hol Ritzkó magyar hadparancsnok erős állást foglalt; itt az ütközet késő estig hevesen folyt mindkét részről, de a császáriak azért egy lépést sem nyertek. Gr. St. Quentin hatod magával, a Sebesnél fölállított úteget rohanta meg, a második nap reggelén, mely alkalommal a nevezett vitéz s bátor katona, egy ágyú lövés által élet nélkül földre terítettett, mire a császáriak részéről hátrálás történt.

De Ritzkó vajon mit gondolt, azt e mai napig sem tudhatni, mert dacára annak, hogy ő volt az nap győztes, még is Feketetőig hátrált, s Váradra futárt küldött segítségért, az ellenség nagy számát hirdetve*).

A csucsai ütközetben az összes sereg közös fájdalomára, a működés teréről egy jó időre elveszté köz szeretetben álló Baumgarten honvéd alezredest, ki is a térdében kapott egy golyót, melyet Gross orvos Váradon vett ki, iszonyu fájdalmak között.

A csucsai ütközet magában véve csekély tekintetű volt a többi nagy csatákhoz képest, de felette nagy előnyű, mert ha ott Ritzkót legyőzte volna Wardener, bizonyára Váradra sietett volna, s így a dolog bonyolodottabb fordulatot öltött volna az egésze nézve; tehát Ritzkónak ez erős magatartását, mindenesetre méltó érdemül kell elismerni, valamint Inczedy Samu a 11-ik honvéd zászlóaljbeli őrnagyét is, ki úgy szólván a nap hőse volt, Perecz lovass századossal együtt (kiről tisztán el lehet mondani, hogy német-magyar lovas volt). A német könnyű lovasság-

*) Azért nem helyesen mondatik az ismeretek tára III. könyvének 96-ik oldalán, hogy Ritzkó föl akarta állását adni, mivel Feketetőig vonult vissza.

nál szolgált, s Váradon tartóztatták le 1848-ban, midőn remonddirozni ment.

Bem meghallván Ritzkó hátrálását, tudtára adatá, hogy az ő hire nélkül többé ne hátráljon, mert és egyszersmind előre nyomulását meghagyta, s így nyomult Ritzkó ezredes előre.

Itt megjegyzendőnek vélem azt, hogy Beöthy Ödön mint teljhatalmu kormánybiztos jött, Erdélybe menendő, s Feketetónál a vendéglőben rövid időre betért, hová Ritzkó tiszti karát is behivatta, ki is Ritzkót az alatta álló tisztjei előtt illetlenül lehordta, mely eseten mindnyájan megütköztünk, mivel Beöthyt rosszul ajánlá.

Bem ez alatt a bal szárnynyal Kis-Nyiresig nyomult előre Deész felé, melyet egy császári dandár védett, 23-án hirtelen megtámadta e dandárt, oly roppant ágyú tüzelést intézett, hogy a császári csapat majd 4 órai tüzelés után már vissza vonulni kezdett, mit Bem észre vett. Tóth alezredes által heves szuronyos rohamot rendelt, mely támadás az osztrákokat állásuk végelhagyására kényszeríté. Visszavonulás közben még egyszer megfordultak, de a 4-ik honvéd zászlóalj tót ajku fiai szurony rohamát ki nem állhatván, jobbnak látták megfordulva futásban lelni menekedéket; — az ellenseregenek egy része Besztercére vonult, más része pedig Jablanovszkyval Bethlenbe.

Bem pedig Kolozsvár ellen való nyomulását kettőztetett erővel sietteté, úgy anyira, hogy serege meleg ételt sem ehetett. — A közép sereg csak december 25-én érte utol őt, Kolozsvár előtt; midőn a császári hadakat megtámadá, de az ellenség vitézeinek vezére, az öreg ágyúiból néhány

nótát alig hallván, már seregét megfordítá, s a Teleki hegyen át Tordára vonult vissza, Kolozsvártt hagyván néhány százra menő foglyot, s nagy részét podgyászainak, Bem pedig még az nap öröm-zaj közt vonult be Kolozsvárra.

Bem, Czeccet másnap Ritzkó elé küldötte Bánfihunyd felé, ki is kevés figyelemmel vezeté csapatját, mert Kapuson éjjeli 12 órakor Ritzkóval találkozott, mely találkozás pár ember fájdalmas emlékébe került, mivel Czeccnél voltak sárga hajtókás császári katonák is, Keller parancsnoksága alatt (ha jól emlékszem Sándor gyalogságbeliek) kiket a sötét éj ellenére is megpillantott Ritzkó avantgárdája, s azonnal fölcszlott csatár-lánczba, és hátra izent: itt az ellenség, és erre már a kölcsönös csatározások megkezdődtek. — Czecc emberei néhány száz lépést vissza vonultak, mire az avantgárdát vezető tiszt az uton lévő házba rohant embereivel, s Keller őrnagytól, valamint tisztjeitől is elszedték a kardokat, ezek még akkor is császári öltönyben voltak. —

A csöte-patára oda vágztatott egy Mátyáshuszar főhadnagy, kinek nevét elfeledém, s fölvilágosítá Ritzkót, ki már akkor oda ért, és így kapták vissza Keller és tisztjei kardjaikat, és még azon pillanathban határoztatott el, hogy Kolozsvártt a fehér szíjjak feketére festessenek, — s így ennek folytán karácson napján vonult be Ritzkó hadteste Kolozsvárra öröm fogadtatás közt, mely szivességben parányiságom is részesült.

A császári seregek egyrésze ezen hire Fenesén át Tordára vonult, — Urbán pedig éjjel Almásról Egresre, Merá és Tarcán át Apahidjára, innen Begaterőre hátrált,

kinek utócsapatát négy század gyalogságból s fél század Wernhardt könnyű lovasság képező, mely utócsapat Bem serege által foglyul ejtetett.

December 26-án Bem parancsot adott Czeecznek, hogy a 11-ik honvéd zászlóaljjal, egy osztály Mátyáshuszárral, s egy hat fontos üteggel Tordára indulni, és ott további parancsig állomásozni, mely parancs által Aranyos völgy kulesát ohajtá az öreg ur biztosítani, és egyszersmind a császári hadak figyelmét megosztatni, mivel ezt így látva, a császáriak figyelme Fehérvár felé vevé főirányát, s úgy mig az ellen Szeben és Károlyfehérvár biztosításáról gondolkodott, addig Bem Beszterce ellen nyomult 3800 gyalogsággal, 860 lovasság és 18 ágyúval. 30-án Szamosujvárra érkeztünk, 31-én Bethlenre, hol Urbán és Jablanovszky csapatai voltak összpontosulva mintegy 4000. — 1849. január 1-én reggel tüzeink hevesen üdvözlék az új év reggelét osztrák elleneinkre, kik is a keményen befagyott Szamoson átkeltek, tüzeink meglehetősen heves tüzelése alatt. Ezt látván tüzeink, tüzelésüket még hevesebben folytatták oly anyira, hogy a császáriakra tett második szurony roham után azok állásaikat elhagyták, és pedig Jablanovszky Beszterce alá, Urbán pedig Naszódra vonultak. Bem, Jablanovszkyt vette üldözőbe, Urbán üldözését pedig Ritzkóra bízta, mely csapathál magam is voltam. Éjjel nappal mentünk, pihenés nélkül, január 2-án Makodnál a naszódiak ellen heves csata kezdődött, de az ellen azt nem sokára futamodással dicsőíté. — Bem útját Besztercének vevé, és onnét Jablanovszkyt kiverte, Ritzkó pedig Naszódra. Itt egy napot pihentünk, és némi katonai szereket kerestünk a

lőper-tárban, az ottani határőr ezred táraiban (Orlatiak) hol volt is, mert lőport néhány hordóval találtunk, azon fölül 168 darab szuronyos fegyvert, 1000-et meghaladó kis kézi fejszékét, melyeket katonáink között azonnal ki is osztottunk, nemkülönbén mintegy 500 darab bádóg kulacsokat, melyeket szintén föl tudtunk használni; találtunk még 2 darab demontierozott hat fontos ágyút, mit is számkóra tétetve Besztercére küldöttünk.

A mi pedig azon állítást illeti, hogy Naszód felprédaltatott, az alaptalan, mert én mint szemtanu, s mint Ritzkó ezredes tábornoki tisztje arról csak tudnék valamit, azért helytelenül van írva az ismeretek tára III-ik kötet 97-ik oldalán, valamint a kiindulási jegyzetek is hibásan vannak följegyezve.

Ritzkó, Borgobrund és Borgotihutzáig nyomult, később itt maradt egy osztály Sándor gyalogság, s egy lovas csapat.

Itt történt az is, hogy Urbán már másképen menekülni nem bírván, három darab hat fontos ágyúját az ut oldalán fekvő hegytetőről egy mélységes völgybe leereszté, mit is Ritzkó a borgobrundi postamesternőtől megtudott, engem és Virsbitzki, Koburghuszár főhadnagyot rendelt egy század ugocsai önkénytes és egy szakasz huszárral azok elhozatalára, — mit fölötte nehéz csuszás mászás után egy Hovamika nevű határőrközségből nagy fatalitások után sikertült elhözünk, de én eme csapattal már nem Borgobrundra, hanem Jádra siettem kifelé, mert oda is éjjel tájban értünk, a honnét másnap reggel Besztercére be is

vonultunk, az elhozott, vagy is megtalált 3 hatfontos ágyúval, minden más melléklet nélkül.

Besztercén néhány napi pihenés volt, mire következett a hosszú és kettőztetett mars. Grubiczy Sándor a 27-ik honvéd zászlóaljjal Tekére rendeltetett, onnét a Besztercéről Marosvásárhelyre nyomuló hadcsapat előcsapatát képezendő, hol szívesen fogadtak, s hová Bem csak másfél nap múlva ért be.

Bem ideérkezése után, másnap reggel Grubiczy Sándort a 27-dik honvéd zászlóaljjal Ballavásárra rendelé, utánna küldé Kiss székely huszár őrnagyot és engemet azon meghagyással, hogy ott a Küküllő völgyén Gálfalva felé vonuljunk. E rendelet pontos teljesítésében csak annyit késtünk, míg a Ballavásáron reánk tört százsz atyafiak seregének maradványait néhány huszár által Marosvásárhelyre indítottuk: azonban mind ezen napon történt csatazás ellenére sem késtünk el, mert épen akkor értünk a főútra, midőn a fővezér derékhadával (Groos), a mi a véletlenség hatalmas rendelése, mert alig jöttünk össze s vonultunk egy falun keresztül, melynek nevét elfeledém, már alkonyat felé valánk, midőn a szép mezőre érve, csodáltuk Gálfalva dombos és regényes fekvését. Így beszélgetve haladánk az úton, mire alig egy negyed óra múlva, a csodált szépen emelkedő dombocskáról reánk hatalmasan tüzelni kezdettek 12 és 6 fontos ágyúkból. Mire egy kissé kinyitánk szemünket, csak hamar látjuk, hogy anyi az ellenséges vitéz, mint a zuzmarás fák ágai; erre Bem azonnal megtevé rendeleteit, Grubiczy-felé érve azt mondá, jó, hogy hamarább nem ért ide mint én, mert itt megszalasztották volna, mi könnyen

is megtörténhetett, mert Grubiczynak a 27-ik zászlóalj egy osztály lovasság és 2, 6 fontos ágyújánál nem volt több ereje, míg ellenben Puchner egész erejével Gáalfalván és környékén kézen állt, mivel ez oly hadállási pont volt, hogy ha azt védelem nélkül feladták volna, még csak említést sem érdemelne egész ellenállásuk; tehát védtek is ék Gáalfalván átkelhetőségünk ellen magukat, de még is, a sötét éj dacára, miénk lett a győzelem.

E csata kezdődött január 16-án este, s a sötét éj dacára is, esti 6 órától 9 óráig tartott, azután kezdődött a szuronyos roham, melylyel Puchner seregét kivertük. Ez éjjel seregünk nagyobb része a szabad ég alatt állomásozott, úgy anyira, hogy csak azt vettük észre, hogy a midőn szólni akartunk, bajuszunk szakálunkkal össze fagyott, a hideg 20 fok volt, ha több nem. Hajnalban már Puchner ágyújellel köszöntött őrszemeinkre, mire mi is készen voltunk, nem ágyúztunk viszont, csak némán vártuk siri csendben az öreg atyust Bemet.

Bem az ellenség kilencedik ágyú lövésére köztünk volt, és tette a csatarend fölállítására iránti intézkedéseit, szokott hidegvérrel; — a 27-ik honvéd zászlóaljból négy század különböző helyekre rendeltetett ágyú fedezetre. Midőn ágyúink fölállítva voltak, elkezdődött a január 17-ik dráma felvonása, négy órai heves ütközés után, melyben lovaink három, gyalogságaink fölváltva négy rohamot tettek, ez után Puchner Megyesfelé megindította visszavonulását. Alig mentünk egy óra távolságra, midőn néhány német könnyű lovas elibünk vágatott, néhányan azt gondoltuk, hogy át akarnak jöni, — de az nem így volt, hanem

Br. Hepperger főhadnagy neki vágatott Bemnek, le akarta lováról vágni az öreg atyust, kinek kezében csak egy kis ostorka volt, erre több huszár oda vágatott, de mivel éppen hegyről lefelé történt az eset, és lovasaink lovainak patkói már kopottak voltak, sokan el is estek lovastól, mire Gf. Bethlen Gergely és Gf. Teleky Sándor és Kiss székely huszár őrnagy neki iramlottak, és Hepperger főhadnagy süvegét leütve megszabdalták, a többi között a száját jobb oldalán fülig fölhasították, mire a vitéz főhadnagy földre omlott lováról, kinek is beköttetését Bem csekély személyemre bízta. —

Én meg úgy jártam vele, hogy egy ügyetlen orvos, ki sietett is, a kötöző téren bevarrta száját, de földre, mit más nap ismét föl bontott, és újra kénytelen volt bevarratni. Kára semmi sem lett, e férfi bátor és elszánt katona volt, s e mellett lovagias érzettel is bírt, mivel engemet az Aradi várban, mint foglyot is meglátogatott Kastelitz tábornokkal, s melegen visszaemlékezett a multra, s azt mondá: „kár volt anyi vérért“.

Bem, Gróf Bethlen Gergely mátyáshuszár őrnagyot Küküllővárra rendelte; ki jó tapintattal s bátor elszántsággal, a császári sereg balszárnyát nagy gyorsasággal megkerülé, s midőn Puchner Szőkefalváról is hallá az ágyúzást, mint ha Isten nyila csapott volna közibük, hirtelen hátrálni kezdettek, előbb csak Megyesig, de látták, hogy ott is nyomában vagyunk, tehát pihenés nélkül siettek N. Szebenbe.

Bem ezalatt folytonosan előre nyomult január 18-án Megyesre, 19-én Nagy-Szelindek (Stolczenburg) hol csak pihenést rendelt (itt egy kis mulatságul meg kell említe-

nem, hogy a városban néhány huszár és pár bécsi legionarius valahol a két órai pihenés alatt, néhány méhkasra találtak, és *con amore* azokból mézet hoztak, — no volt azután háboru, valamenyi méhecske mind körül fogott bennünket, eleinte tréfás multság és nevetés tárgya lett a szegény méhek boszuja, de bezzeg a midőn ők is eljöttek összpontosított erővel, akkor komolylyá vált a dolog, anyira, hogy a sereg kénytelen volt a város utcáiból menekülni a szabadba, mi nagyon is friss lépésekben történt, ez valami leirhatlan fegyvertelen harc volt, délután a marsközbe nem csak egy bajnok társamnak szemléltem földagadt arcát), este Bem serege Nagy-Csütre érkezett, összesen 3750 gyalogság, 875 lovasság és 31 ágyúból állott seregével: itt az előőröket én állítam föl Nagy-Szeben elleni irányban, ekkor este is fölötté nagy hideg volt, és tüzet nem lehetett rakni a hadszabályok ellen, előőrson volt a 27-ik zászlóalj három százada, és a 4-ik honvéd zászlóalj két százada, és két század lovasság.

Másnap, január 21-én reggeli 7 és 8 óra közt Bem megtámadta Szebent, a császári seregek a már készen álló Brustwehr-jük háta mögött állottak, — lovasságuk pedig a hammersdorfi lapályon vala fölállítva, az ellenség bal szárnyát vezette Losenau, a jobbat Kalliány brigádja, a centrumot Puchner személyesen vezérelte. — Bem táborát pedig vezette Mikes Kelemen Mátyáshuszár ezredes, a Nagy-Csütri országuton lassan előre, még a Szeben vár első redoutjához a mintegy 700 lépésnyire fekvő hidig, s Bemmel együtt az útegek fölállításában működtek, ekkor egy ágyú golyó elüté fejét, a vitéz ezredesnek, az összes sereg

nagy és közös fájdalmára, mert ezen leereszkedő bátor katonát, feledhetlen jó emberbarátot mindnyájan fölötte sajnáltuk. Béke és áldás lebegjen hamvai fölött!

Ekkor Bem is sietett kis seregét fölláttítani, s ebbeli működése közepett egy ágyú golyó halálosan találta Terey tábornoki századost, csak hamar utána egy másik golyó elvitte Teleky Sándor lovának hátulsó bal lábát.

Bemnek Szeben elleni rögtönzött fölláttítása következett: a jobb szárnyon B. Meszéna István őrnagy a 4-ik honvéd zászlóaljjal s néhány ágyúval, az 53-ik zászlóalj három századával, a tordai önkénytes zászlóalj B. Kemény Farkas alatt, Pereczy könyű lovas százados fél századával, és Zsurmay 110 főből álló Vilmos huszárral, — a bal szárnyon az első osztályban (Treffen) állott a 27-ik honvéd zászlóalj Grubiczy Sándor őrnagy alatt, egy székely gyalog zászlóalj, egy százados parancsnoksága alatt, a bécsi legio, az ágyú útegek, és az ugocsai önkénytes század. Itt meleg napunk volt, a csata folyt déli órákig, midőn Grubiczy Sándor őrnagy a 27-ik honvéd zászlóalj parancsnoka halálos sebet kapott; ekkor a zászlóalj vissza kezdett futni, és ez által az egész balszárny első treffeje, mit Bem észre vevén, engem maga mellől oda küldött a futamodás okát meglátni, és ha csak lehet a sereget megfordítani; e közben a jobb szárnyon Bárány Meszéna István őrnagy, egy már hűlni kezdett ágyú golyó által jobb esipőjére reppant ütést kapott, minek folytán lováról leesett, a kötöző helyre vitették, hol is az orvosok átvették. — A balszárnyon állott még Gr. Bethlen Gergely a Mátyáshuszárok két osztályával,

a második csatarendben (treffen), és Kiss őrnagy a Székelyhuszár osztálylyal.

Ez alatt a jobb szárnyra törtek az ellen lovasai, és hatalmasan kezdték a 4-ik honvéd zászlóaljat aprítani, szóval hamarjában nagy zavart idéztek elő, nagy nehezen a százados gyalog futkározott a nagy hóban, jobbra balra, embereit össze szedendő. E százados Nagy-Szelindeken Meszéna helyett őrnagy lett.

Mig ez a jobb szárnyon történt, addig én a balszárnyra valék rendelve, melyet már rendetlen futamedásban találtam, mire Gr. Bethlen Gergely reám kiált ezen szavakkal: „pajtás, ismered ezen gyalogságot, kérlek állítsd meg, mert ha a lovasság ide érkezik egyenkint fogja lekaszabolni, már én nem bírok velük, és amoda jó a lovasság, eléjük sietek — Isten veled!” — Gergely barátom ezen szavai e pillanatig is füleimben hangzanak, én csak hamar a gyalogság visszarohanó tömege közt jelentem meg. A 27-ik honvéd zászlóalj lobogóját kezemben véve, egy altisztnak adtam, kit ismertem bátorságáról, én pedig kardot ránték, a gyalogságot szép szóval, fenyegetés és teremtetével, igazán megvallom, hogy kard ütlegekkel is segítve a dolgon, megforditanom sikerült, de ez mind vaktában történt, és semmire sem tekintve előre rohantunk, mint esze vesztettek, s csak azon vettük észre magunkat, hogy egy árok előtt állunk, előbb ott maradt három darab hat fontos ágyúnk mellett, — ezek nemzeti színre lévén festve, erről ismeretesek voltak. Akkor széjjel néztem, láttam, hogy a jobb szárny már messze hátrált, Bethlen pedig adta teremtetével rohan utánuk, nehogy elfogjanak bennünket, mire

embereim megragadták az ágyúk laffetjeit magunkkal vittük, Bethlen addig a német lovasokat vette üzőbe, mely alkalommal a fiatal Gf. Eszterházy, Mátyáshuszárral hadnagy (ha jól emlékszem) jobb karját lötték el könyökén fölül, — így vonult vissza a balszárny is, helyrehozott hibájával, és visszafoglalt három ágyújával: ekkor Bemhez siettem, s mondtam, hogy a 27-ik honvéd zászlóalj őrnagyának elesése szülte a zavart, de az elvesztett ágyúk mentve vannak, — mire Bem hozzám e szavakat intézte Teleky Sándor, Kemény Farkas, Kiss Székelyhuszárral őrnagyok jelenlétében: „Sie sind also Major und Commandant des 27. Honvéd-Bataillons, so wollen Sie mit ihrem Bataillon die äusserste Arriergarde bilden, halten Sie sich fest“.

Ez úgy is történt, a szebeni ütközet után Nagy-Szelindekig én fedeztem a most kapott 27-ik honvéd zászlóaljjal a hátra vonulást. Nagy-Szelindekre este felé értünk, midőn már a nap bucsut szokott földünktől venni. Bem itt ágyúit a falu utolsó házának oldala mellett dombra helyezte, és a falut elzáró patakon lévő hid előtt is volt két darab hat fontos ágyúja fölállítva, engem embereim egy részével a falun túl, a patak elébe rendelt balra, mellém rendelé akkor Makray, Mátyáshuszárral századost (ki később ezredes lett); két századomat az ország uton jobbra állítám föl, a tordai önkénytes zászlóaljat pedig a befagyott patakba parancsolta, a 4-ik zászlóaljat a magasuló hegy oldalába jobbra egy század lovassal, a többi sereg a faluban gúlába rakott fegyverei mellett táncoltak a roppant hideg miatt. Midőn már jól besötétedett, hallottuk Puchner seregét győzelmi marsokkal felénk nyomulni, dob, trombita és zenészővel,

de látni a sötét éj miatt, mit sem voltunk képesek, — nekünk szigoruan meg volt rendelve a hallgatás. Bem gyalog állott a hidvégénél levő két ágyú mellett, midőn ő jónak látta, elsüttetett azokat, és belőlök két világító golyó (Lichtkugel) repült az ellenség serege felé, kik azonnal elhallgattak, de azon percben minden ágyúból ömlött a kartács reájuk, a negyedik lövések már golyóval történtek, felkaptak ők a hegyre, de onnét csak hamar hatalmas puska lövések után megfutamítottuk, el is fogtunk néhány polyákot, kik sebesültnek tettették magukat, de közülök csak egy volt valódi sebesült, — erre üzőbe vette őket Makray barátom és kergeté mint nyulakat, — lehet, hogy Puchner azt hitte, hogy Bem is ha egyszer retirálni kezd, tehát vége hossza nem leend, a miben fölötte csalatkozott, azért ők is visszamentek Szebenbe.

Itt Nagy-Szelindeken január 24-én ismét megtámadott bennünket Puchner, de most egész erővel szépen körül vett, de az öreg ur is felosztotta seregét ekkor már, Czecc alezredes is hozzánk csatlakozott; Szelindek keleti oldalát Czeccre bizta, a déli oldalát Kemény Farkasra, Czecc és Kemény Farkas közé tette Bethlent, huszáraival, nyugati oldalán Bem maga vezényelt, a Zsurmay és Perczy lovasággal, egy székely és a 4-ik honvéd zászlóaljjal, engem pedig a város északi oldalára a 27-ik honvéd zászlóaljjal, az ugocsai századdal. Makray lovas őrnagy segítségével és két ágyúval, — erre délután 3 óra tájban megkezdődött a csata, mely magában véve életkérdés volt, de nem nagyszerű, hanem erről más nap Bem maga azt mondotta, hogy a tegnapi csata, a ritka szépségű hadi tudományt

árulja el, mind a két részről, s reggeli raporton így szólt: „Die gestrige Schlacht war eine musterhafte Aufstellung von beiden Seiten, und die Truppen haben sich gegenseitig schön und tapfer benommen, — ich danke, meine Herren“.

Mulaszthatlan kötelességemnek tartom itt ünnepélyesen megemlíteni azt, hogy e nap folytatott szép csatánk győzelmét főkép Grf. Bethlen Gergely bátor elszántságának tulajdoníthatjuk; ki is az ellen lovasaira oly meredek hegyről vezette le osztályát, milyenről lóval való lemenetelt hihetlenségek közé kelletnék számítani, az ellen ezt látva, kis összeütközés után jobbnak látta a hátravonulást azon a helyen megkezdeni, nehogy még más oldalról is így támadtassék meg; később egy elfogott orvos oda nyilatkozott, hogy maga az ellen lovassága is hajmeresztve nézte és csodálta Bethlen alezredesnek szerencsés lemenetelét. Másnap, midőn mi is megszemlélők a hegy azon oldalát, valójában a borzalom fogott el bennünket, e vakmerő intézkedés fölött.

Ezek után behitt minket reggelire magához, rántott levesre, mert ő minden reggel azt szokott reggelizni. Ez nap határoztatott el az is, hogy ő az napságtól fogva minden napi parancsát, német nyelven fogja kiadni, ez pedig onnan eredt, hogy én az nap délben vonultam be az elő őrségről, hol is 24 órát voltam; alig helyezkedett el legénységem némileg, s kezdettek maguknak valamit főzni; egy írásbeli parancsot kaptam Bemtől, hogy azonnal vonuljak lakása elé zászlóaljammal, mire embereimet össze szedve oda mentem, s midőn szobájába értem, jelentém, hogy parancsára

itt vagyok, felém jó kissé felindulva, mit az ideig nem tapasztaltam, s azt mondja ön most vonult be az elő-órségről? Igen uram! Hát mit akar, talán embereit tönkre akarja tenni; én nem önt, hanem a 4-ik zászlóaljat rendeltem ide, mire én neki a nekem neve aláírásával küldött parancsát felmutattam, erre ő nagyon felbőszült, s azt mondá — „Gott, warum kann ich nicht Ungarisch“ — én rövideden azt feleltem neki: „Herr General, wir sind nicht engbrüstig gegen keine Nation, daher um jedem Missverständniss ausweichen zu können, mache ich den Vorschlag, alle solche Tagesbefehle in der deutschen Sprache ausfertigen zu lassen, damit Sie sehen und verstehen können, was Sie, Herr Général zum unterschreiben haben, denn mit diesem verkehrten Befehle ist zwar kein Nachtheil verbunden, aber es könnte so etwas geschehen — und was dann?“ — „Gut so, morgen will ich es anordnen“, volt felelete.

Mire kimentem a zászlóaljat haza vezetni, láttam, hogy tornyosulnak felénk ellenségünk seregei, mit is az öreg urnak tudtul adék, mire azt felelte: „diesmal ist dieses Missverständniss gut gekommen, aber öfter kömmt es nachtheiliger, als heilbringend“, és attól a naptól fogva a seregei közt egyes parancsnokoknak irt rendeletei német és magyar nyelven adattak ki.

Tehát az ujabbkori ismeretek tára III. kötet 100-ik lapján roszul és hibásan van fölvéve, hogy ezen most elmesélt ütközet Nagy-Szelindeken január 30-án lett volna, — mert az azon hó 24-én volt.

Azon évi február 1-én innen Vizaknára ment kis hadá-

val, de Szelindekről azelőtt két nappal elküldötte volt Kemény Farkast Dévára, a Magyarországból segítségünkre jövő hadcsapatok elé.

Vizaknán csak megvöltünk február 4-ikig. E napon reggel 5 óra tájban jelenti a huszár az előőrségről, hogy valami ellenséges csapatokat láthatni Szeben felől, ez egy vasárnap reggel volt, mire magam is kimentem szőjjel nézni a vonalon, noha azon éjjel a tordai zászlóalj állott előőrségen. Szállásomon hagytam Czecz és Gróf Bethlen alezredeseket, Zsurmay és Perczy őrnagyokat, valamint Petőfi Sándort, akkor még századost, kártyánál mulatva. — A mint én az egészet kivehettem, láttam, hogy az ellenség erős hadoszlopokat állít fel, különböző állásra. Midőn jól megsejleltem, vissza siettem a patikába, hol szállva voltam, de mivel egy óra — ha több nem — belétele, alig értem a városban lévő tanyámra, hallok az ágyút szólani, lovamról le sem szállva kiálték: fiuk, ki! mert ma melegünk leend, mindnyájan kiugrottak és így embereimet hamar összeszedve a csatátérre siettem: bezzeg már volt előttünk egy rettenetes hosszúra nyuló csatárlánc látható, úgy, hogy később egész haderőnket csatárláncba valónk kénytelenek fölállítani, csak a zászlóknál hagytunk egy-egy szakaszt, mint reservát. — Így vártuk az ellen már oroszokkal egyesült hadoszlopait, Bem apó is kijött és megindítá a tüzelést. Ez roppant nap volt reánk, mert fölötte kevesen voltunk. Déli 11 óra tájban az ellen visszavonult, mi utána s midőn a hegyláncolaton túl haladánk, látták, hogy a hosszú csatárlánc után sem Unterstützung, sem Reserve, annál kevésbé hadoszlop (Haupt-Chor) látható. Ekkor a Puchner emberei oroszok támo-

gatásával felénk rohantak, de a mi embereink megálltak, s csakhamar egynehány furcsa ágyúgolyó jött közibünk, és épen midőn Bem mellett állott, egy golyó nem messze esett tőle, ő megnézte s fölvetette, kezébe véve, ismét megnézte, ekkor azt mondá: „là sont des Russes, ce-ci at il 8 livre, l'Autrichien n'y ont pas, el faut que nous nous retirons d'ici“ ... és ezzel megrendelte a visszavonulást, mely alkalommal egy árok ugratás alkalmával, midőn Bemet megtámadá, a német lovasság, segítségére menendő, lovam alatt az árok part össze omolva, annak dereka megtört, mire Simonyi Czecz segédje sietett oda, s megmenté Bemet az ellen kezeiből. Tovább retiráltunk egy iszapos helyre, mely ugyan be volt fagyva, de mivel a nap melegen sütött, tehát olvadásnak indult, három huszárral és velem a lovaink elsüllyedtek, csak nagy bajjal sikerült gyalog onnan eljöhetni, — de lovaink is hamar kívánszorogva utánunk szaladtak, s midőn felülni akartam, épen a pillanatban üté el egy orosz golyó lovam hátulsó jobb lábát. Odább haladva, más lóra ültem, melyet azonban a városban történt kéztusa alkalmával, alólam leszurtak a vitéz gránátosok a templom udvara mellett, midőn a gyalog útegeinket arra rendelém hamar előre nyomulhatni a nagy zavarból, — mert itt az volt, — hogy itt a szó teljes értelmében nagy zavar volt, azt mindjárt a lehetőségig előadom, csak a látvány általi lelkesedés, vagy levertség fog hiányzani belőle.....

A midőn Bem elhatározá, hogy visszavonul, azonnal leüzent futár által Bauer őrnagy és iroda igazgatójának, hogy ő az iroda és főpénztárral, valamint minden podgyász és tábori szekerek vonuljanak a város tulsó oldalára átellen-

ben, mely domináló hegyre ő is siettetni fogja lovas útegeit, hogy azok a városon átvonulást fedezhessék. — Czeecz maga is a városban volt e pillanatban, az öreg ur sejtette a veszedelmet, mert tőlem több ízben kérdezte, hol német, hol francia nyelven, hogy nem látom e még Bauert a tulsó oldalra vonulni a városból, mire persze, hogy azt kelle válaszolnom, hogy nem, de már tovább nem leheté magunkat tartani, tehát leereszkedtünk a városba. Mikor a sereg a városban volt, ekkor Bauer is a kocsikkal kiindult a kapun, erre persze minden más hadi szekér, de még a lakosság is sietett menekülni, az utcák meglehetősen szűkek lévén a városban, történt, hogy Müller István tüzér őrnagy útegei előtt az utca két oldaláról, két menekült kocsi vágatott kifelé, s az uton össze akadtak.

A menekültek nem tartván szem előtt semmit, mint azon jelszót „sauve qui peut“, (kiki mentse magát), elég az hozzá, hogy a két össze ütközött kocsiba felakadt Müller őrnagy első ágyúja, utána a többi és társzekerei menthetőséről szó sem lehetett, mert a felakadás pillanatában ott termett a német lovasság osztálya Babarczy százados vezérlete alatt és a gránátosok osztálya, a tüzérséget levagdalta, az ágyúk és lőpor. szekerek azonnal elfoglaltattak, valamint podgyász szekereink, pénztárunk irodánkkal együtt. — Én a csetépatéből a patika előtt megpillantám, hogy még a gyalog útegünkben három ágyú megmenthető lehet, azért azokat a patika tulsó oldalára utasítottam a templom melletti utcára, hogy onnét vágatva a már felállított gránátos osztályon keresztül sikerült áttörni. — Bem már a tulsó oldalon volt, midőn én az ágyúkat feléje utaltam,

mire magam is arra felé sieték miután hátra lévő két hátsó lovamat nem bírtam megmenteni, ekkor Bem azt mondta Bethlen Gergelynek: „Herr Obristlieutenant! der junge Major ist ein guter Soldat“. —

Ekkor történt, hogy Sztupa Ignác hadnagy, ki egy szakasszal a zászló fedezésére volt rendelve, Megyesnek tartott a zavarban, nem felénk, ki is mintegy háromszáz különféle ember gyalog és lovassal szerencsésen Megyesre ért, — innét van az, hogy Czecz ur azt állította, hogy én a zászlómat elvesztettem.

Itt állomást foglalva, bevártuk embereinket a menyire csak lehetett; midőn mind oda érkezett, ki csak erre az oldalra jöhetett, akkor egyesült ellen által üldözve, Szerdahelyre vonultunk vissza, — hol este a midőn megérkeztünk, embereink és lovainkat pihentettük; vacsoráról szó sem volt, boldog volt ki egy darab málét, vagy régi profontot kaphatott, a szerdahelyi szász lakosság zárt ajtóval várt bennünket, így tett egyébiránt minden szász község akkoron, midőn vissza vonulásban voltunk: az ő ajtójuk csak akkor volt nyitva a magyar hadsereg számára, ha azok mint győztesek jöttek a községbe.

Többen azt állítják, hogy Bauer a vizaknai eset napján ittas lett volna, azért nem engedelmeskedett, — én vele csak este találkoztam Szerdahelyen; de a nagy szomorúság és levertségnél egyebet rajta nem láthattam, s így ehhez nem szólhatok jó lélekkel, azonban azt hinni egy általában nem vagyok hajlandó.

Éjfél tájban innen elindultunk Szász-Sebesfelé, a hová csak 5-én hajnalba értünk, itt minden kapu zárva volt. Tudni kell, hogy a város kőfallal van körül véve, s van

két kapuja. — Czeecz alezredes ide előre volt küldve, de ő azon jelentést hozta, hogy a város kapuja zárva és eltorlaszolva van, sőt a városban ellenséges katonaság is van, — mire Bem önkényt vállalkozókat szóllított föl a város bevételeire, mire azonban fölötte szükségünk is volt, mert a most győztes császári csapat mindenütt nyomban követett bennünket. Én épen Bem mellett állván, a midőn a kérdést tette, hogy ki vállalkozik a törzstisztek közül, elő állottam*) s egy ágyút kértem kis csapatom segélyére, mely meg is adatott, — azonnal a város kapuja felé rohantam, melyet csak hamar sikerült benyitni, valamint a háta megetti torlaszokat is utból elrakatnom, mely alkalommal hét emberem esett el, s többen megsebesültek. Midőn a város birtokomba volt és láttam, hogy az ellenségtől csakugyan tiszta, azonnal kiüzentem Bem tábornok után, ki is ez idő alatt a nyomunkba követő ellennel hatalmasan harcolt, — midőn a sereg a kapun belől volt, azonnal a kapuk becsukatni parancsoltattak és el is torlaszoltattak.

A midőn ide beértem, ekkor láttam csak, hogy itt már katonák fekszenek élet nélkül a földre terittetve, és pedig nem kevesen. A katonaság minden neméből úgy szólván, ezek még a vissza vonulás estéjén értek ide, s itt az oláh és vitéz szász vadászok álmaikban küldék őket más világra, — ezek azon katonák, melyből minden hadcsapatnál szokott egynehány pár találkozni magnak, ki előtt legdrá-

*) Nem akartam úgy járni mint Orániai Vilmos angol királylával a matróz, kinek azt mondá: „For shame are you afraid to die in my company?” (Szégyel ön meghalni társaságomban?)

gább kincs ha csak a fővezér parancsát bár mi úton módon, akár mi csekélységben áthághatja, ez nekik oly édes, mint Ádámnak a paradicsombéli tiltott alma, — nem találkozott még hadvezér, mióta a világ és katonaság fönáll, hogy ilyen vonaglóktól ment legyen; ezeket a francia nagy hadjáratban I. Napoleon Marodeur-öknek keresztelte, azért valék én is bátor magyarban vonaglóknak hívni, mert ezek a szó teljes értelmében nem mások. Ők soha sincsenek a hadsereggel, mindig távolról vonaglanak utána, ha valamely előljárójukat megpillantják, akkor azonnal készek a hozzájuk intézett kérdésre pontosan felelni, és azon pillanatban az ily emberek roppant elszántaknak tüntetik fel magukat, — pedig a rendes kéztusát mindig szemüvegen szokták nézni: van eset, hogy midőn a hadsereg parancsnoka felette szigorú, és a hátra maradt vonaglók csak későn veszik észre, hogy a fővezér utánok jó, még azt is tévutra vezetik, kivált ha a hely alkalmas, vagy azt allitják, hogy bajtársuk elájult, mert egyikőjük már akkor a földön fekszik, vagy oldalvást szalad valamely erdős helyen, azt állítja, hogy valamely ellenséges csapatot látott, — vagy olyan kutatónak tolja fel magát. Ezernemű gondolatokkal vannak az eféle emberek gárnirozva, és ezek minden hadseregben léteznek. — A legjobb oldaluk az, hogy a végső esetben eledelt előteremteni csak ők képesek.

Épen nem szokásom valakinek ellent mondani, de az ujabbkori ismeretek tára III. kötetének 100-ik lapján az mondatik, hogy Szász-Sebes öt óráig lövetett az ellenségtől, — valamint ugyan ott az is mondatik, hogy Bem vadszaladásban sietett volna errefelé. Ez hibásan

van állítva. — Bem serege soha sem tudta mi az a vadszaladás hátra felé, azért az felette ferdén adatott elő, — és az is, hogy Bem a podgyászt, a mi megmaradt, előre Szász-Sebesre küldötte volna. Hiszen podgyász mi sem maradt, mert mindenki úgy volt a mint lován ült, vagy gyalog volt a vizaknai zavarban, onnét ugyan senki sem hozott még csak egy kis kenyér darabot sem magával, — és Szász-Sebes sem lövetett az ellen által: itt volt az is, hol a német könnyű lovas, mint parlamentair jött be, ki azonban mire sem mehetett az öreg urral*).

Itt voltunk másnap reggelig, akkor kocsiainkat utnak indítottuk, t. i. a lőszeres szekereket, és az uton fölvelt előfogatosokat, ezek a Szászvárosra vezető uton balról, a kevés katonaság pedig mellette jobbról szép csendben kivonult a város chinai fala közül, s folytattuk utunkat Szászváros felé.

A városban hallható volt, hogy előttünk ott csak oláh felkelt néptömeg és két század szász vadászok voltak a város védelmére, kik is a rohanást látva azonnal el siettek a hátulsó kapun Károlyfehérvár felé, minthogy az ut épen a város alatt megyen arra felé, — ezek tettek még néhány lövést embereimre a betörés alkalmával, ők gyilkolták le marodeureinket is.

Hogy pedig nem mentünk vadszaladásban Szászváros felé, arról kezeskedik azon állításom és előadásom, hogy mi a minket nyomban üldöző elleneinkkel többször szemközt fordulva harcoltunk, még pedig egész erővel.

*) Lásd munkám 11-ik lap szám alatt ezen esetet kimerítve.

Nevezetesen itten történt, hogy Gróf Bethlen Gergely Mátyáshuszárral ezred parancsnoka, a lovaság háta mögé fölállította a tápnőket. kik lovaikon ültek, hogy az ellen lovasságainkat többnek lássa, — de bezzeg a midőn ezen hevenyészett huszárokat egyegy ellenséges golyó meglátogatta, volt ám sikoltás, és ha szerencsések voltak, hogy lovaik el nem szaladtak, tul tettek minden katonán a bátor hősies és elszántságuk meséiben, — volt azután csevegés hogy ők mily bátran állták a tüzet, — de volt ám azután futás is a midőn a golyó a gyakori látogató szerepét vevé föl, — tehát a mely seregben ily tréfás ötletek látnak napvilágot akkor midőn ő a veretett fél, akkor arról nem lehet azt mondani, hogy vadfutásban kereste menedékét.

A midőn Bencencre értünk, már estefelé kezdett lenni. Ezen falu nem mesze van Szászvárostól, Gróf Lázárféle birtok, innen Bem Czecz alezredest előre küldé, hogy nézzen körül Szászvárosban. — Szászváros előtt valaha egy árok volt, most azonban már patakka vált, a melyen egy meglehetős hid is van, a patak jó széles, ebben több fölkelte oláh nép csoportosult, a midőn Czecz két ágyú és 12 Mátyáshuszárral oda érkezett, ezek őket heves puska tüzeléssel fogadták, Czecz azonban csak hamar megfordult s vágztatva jött felénk, monda, hogy Szászvárosban sok az ellenséges csapat, a két ágyút is oda hagyá, utánna a huszárok is vágztatva jövének felénk. — Bem már embereit Bencencre fordítá vissza, én mint a ki az elő csapatot vezettem, csak tovább folytattam utamat már most az est sötétében. Gróf Bethlen Gergely utánam küldetett, hogy forduljak vissza, de én már embereimet csatárláncba felosztottam volt, előhaladva láttam

két ott hagyott ágyúnk körül oláh embereket forgolódni, i nre én őket félszázaddal megtámadtam, és a két ágyút tőlök elvettem, erre oda ért Bethlen barátom is, „mi az pajtás“? kérdé, „semmi csak vissza vevém ágyúinkat“, azzal odább mentem, mire Gergely barátom szokása szerint azt mondá: „brávo pajtás ezt jól titted“, — e pillanatban egy oláh vitéz elébem áll és pardont kér és testvériséget, mire ide nyújtá kezét, én azt elfogadva, s midőn kéz kézben volt, szüre alól kirántá kétesővű pisztolyát és reám duplázá, mely esetre Teleky Sándor barátom is oda érkezett Bauer őrnagygyal, Gergely és Teleky azonnal kardot rántának, és a román atyafit földre teríték, — én csak anyit mondék nekik, midőn tűzéreinket a földön láttam legyilkolva: „Barátim! itt alig ha csupa oláhság nincs, menjetek csak Bemhez és mondjátok nekie, hogy mire ő ide érend, én Szászvárosból ki fogom kergetni az ellent“. Teleky melletttem maradt, Gergely elment Bem után, én pedig a városra rohantam, a város előtt két ágyú lövést tétettem, mire embereimmel rohamot csináltam, a román vitézek futásban keresék menekvésüket, engem pedig a lakosság szobáikból kihozott gyertyavilággal fogadott, — erre nem sokára Bem is beérkezett, bátorságomért megdicsért s embereinket pihenteté, de nem sokára az előőrséget rendelte felállítani.

Erről persze, hogy semmi szó sem volt Czech munkájában, mert rosszul esett Czechnek, hogy éppen nekem sikerült az általa elhagyott két ágyút vissza venni, de történt volna csak ez mással, mily ábrándozólag írta volna le. De erről irjanak többet mások, mert ez engem érdekel, és szerénységtelenség volna magamról tovább írni.

Ezen éjjel az előrséget reám bízta az öreg ur, azt híven teljesítém, hajnalban azonban láttam, hogy minden csendes, lóra ültem, hogy majd a város valamelyik házában bekopogtatok egy darab kenyérért, fizetés mellett, de alig haladtam néhány száz lépést, a midőn egy ágyú dörgését halottam, azonnal helyemre siettem, — az ellenség szemlátomást emelkedett előttünk a hegytetőre s megindult az ágyúzás, mire Bem is nem sokára oda érkezett. Itt látta, hogy a tüzet folytatni kell egy ideig, úgy is volt, — de midőn látta, hogy nem bírjuk bevárni e helyen a dévai segítséget, tehát megrendelte a visszavonulást, épen e percben jött egy gránátos csapat, s a patak mellett álló ágyúinkat elfoglalta, mire Bem oda lovagolt s őket ostorával vervén kiáltott nekik: „lasset gehen, dies ist mein Kanon“ erre én Dallos Elek századosommal, ki a negyedik honvéd századot vezényelte a 27-ik honvéd zászlóaljából, odasiettem, és sikerült két elfoglalt ágyúinkat vissza venni. — E percben lőtte el egy gránátos Bem jobb kezének harmadik ujját, s ő a mint a város első házához ért, az ereszhez úté ujjá darabját, mely leesett, ő pedig Makray barátom köpönyeg gallérját kérte el, hogy a legénység ne lássa, hogy ő vérzik.

Mind ebből látható, hogy az ujabbkori ismeretektára III-ik kötetének 101-ik lapján hibásan van írva, hogy két ágyúinkat oda hagytuk, mert az nem való, azzal még mi az nap Piskiig hatalmasan védtük magunkat.

Mi a Piski előtti csatát illeti, arról munkámban felületesen említést tettem már, de annak részletes leírását avatottabb tollnak engedem át.

Ez eddig ide leirt hadjáratok nagyobb és jelentékenyebb eseményeit hiven jelszavamhoz illően, feljogosita érzém magamat előadni, mivel sok arra vonatkozó esetet elferdítve látok előadva, — reménylem még többen is fognak ezen nevezetes hadjátról tanulmányozás végett is írni.

V.

Szoborsin 1848 és 1849 évben.

Pápay Lukács honvéd főhadnagy bajtársam a „Honvéd“ 1868. I. számában érdekes rajzát adá a Szoborsin fölött elvonult viharoknak. Nem tagadhatám meg magamtól ez érdekes sorok közlését, meg levén győződve, hogy azok e munka t. olvasóit is fogják érdekelni, s más részt föltűntetik a nehézségeket is, melyekkel a rám bízott terjedelmes terület megvédése érdekében küzdenem kellett.

Szoborsin, aradmegyei kis mezőváros a Maros jobb partján alig 2000 lelket számláló vegyes nemzetiségű (magyar és oláh) népességgel, Aradtól mintegy 10 mérföldnyire, 1848-ik évi március 18-tól egész 1849-ki szeptember végeig szakadatlanul az események színhelye volt és hazafiságát utolsó percig ernyedetlenül megtartá.

1848-ik évi március 18-án ugyanis Szoborsinba hatott a pesti események hire, s mi polgárok mintegy 40-en nem sokára egy nemzetőri csapatot alakítottunk, melyet Gróf Forray-Brunszvik Júlia gyönyörű zászlóval ajándékozott meg. E kis csapat, mely a vezénylettel engem tisztelt meg, saját költségén fölfegyverkezvén, magának célul

tüzte, hogy bármily sors várjon is Szoborsinra, tűzhelyét utolsó emberig védendi, mit rövid időn tetteg be is bizonyított.

Alig lépett a honatyák által kidolgozott, s a király által szentesített 48-iki alkotmány életbe, a reactio máris, úgy az aradi és temesvári várakból, mint az (akkoriban ugynevezett) kamarai közegek által odahatott, hogy az anélkül is a magyar irányában ellenszenvvel viseltető oláh népet fölláztassa, a mi neki sikerült is; mert 48-iki október 18-án a bánsági részen Szelezsóvától egész Lippáig a harangokat reggeli 5 órától fogva szüntelen félreverték s látható volt, mikép özönlött az oláhság kaszákkal, fejszékkel és vasvillákkal fegyverezve Facsét felé, mi ezt látván, riadót verettünk és lobogós zászlóval a Maros-parthoz siettünk, magunknak a történetek felől fölvilágosítást szerzendők.

A Maros-partra érván, az átellenben fekvő Valemáren asszonyok és gyermekeken kívül mást nem láttunk, s mint-hogy a komp a valemárei részen tartatott, Hussek Dávid nemzetőr egy társával átuszott és a kompot csolnakaival együtt áthozta, ezt látván a valemáreiak, egy gyérkőc lóháton rögtön Facsét felé indult, törökszakadtából kiabálva: „Fuzitz, ka vine unguri! (fussatok, jönnek a magyarok!) — Mi a Maros-parton letelepedtünk bevárandók az eseményeket, mintegy órai várakozás után észrevettük, hogy a hegyoldal csakugy hemzseg a néptömegtől, mely meghallván a komp átszállítását, visszatért, s a parthoz érve rettentő lármát csapott, hogy miképen mertük a kompot s csolnakokat átszállítani, mire mi kérdők: miért verték félre a harangokat? ők felelék, hogy azt nekik bizonyos Nyenya nevű vezérok

parancsolta azon hozzáadással, hogy a ki Facséra nem megy, annak a házat folyóúttatja s őt magát fölakasztatja stb.

E nyilatkozat után egy csolnakot átszállítottunk, melyen vagy öten átjövén, a kompot birtokukba vették, de alig értek a tulsó partra, azonnal újra lárnázni és fenyegetődni kezdtek. Mi őrt hagyva a parton, hazatértünk, de alig hogy hazaértünk már jött a hír, hogy Zám és Trójas felől a mócok ránk akarnak törni, mire elhatároztuk, hogy fegyverben maradunk, s a várostér közepén sátort ütve, őrhelyet szerveztünk, melyet csak 49-ik évi március 6-án hagytunk el.

Október 23-án az oláhok újra föllázadtak s Arad felé tartva Szoborsint utjukba ejték, miközben a honoratiorokat mindenütt lefegyverezték, s a fegyvert magukkal vivék egész Tót-Váradig. A tót-váradai szolgabíró Lángó felszólitott, hogy menjünk segítségére, de tüzhelyeinket el nem hagyhattuk, mindenfelől meg levén támadva! Ekkor Forray gróf raktárából 6 mozsarat eke-taligákra vasaltattunk és láncszemekből apró darabokat vágatván, azzal a mozsarakat a kebelbeli oláhok szemeláttára megtöltöttük, és hogy hatását, velök megismertessük, néhány lövést tettünk, mit látva az oláhok, keresztvetések közt lakaikba vonultak.

A főnemlitett lázongó tömeg Tót-Váradra érve Lángó szolgabíróat kényszeríté, hogy őket Szoborsinra kísérje, hol az ungurokat (Magyarokat) le akarják fegyverezni. Lángónak azonban sikerült a felbőszült tömeget azzal csillapítani le, hogy Szoborsinban tetemes fegyveres erővel fognak találkozni s így a szándékolt lefegyverezésnek igen kétes kimene-

tele lehet. Nehány órai tanakodás után végre azon határozattal oszlottak szét, hogy majd későbben nagyobb erővel fogják Szoborsint megtámadni.

Mi a történekekről értesítettén, a város főbb utcáit minden irányban egy-egy fontnevezett mozsárral láttuk el, s futárt küldöttünk az akkori kormánybiztos Török Gáborhoz Aradra, tőle segítséget kérve; de kérelmünk sikertelen maradt, míg végre Asztalos százados vezénylete alatt, ha jól emlékszem, november utolján egy század honvéd, fele puskával, fele kaszával fegyverezve, egy 6 fontos ágyú kíséretében látogatást tett a Maros-völgyben, s néhány garázdálkodót Konopon és Sojmosom felakasztatott. Szoborsinba érkezvén a csapat, Asztalos felszólított bennünket, hogy csatlakozzunk hozzá és támadjuk meg Zámot, hol Riebl őrnagy vezérlete alatt egy zászlóalj Zsifkovits, két század hátszegi határőr és néhány ezer móc lefoglalva tartá az Aradra szállítandó gémenyiséget.

A csatlakozás és Zám megtámadása megtörtént; elleneink borzasztó erőt gyanítván, a Maroson keresztül Dobra felé futottak, hátrahagyván halottjaikat. Zám bevétele után Asztalos az ellenséges kastélyban 2 órai rablást engedett, minek elteltével a sóval terhelt hajókat és egy elfogott csajkás ágyút Arad felé indította, a kastélyt pedig felgyújtatta. Ez alkalommal a megfutott ellenség lőszerkészletét és ruhatárát is elfogtuk s még az nap késő este Szoborsinba visszaértünk.

Mi abban a hiszemben valánk, hogy e század nálunk fog állomásozni, de tévedtünk; mert harmadnapra Arad felé visszavonult. — Most kezdődtek már Szoborsinra a

nehéz napok, mivel ki levénk kémlelve, hogy kívülrünk más erő egész Radnáig nincs, hol Ternajko nemzetőri kapitány örködött, Radna pedig Szoborsintól 6 mérföld, nem volt tehát mást mit tennünk, mint a nőket és gyermekeket Radnára szállítani, magunknak pedig fegyverben hon maradni.

E szomorú eseményt ismét jelentettük Török Gábor kormánybiztosnak, de ismét siker nélkül! s csupán az Erdélyben kifejlett mozgalomnak köszönhattuk, hogy a mócok figyelmüket rólunk elfordíták.

1849-ik évi január 15-én (Maros jegén keresztül) Ivaneszku István facségi szolgabíró vezérlete alatt meglátogatott bennünket egy zászlóalj Zsifkovits és egy század dzsidás, kísérve a bánsági oláhoktól, kik rablás reményében mind zsákokkal voltak ellátva. Mi a hegyekbe vonultunk, mert a túlnyomó erővel szembeszállani nemcsak ránk, hanem Szoborsinra nézve is veszedelmes lett volna.

Néhány közlünk gyöngélkedő lévén, honmaradt, s ezekhez a megérkezett ellenséges csapat vezénylő őrnagya német nyelven a következő épületes szavakat mennydörgé: „Ez az a félelmes Szoborsin? Nekem rendeletem van ezen rebelleseket kiirtani és Szoborsint leégetni. Hol vannak azok a hirhedt lázadók? Fegyvereiket halálos büntetés terhe alatt azonnal adják át”. — A mint azonban hátramaradt társaink és a helybeli oláh lakosok értésére adák, hogy mi a hegyek közé menekültünk s fegyvereinket magunkkal vittük, azonnal házmotozást rendelt, és lakatosunknál valami 15 hiányos fegyvert találván, azokat és dobunkat egy magukkal hozott

okros szekérre rakattá, s miután tudomására esett, hogy alig egy órányi járásra honvédek állomásoznak, nagy hű-hóval visszavonult azon fenyegető parancsot hagyván hátra, hogyha a szoborsini rebellisek még csak legkisebb életjelt fognak is adni: irgalom nélkül leégetteti a várost.

E hivatlan vendégek távozta után hazatértünk, s ismét jelentők az eseményt Aradra, kérvén egyúttal egy dobnak küldetését. A dobot megkaptuk, s én honvédhadnagygyá és szoborsini térparancsnokká lettem kinevezve.

Február 2-án vonult Szoborsinon keresztül Hrabovszky dandárja a piskii csatához, hová közlünk is 9-en csatlakoztak, kik közül 5-en ott is lelék sirukat. A piskii csata után az erdélyi ügyek mindinkább bonyolódottabbakká lettek, elanyira, hogy február utója felé csak azon vettük észre magunkat, hogy Zámot ismét ellenséges katonaság szállta meg, s a bánági részen Szelezsovától a Maros mentén Lippáig futó-árkokat kezdenek ásni, s a császáriak előőrsöket állítanak ki. Mi tehát elhatároztuk, hogy ha a küldött hatodik futárunk is eredmény nélkül tér vissza Aradról, ott hagyjuk Szoborsint s Aradra menekülünk, pedig Szoborsin hadászati szempontból oly nevezetes pont, hol csekély erővel nagy ellentállást lehet kifejtetni, s így Szoborsin feladása Erdélyre nézre anyi lett volna, mint az Alföld kulcsát adni át, mivel Szoborsinból a hegyeken keresztül egész Nagy-Váradig minden akadály nélkül nyitva állt az út.

1849-ik március 2-án reggeli 3 órakor azonban Rainer János hatodik futárunk azon örvendetes hírrel tért vissza Aradról, hogy Villám ezredes dandárja már útban

van, és mi mégis rettegve néztünk a jövő elébe; mert Valemárén a császáriak lápokát szegeztek össze, Zámból hajókat szállítottak és roppant tevékenységet fejtettek ki a Szoborsinba való átszállás miatt. Mi Kujás helység felől a szorost mintegy két ölnyi szélességben átvágván, a Marost egész a hegyig bocsátottuk; a partot pedig éber őrizet alatt tartottuk, midőn délután 5 óratájban azon leverő hírrel lepettünk meg, hogy jövő hajnalban az ellenség átkel a Maroson és Szoborsint megszállja, hogy így az aradiakat hátulról támadhassa meg.

Mi a legnagyobb feszültségben vártuk Villám dandárát, de, fájdalom, kevés reménnyel; mert az országuton nem jöhettek, mivel a szorosok Paulistól egész Szoborsinig ágyúkkal lövöldöztettek. — Így lőn esteli 7 óra, midőn egyszerre a Kujás felőli őrszem jelt ad, hogy Zám felől sebesvágatva lovasság közelg, s egyúttal a bántási részről puska lövések hallatszottak az innenső part felé; nem tudtuk mire vélni a dolgot, arról biztosak valánk, hogy Zám felől csak is ellenség jöhet, de hát mit jelentsen a túlspartróli lövöldözés? kérdők egymástól, midőn egyszerre az őr „Állj! ki vagy?” kiáltására magyar nyelven: „Jó barát” és „Huszárok” lőn a válasz. Hogyan? Erdély felől huszárok, midőn Zámon császári katonaság tanyáz, ez megfoghatlan! mondá némelyikünk.

Én nehányad magammal a hegy ormon keresztül megkerülve a fenn említett két ölnyi átvágást, az őrhöz mentem, meggyőződni a tényállásról; és valóban magyar huszárok voltak (közülök egynek csákJát egy golyó keresztül is fúrta), s miután kérdők, honnan jönnek s ki a parancsnok? válaszul

kaptuk: „A parancsnok Csutak Kálmán őrnagy” és „Halmágyról jövünk”. Mire az árok egy részét azonnal behányattam, mi egy pillanat műve volt, s aztán sorakoztattam kis csapatomat üdvözölve Csutak Kálmán őrnagyot, mint megmentőnket. — Sirtak a nők, s tán magunk is örömünkben, midőn a tisztelt őrnagy előttünk ellovagolva biztatólag mondá: „Ne féljenek barátim! itt vagyunk már most mi”.

A város terére érvén, miután a csapat beszállásoltatott, s a Marosparton őrvonal állíttatott föl, Csutak őrnagy lakására mentünk, s rövid üdvözlés után legelső volt tőle megkérdeni, hogy mikép jöhettek Erdélyről Szoborsinba, midőn az erdélyi útban fekvő Zám határfalu ellenséges csapatok által van megszállva? kérdéseinkre a következő választ kaptuk:

„Halmágyon értesültem a szoborsiniak szorongatott helyzetéről. Föltevém haladék nélkül segítségükre sietni, s hogy minél hamarább célt érjek, a legrövidebb utat választám. És így a jozsáshelyi és gurahonci hegyormokon — Rosián és Obernán keresztül Petrisre érkeztünk. Ez volt az egész”.

E felvilágosítás dacára még mindig megfoghatlan volt előttem, ki azon sziklás vidéket nagyon jól ismerem, hogy mikép jöhettek ott el ágyúkkal, hol lóháton is életveszély közt halad az ember, szekérrel pedig — legalább tudtomra — még soha sem utazott senki. — Hannibal, Nagy Károly, I. Napoleon meghágták ugyan sergeikkel az Alpeseket, de alig hiszem, hogy nagyobb nehézségekkel kelle küzdeniök,

mint épen Csutak őrnagynak, csapatával a Rosia és obernai bérceken keresztül.

Másnap, március 3-án reggeli 4 órakor Csutak riadót veretett és 5 órakor már csatáraink feloszolva voltak a Marosparton. Valemáre részén több százra menő olfa volt a part mentiben felrakva, ez olfarakatok mögé állíttatott fel a császári sereg zöme, míg a többiek a futóárkokat szállták meg.

Az üdvözlő „jó reggelt“ részünkről dörgé egy 6 fontos, mire a futó-árkokból adák a nyájas „fogadj istent“. Ez alatt lassan világosodni kezdett, s az ugynevezett Cukorhegyről megpillantók, hogy az ellenség zöme az olfa mögött van fölállítva, Csutak tehát az egész üteggel azon pontra tüzeltetett, hogy mi hatása volt e hadi műtétnek; azt a császáriak akkori vezénylő őrnagya vagy ezredese mondhatná meg legjobban. A valemárei nép legalább mai napig is azt állítja, hogy 150 halott és 110 szekér sebesült vitetett tovább.

Igy puffogtak aztán a fegyverek egész fél kettőig délután és nekünk mindedig még csak sebesültünk sem volt. Ez időtájt a Cukorhegyről ismét jelenték, hogy röp-pentyük érkeztek, melyek működésüket azonnal meg is kezdék és egész 5 óráig tüzeltek, minek következtében közölünk 15-en könnyű, 4-en pedig nehéz sebet kaptak, az utóbbiak közt egy volt bécsi legionista, akkoron már halálfejes csapatbeli hadnagy is, ki épen mellettem kapta a halálos sebet, s mielőtt vitéz lelkét hadúrnak visszaadá, átnyujtá halálfejes gyűrűjét, kérve, hogy tartsam meg azt, e nap

örökemlékeül. — A gyűrűt szent erekleve gyanánt még most is ujjamon hordom.

Öt óra után a tüzelés mindkét részről megszűnt, s engem Tóth hadnagy társaságában Csutak azonnal löporért küldött Aradra, átadván egyuttal a történtek felőli Török Gábor kormánybiztosnak szóló hadijelentést is. Mi Gróf Forray legjobb fogatát vettük igénybe, s azt Odvason ugyancsak a tisztelt gróf fogatával felváltva, éjjelután 1 órakor Aradra értünk, hol a jelentést azonnal át is adtuk, s miután a löport átvettük, Szoborsin felé útnak indulánk; de mivel a várból ágyúzni kezdtek, kénytelenek voltunk Kurtics felé kerülni, s midőn a lövések ellen már biztosak valánk, Mikalákánál jöttünk ki az utra.

Este 8 órakor Paulisra értünk, hol Fischer András nemzetőri őrnagyot, ki a lugosi nemzetőrökkel — elhagyva tűzhelyeiket — már 6 hónap óta követte a parancsot, hová az szól, épen az előőrsök vizsgálásánál találtuk, s tőle Radnágig fedezetet kapva tovább folytattuk utunkat. Radnán Ternajko nemzetőri százados adott fedezetet Szoborsinig, hová március 5-én reggeli 7 órakor érkezünk meg.

A löpor átvétele után Szoborsin és az Alföld megmentője: Csutak őrnagy legnagyobb fájdalmunkra visszatért Erdély felé, ugyan azon az úton, melyen jött. „Szoborsin és az Alföld megmentője“ mondám, mert ha a véletlenül március 2-án meg nem érkezik, 3-án császáriak áttörnek a Maroson, és Szoborsint elfoglalva egész Nagy-Váradig nyitva állt volna előttök az út, vagy ha épen Váradra jutni nem akartak, az aradiak háta mögé kerülve, azokat két tűz közé szorítottak és az Alföldtől egészen elzárták volna,

s a részünkről tervezett hadi műtét egészen megghiúsúl; mert Villám dandára csak 6-án érkezett Szoborsinba, hol egész ápril 19-ig maradt, addig t. i. míg az osztrák sereg megúnvá a veszteglést, Temesvár felé el nem vonult.

Ugyan csak ápril 19-én érkezett Bem nyílt parancsa Villám ezredes számára, s minthogy ő már akkor eltávozott, utána küldém a parancsot, melynek folytán dandarával Lippán keresztül — Kiszitónál a Temest áthágva — N.-Kőveresnél Bemmél csatlakozott, míg engem egy másik nyílt parancs Arad alá az V. hadtest táborkarához rendelt.

Hogy ezek után Szoborsin mily szerepet vitt, csak hallomásból tudom, s még most is fáj a lelkem, ha rá gondolok, hogy az Aradon alakult „uri-csapat”-nak a mócok elleni hadműködésben a szoborsini nemzetőröket is igénybe kelle vennie, mely alkalommal Rain Sándor, 6 gyermek atyja, s több mások halálokat lelték. Béke hamvaikra!

Ügyünk végleges megbuktával Szoborsin a hátrálás főszínhelye lön, s hiven megtartá szeplőtlen hazafiságát megosztva mindenét a szükölködő honvédekkel s nyugottan állva ki a reá következett fátylborította nehéz időket.

F ü g g e l é k.

I.

Czecz János tábornok urhoz!

Tábornok ur!

Das Leben der Menschheit ist ein Kampf
jedes Einzelnen gegen die Gesamtheit!
Börne.

Miután ön szives volt rólam külföldön kiadott munkájában említést tenni, én sem mulaszthatom el önről töredék munkámban, mint utó emléken, élethű emlékezettel ecsetelni a történeteket, anyira és csak addig, míg én azt saját tapasztalatom után tehetem.

Mind ezt anyival inkább kell tennem, mivel komoly szándékom és föltétem, hogy töredék munkámba legkisebb se csuszazék be, mi nem történt legyen, ép azért mivel az Erdély ezen oldaláról, mint a hayasok elleni hadjáratról, mind ez ideig sehol sem olvastam a történet valóságát, sőt igen is elferdítve adatott eddig minden az ott történetekről elő. Azért elhatározám magamat az ott történt eseteket a maguk meztelenségében úgy előadni, a mint azok valóban voltak, mert jelszavam „Suum cuique!“ és annak híven meg akarok felelni, dacára azon tudásnak, hogy az igazmondás gyógyíthatlanul fáj — de csak közönyös lelkeknek.

Szerintem nagyon csatlakozik ki azt hiszi, hogy a közvélemény ura, vagy mestere, mert a közvélemény csak fele részét is bírhatni, nem mindennapi érdem, vagy a véletlennek tulajdonítható annak bírása: Uram! én nagyon ismerem azon tárogatót, mely sokszor erős és igazságos hangokat hallat, de annál gyakrabban hangoztatja a rágalom lelket rázó hangjait, melynek jóvá tételére, nem ritkán könyvek írása is kevés, — míg a rágalmazó hangból egyetlen szócska is elég, hogy a föld gömbjét villám szárnyakon keresztül fussa; azért ohajtandó volna mindenkire, ki tollhoz nyul, hogy mielőtt azzal bármely történeti ecseteléshez fog, azt hiven és lelkiismeretesen vezesse, nehogy a késő kor, őket mint történet írókat a világ előtt, csak mint bal esetek előidézőjét, és mint az ország szerencsétlensége ravatalának vivőit tekintse.

Mind ezek szorosan szemelött tartását, a világ öntől tábornok úr, komolyan követelhetné s követelheti, mert föltette önről, hogy tudja azt — „hogy a jogosság vagy igazság ritkán jó tekintetbe a politikai kérdéseknél, hol csak az előny áll magasan nagy betűkkel írva, de tudni kell azt is, hogy a háboru alája van vetve az idő befolyásának és a távolságnak“ — azonban látom, ön egyikét sem vette figyelembe, midőn könyvét a világ színpadjára kibocsájtá.

Legyen ön szives, hideg, igazságos, és szenvedélytől ment kebellet, katonai ítélő tehetsége alá venni, a kis töredék munkámban előadottakat, s az abban elősoroltakat, mellőzve a még föl nem hozott, de minden esetre hatalmas akadályokat, melyek azonban ön előtt sokkal ismerősebbek, mint sem, hogy én azokat elősoroljam, mert egy katona és tábornok az előtte lévő térképből könnyen kiveheti, a benne mások által nem található akadályokat. — Szabadjon kérdenem, hogy egy rendes hadjáratban még oly férfi is, ki zsenge korától fogva csak kizárólag a hadi tudományokkal foglalkozott, ment lehet e minden alkalomkor az anyira elágazó hadi események véletlenségétől? szerintem nem! tehát annál inkább el lehet nézni nálunk, a

mult polgári háborúban történt nem önkarat szülte hibát, vagy tévedést; annál inkább pedig elnézhető nekem, kinek csak vitékkel szerzett tapasztalás után, sikerült valamit tudhatni, ama minden esetre széles hadi tudományból.

Tábornok ur! Önnek a sors jobban kedvezett, mert jól tudta palástolni, mit tenni nem akart, én azonban ki soha sem tartom, a leplezéseket irúl szolgálható gyógyszernek: annál fogva, mindenkor ott szoktam valamely dolgot kezdeni, hol abban célom elérését legbiztosabban látom, úgy tettem jelen hadi működésemben is, mivel semmit sem leplezve, mindent a lehető legóvatossabban tévék, mi még is azt szülte, hogy egy határtalan rang-, és dicsőség- irigy sereggel is kelle küzdenem.

Azért tollat emelve arra kérem önt, hogy ha már személyem ellen boszut lehel keble, de a parancsnokságom alatt álló 27-ik honvéd zászlóalj vitéz fiait nem kellett volna érettem zerusnak tekinteni munkájában, mely munka itt belföldön igen is megcitzáltatott, emliteni kellett volna azokat, jó vagy rossz oldalukról addig is, míg majd a világ ítélete ön és én köztem kimondja véleményét, a családi kör csendes hajlékaiban.

Ne gondolja ön, hogy én panaszkép lépek föl ön ellen a világ előtt, Isten mentsen! csak el fogom mesélni, a menyire tőlem telhető, a történeteket hiven, hogy még a késő kor is ismerjen kettőnk közül — a részre hajlóra.

Én megbocsátok önnek, mint ki nem születtem tábornokúl, mint ön?... De tudom azt is, hogy ön engem már rég a bako keze által kivégezettnek hitt, midőn egyoldalú munkáját utnak bocsátotta a nagy világba. — Csalatkozik ön, ha azt gondolja, hogy csak ön jegyzett föl valamit a havasok elleni hadjáratból.

Én föladatul tűztem ki magamnak, csak a havasok elleni hadjáratomat a világ elé bocsátani, és miről a haza közön-ségét fölvilágositani tartozom, de saját magam irányában is kötelességemnek ismerem, mint becsületes magyar és igaz honfi.

Most ismét szabadjon kérdenem, hogy az 1849-ik évi január 21-én történt visszavonulást ki fedezte Nagy-Szebentől N.-Szelin-

dekig? — Ki verte még azon éjjel Makray, Mátyáshusár százados, később ezredessel vissza az ellent? Talán ön! ki épen az nap, késett el a harc mezejéről? hogy miért? azt vitatni nem akarom, csak annyit akarok még itt megemlíteni, hogy midőn másnap január 22-én ön is Nagy-Szelindekre jött, és én a társaságban azt találtam mondani, hogy önnek elkésését felfogni nem tudom, — mit felelt ön? — nemde azt, hogy neve legalább azért leend följegyezve a történet lapján, s már az elég, hogy a név éljen; mire én csak oda vetőleg mondtam: szomorú dolog, ha valaki ily országos küzdelmek történet lapjain, csak mint elkéssett ember akar szerepelni! — Mely pillanat óta, ön hidegebben viseltetett irántam, nem tudva, hogy katona vagyok e, vagy táblabíró, miként szokás volt mondani.

1849-ik évi január 24-én a Nagy-Szelindek megrohanásakor ki verte vissza Puchner észak felől támadó dandárát? nemde a 27-ik honvéd-, s a tordai önkénytes zászlóaljak Zsurmay huszár parancsnokkal? Ha jól emlékszem e ponton én voltam a parancsnok, s a támadó ellent, harmadik erőfeszített rohanásomnak sikerült visszaverhetnem a hegy ormairól, és kértem, midőn a mondott éjjel valaki önnek azt mondotta, hogy hátha ez éjjel meg fognak bennünket rohanni? Ön volt az, ki azt mondotta, hogy Csutak őrnagy van az előrségen, akkor nincs mit tartani a véletlen megrohanástól; menyire ellenkezik ezen mondata munkája tartalmával.

Továbbá kihagyta néhány toprongyos felkelt oláh embereknél a két ágyút Szászváros alatt (midőn minden vagyionunk csak hat ágyúból állott, és abból is csak ötöt lehetne használni) és ló halálába futott a tizenkét Mátyáshuszárral visszafelé, előttünk az ellenség roppant számát hirdetve? Visszont ki volt az, ki azon anyira szűkségelt, s ön által minden erőfeszítés nélkül az ellennek átengedett két ágyút visszafoglalta, ha jól emlékszem talán én voltam, de erre válaszuljanak Gróf Bethlen Gergely, Gróf Teleky Sándor és Bauer alezredek, kik önnek futása után, általam felszólítva velem előre siettek a setét éj

dacára; ezek el fogják mesélni tudni mind azt, hogy ki által és hogyan foglaltatott azon két ágyú vissza, melyet ön hűtlenül oda hagyott, melyekkel mi még Piskiig hatalmasan harcoltunk.

Tudni kell önnek, hogy az aradi várban, hol anyi száz bajtársunk fölött mondatott ki a halálos ítélet, hol Bauer és Makray még jelen voltak, és még darab ideig szenvedtek, nyíltan kijelenték 584 fogoly társam előtt, a midőn önnek egyoldalú munkáját becsempészve olvasák, hogy az ön által kibocsátott munka nagyon félszegű, — és büszkeségemre hirdették, hogy Bem tábornok kis serege, ama híres visszavonulás alkalmával, úgy Szászvároson, valamint Szász-Sebesnél is, egyedül csak vakmerő elszántságomnak köszönhető megmentését.

De előadták továbbá, hogy megnyit irt volna ön, ha hogy más valakivel történt volna Szászvárosnál, az ön által hűtlenül elhagyott két ágyú visszafoglalása alkalmával az, mi Csutakkal történt, t. i. egy oláh ember felé közeledet, én mint a ki a két ágyú vissza vételét magamba elhatároztam, előbb lévén ott az oláh ember eleibe lovagoltam, ő felém közeledett s köszöntő üdvözléttel fogadott, pardont és testvériséget kért, mire én az oda nyújtott kezet elfogadtam, ki is midőn jobb kezem kezében volt, balkezevel kirántá pisztolyát szüre alól, s reám süté, de nem talált, mire Gróf Bethlen Gergely és Teleky Sándor, a román atyafit kardjaikkal földre terítették. Persze, hogy ilyes csak akkor bámulandó, ha nagy emberekkel, vagy jó barátainkkal történik, de egy szegény fiut minek kellene anyira kiemelni, ki ellenében még azon félsz is van a háttérben, hogy ily kitérítések alapján könnyen fölibünk emelkedhetik, látva sikert hozó működését!

Ki az, ki Déváról Nagy-Váradra kísérté, a több mint 300 kocsi sebesült és menekülteket, a jól felszerelt oláh népfelkelt tömegén keresztül ama híres Kaján völgyén, három éjen és két napon át folytonosan csatázva, mely alkalommal 7 embert vesztettem és 18 emberem sebesült, a már csak alig 356 főre olvadt zászlóaljamból? ez mind könnyű dolog és semmi

ön előtt? a vagy képes ön feledni, a Beke alezredes által kibocsátott 400-ra menő menekültekbeli szekerek történetét? (t. i. Niszner Lehelhuszár főhadnagy kíséretében bocsátá el, az általa oda vitt sok tiszti málhákat s kocsikat, és az ezekhez csatlakozott menekülteket, minden gyalogság kísérete nélkül, erdős völgyes bérceken át, minek vége az lett, hogy mindnyájokat elfogták a román polgár társak, a szüzeket megfertőztették, s nagyobb részét legyilkolták, ezt osztrák volt kapitány és magyar alezredes tette) — bezzeg ha ezen intézkedés tőlem eredett volna? — Ha feledi, akkor tessék Niszner Lehelhuszár főhadnagyot megkérdezni, ez majd elmeséli önnek, ki csak két huszárjával, jó és kitartó lovaiknak köszönheték menekülhetésüket, vagy talán ez is semmi ön előtt? Akkor persze, hogy könnyű történetet írni, mert ami kedves, azt leírjuk, a mi árny oldalainkat mutatná, azt kihagyjuk.

Végül még csak annyit akarok önnel tudatni, hogy ha még máskor ismét történet íráshoz fog, ne tessék egyes parancsnokra való bosszúból annak csapatját is megvetni, mert higgye el, hogy a mi irka firkánk, csak mákszemnyi por a világtörténet írójának nagy munkájában, és egy olyan félszeg munka mint öné, mely inkább pártok leírását foglalja magában, mint valódi eseményt, csak nehezíti inkább annak tökéletesíthetését: — mert higgye el, hogy megbocsáthatlan hiba öntől, a 27-ik honvéd zászlóaljzat meg nem érinteni munkájában, mintha az nem vett volna részt a csucsaí, feketetői, makodi, gálfalvi két napi, Nagy-szebeni január 21-én, Nagy-Szelindeken két ízben, a vizaknai feledhetlen csata, és a négy napi hátra vonulásban, valamint a Piski örökemlékü csatákban épen úgy, mint más bármely zászlóalj. — Uram, a mely csapat tizennégy heves csatában küzd 49 nap alatt, arról jót vagy roszt, de köteles a történet író szólni, ha keblében az igazság szikrája még tökéletesen ki nem aludt.

Nem kértém én a kormányt, hogy engem mint fiatal, úgy szólván tapasztalatlan katonát, parancsnokságra emeljen

(sokkal jobb szerettem volna még az öreg úr oldala mellett maradva tanulhatni valamit) ön igen jól tudja, hogy én mindig a csata véres mezején nyertem előléptetésem, minden csúszás vagy mászás nélkül, — volna még sok, mit itt felhozni kellene, de nem szándékom az anyi keservek közt lefolyt idők után is a már hegedni kezdő sebeket ismét felszaggatni, ki tudja, hogy találkozandunk e még többé e földön. — Ön Angolország szabad alkotmányos véd bátyái alatt, én pedig az aradi vár bástyájában mint rab várom a jövő ködlepte eseményt: legyen ön meggyőződve, hogy én e sorokat a lehető legkisebb ingerültség nélkül ecsetelem, mert hála vagy jutalomra, soha semmi esetben sem számíték, megelégszem: ha honfi és bajtársaim közül, csak néhányan elismerésökre érdemesítenek.

Megelégedésemre legyen mondva, hogy néhány tábornokaink, béke hamvaiknak, mint Damjanits, Schweidl és Aulich végszávaiban azt mondták nekem, több társaim előtt búcsuzásuk alkalmával, „ha életben marad ön, csak úgy viselje magát mind eddig, akkor a haza méltán számolhat önre“; higgye el, hogy ez engem jobban kielégített, mint valamenyi cím és érdemejele a világnak.

Azért tehát soraim végén ohajtom, hogy igaz mondásom föl ne ingerelje önt, s ne röstelje bevallani, hogy ön is fiatal tűzben volt. — Adja Isten, hogy a mostani fáradozásaiban szerzendő tapasztalásait, ismét szegény honom üldözői megsemmisítésére fordíthassa.

Melyek után a hadjáratunk első pillanatában tapasztalt szíves barátságába magamat ajánlva, maradtam

Aradi várban 1849-ik évi december hó 15-én.

Öszinte tisztelője
Csutak Kálmán
 honvéd ezredes.

II.

A dandár vezéri hivatásom alatt kiadott napi parancsok nevezetesei.

9-ik hadtest balszárnny dandár vezérétől.

N.-Halmágy 1849. február 25-én.

Dandár parancs!

Vitéz hadsereg! Miként első napi parancsomban tudatám, hogy büszke vagyok egy dandár élén állhatni, mely ismeri hon és királya iránti kötelességeit! büszkének mondom magamat egy dandárt vezényelhetni, melynek sora között fény-pontul uralg a katonai rend és fegyelem, mit továbbra is fel-tartani legfőbb törekvésem leend, — igaz, hogy nagy köteles-ségek teljesítése vár reánk, az is igaz, hogy meztláb és rongyo-sak vagyunk, de a hon oly rövid idő alatt mind ezeket teljesíteni nem volt képes, azonban rövid idő mulván ide fog küldetni a kellő öltöny minden neme számunkra, mely csak is úgy készíttethetik el, ha hogy mi bátor elszántsággal védel-mezendjük a hon polgárait, hogy ők kettőztetett erővel folytat-hassák munkájokat.

Vitéz társaim! én a mily jó, ép. oly szigorú is tudok lenni az engedetlenek ellen, de kétszerre rettentőbb a gyávák iránt, azért most, mint első föllépésem alkalmával, megakarván magamat ismertetni, kimondom, hogy ki nem érez magában

elég lélek erőt a honért meghalni tudni, az jelentse magát, hogy táp nedvet ohajt anyja emléjéből, és mint éretlen a szabadság harcában való részvételre, haza fog bocsátatni. — Végül kijelentem, hogy minden személy, rang, és születés különbség nélkül, kik az engedelmességet megszegik, halál büntetés vár rájuk *).

A 9-ik hadtest dandár vezére

Csutak Kálmán

őrnagy dandár vezér.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezérétől.

Kőrösbányán március 9-én 1849.

Dandár vezéri napi parancs!

Vitézek! Értésemre esett, hogy kebleiteket egy megtorló boszu tüze heviti, melyet már zabolázni alig vagytok képesek, az elfajúlt oláh népek ellen, kik azt, a hon magyar ajku polgárain s ártatlan csecsemőin elkövetett bűnökért, méltán megérdemlik; de

Vitézek! Nektünk mint szabadság harcosainak, nem szabad szem elől téveszteni azt, minden felingerültségünk dacára is, hogy a szabadság harcosainak, egy félre vezetett nép ellen, nem lehet boszu vágyainkat szilaj kedvre bocsátani; — a szabadság harcosainak jobbájában a megfélemlítő fegyvert, balájában a béke olaj ágát magasan kell hordozni a felzendült nép ellen: azért vitézek, én ezennel kénytetek, a legszigorubban büntetni minden, ily célhoz nem vezető, elragadtatásból származható kicsapongásokat. Mert higyjétek el, hogy mielőtt hat hét szárnyalna el felettünk, a most ellenünk harcoló oláh polgártársaink velünk egy sorban fognak harcolva vérzeni, közös honunk alkotmányos szabadságaért, és koronás királyunkért.

*) Ezen parancs per tangentem a nemzetőrökre volt intézve, mivel minduntalan haza kíváncztak, s nem is téveszté el hatását.

E nép, mely tűzzel vassal pusztítja a magyart, ezen nép velünk együtt nyolc századon át ontá alkotmányos honunk és koronás királyunk jogaiért véré, vagy nincsenek e most is soraitokban oláh ajku társaink? Nem vértettek e azok velünk együtt a csucsai, feketetői, gálfalvi, Nagy-Szeben, Nagy-Szelindek, Vizakna, Szászváros, és a Piski örök emlékü csatában, éppen úgy, mint bár melyik magyar közöttünk? Azért vitézek! halál büntetés vár arra, ki parancsamat átal hágyva, az olygárchia által ellenünk jogtalanul felingerült oláh ajkú polgártársainkat, szándékosan felbőszíteni fogja, bár mily pajzánkodásból eredjen az.

Az előnyomulás parancsa a fővezért illeti, kit a felelősség roppant terhe nyom, azért azt be kell várnotok, mert a hadjárat, kivált e hegyek ormain és mély völgyek fenekein, hideg kiszámítást igényel, rövid napok múlva előttetek fog lenni azon idő, hol bátor elszántságtokra úgy a hon, miként én is számítani fogok; addig pedig ajánlom a katonai rend és fegyelem szigorú betartását, felülről lefelé, ezen napi parancsom jól megmagyarázva értelmesen előadatni rendeltetik.

Minden ne talán történendő kicsapongásokért, a főtiszt urakat teszem felelőssé.

A 9-ik hadtest balszárnny fővezére

Csutak Kálmán

őrnagy dandár vezér.

Az 1849-ik évi ápril 9-én, a csatatéren kiadott napi parancs!*)

Vitézek!

A fellázadt oláh nép fegyveres tömege, nagy többséggel rohant kis seregemre, de bizom bennetek és elszánt vitézségekben, kardot húzok magam is véletek, hogy eme jogtalanul fellázadt néptömeget, itt a támadás helyén, őseink mohosult

*) Ez inkább kiáltvány a csata pillanatában.

sirhantjai, és gyermekeink bölcsői között megsemmisítsük; azért bátran előre a csatára, mert a ki most életét félti, az rég meghalt: Éljen a hon! előre!

Csutak Kálmán

alezredes dandár vezér.

A 9-ik hadtest balszárnny dandára.

Főhadiszállás Brád 1849. ápril 17-én.

Napi-Parancs!

Vitézek! a szerencsétlenül félrevezetett oláh polgártársaink, megelégülék tovább is folytatni a fegyvertelen nép és lakosság ellen páratlan gyilkolásukat; a tegnapi csata után azok vezetője kéretett föl engem, a béke megkötésére: ha ezen ajánlatot egy szemtelenül feltolakodott kül ellenség rendes hadserege tenné, akkor azt a tegnapi csatára utalnám, de ezt egy tüzhelyéről felzavart békés polgárok, elcsábított vezetője tévé, mely béke ajánlat elfogadásába belé is bocsátkozom.

Ezen siker a ti érdemetek, mind ezt pedig csak a szigorú rend s katonai fegyelem betartása mellett lehete elérnünk; azért addig is, míg a hon köszönve üdvözölhet benneteket, fogadjátok egyenkint és összvesen, vezérek köszönetét, báter és vitéz elszántságtok által tanusított bokros érdemeitekért.

Vitézek! Ti nem egy jól fölfegyverzett s bégyakorolt hadsereg fölött vívtatok győzelmet, hanem egy szerencsétlen félre vezetett néptömeg fölött, kikben a szilárd kitartás és makacs ellentállás sokkal veszélyesebb, kivált a magas bérce-tető és mély völgyek lakosi ellen, hol ezer meg anyiféle nehézségeket lehet a támadó ellenségre gördíteni, és hol még a falevél is gyűlölte a magyart: itt hordoztátok győzelmes fegyvereiteket, csak rövid idő alatt három nagy ütközetben, a

főlbőszült tömeg tetemes csorbát szenvedett, szemök előtt látva a Váca, Körösbánya és Brád alatt magasra domboruló sirhal-mokat, mi is arra indítá őket, hogy békés tűzhelyeikhez vissza-térjenek.

Azért tudtul adom, hogy semmi mentségi ok előadható nem leend, ha valaki seregemből, valamely visszatérő oláh polgártársunkat megsért, vagy azt ingerlendi az ellenségeskedés további folytatására, annak e mai napon kiadott parancsom folytán, halál büntetés vár fejére.

Minden becsületes és jó honvédnek van még elég dolga, most azon kell lennünk, hogy oláh polgártársainkkal megismertethessük harcolásunk okát, hogy azoknak besorozandó fiaival közösen, a hon többi elleneit megsemmisíthessük.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezére

Csutak Kálmán

alezredes dandár vezér.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezérétől.

Brádon 1849. ápril 21-én.

Napi-Parancs!

Vitézek! A mások vérében gyönyört és élvezetet találó olygarchia által félrevezetett, s a magyar testvéreink ellen főlbőszült oláh polgártársaink, ma kezdik győzelmes fegyvereitek dicsőségére, ártatlan vérrel fertőztetett fegyvereiket lerakni Abrudbányán; én nyolc napi fegyver szünetet adék nekik! — Addig is míg ismét előre vonulhatnánk, ezennel nyolc napi pihenést rendelek, s öltönyeitek javítására és fegyvereitek rendbe hozatalára szólítalak föl benneteket. Én a nyolc napot folytonos utazásra fogom fordítani, hogy hadseregem minden legtávolabb eső detachement-ját megismerhessem, hiszem, hogy minden kis csapatomhoz tartozó osztályokat, reménységem kielégítésére, és a katonai fegyverem büszkeségére fogok találni. A kormány-

nak megírtam ez esetet, s várom a titeket illető magas üdvözlétet.

A hazatérő oláh polgártársainkkal, szép és barátságos bánás módot szigorúan ajánlom, mi a győzelmes fegyvereket legszebb színben ragyogtatja, s egyszersmind a fegyverek győzelmeinek legszebb koronája.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezére

Csutak Kálmán

alezredes.

A 9-ik hadtest balszárny dandár fővezérétől.

Brádon 1849. ápril 21-én.

Vitéz törzs- és Főtiszt urak!

A mai napon kiadott napi parancsomból kiolvasák önök a jelen fegyver szünet okát, mely, ha sikerülend, önöket, mint az első magyar hadsereg törzs és főtisztjeit honunk történet lapjain nagy betűkkel fogja béjegyezni, dacára annak, hogy a felelősség terhe kizárólag csak a fővezéré: — de én ki soha önző nem voltam, most sem ohajtom az emberiség e legszebb koszorujából önöket, mint tervem kivitelének fő tényezőit kirekeszteni, a vezér főtisztjei és sereg nélkül mit sem számít, — annál fogva a babér mely majd ezen fegyveres béke kötés kincse leend, önöket, mint a sereget is, egyenlően fogja ékesíteni: enyém csak a terv, önöké a kivitel véres föladata, azért szükkeblű vezér az, ki serege vérén csak ön magának akar dicsőséget tolmácsoltatni, nekem legszebb jutalmam önök és a sereg határtalan bizalmát birhatni, és enyi nekem elég.

Azért önök legfőbb kötelességévé teszem e mai napi parancsomat, a sereggel meleg és hathatos szavakban közölni, hogy könnyebben megóvhassák a különbféle vágyaktól elragadtatott vitézeket, és engem ez által fölmenteni a kényszerűségtől, hogy kiadott parancsom szigorával éljek; anyival inkább reménylem ezt, mivel azon

csapat parancsnokok is haditörvényszék elé lesznek állítandók, kiknek csapataiban gondatlanság által, valamely büntetésre-méltó cselekvény fordulna elő.

A katonai rend és fegyelem szigorú betartását ajánlva, vagyok tisztelettel

A 9-ik hadtest balszárnny dandár vezére

Csutak Kálmán

alezredes dandár vezér.

III.

**Az aradi vár falai közt szenvedett foglyok
névsora.**

N é v-

az 1848/9. év szabadság harcában való részvételért az aradi

Az osztrák hadseregnél		N e v e k	A magyar
Kar	Fokozat		Kar
31. G. S. E.	hadnagy	Auffenberg Róbert	vadász parancsn.
2. G. S. E.	alezredes	Aulich Lajos	hadügyminister
61. G. S. E.	százados	Damjánits János	hadtest parancsn.
5. H. E.	nyugal. százados	Deseöfy Arisztides	hadtest parancsn.
1. H. E.	alezredes	Aulik Lajos	térparancsnok
4. G. S. E.	leköszönt főhadn.	Haulik Lajos	térparancsnok
9. H. E.	leköszönt főhadn.	Kazinczy Lajos	hadtest parancsn.
2. H. E.	ezredes	Kiss Ernő	országos parancsn.
34. G. S. E.	százados	Knézie Károly	hadtest parancsn.
33. G. S. E.	őrnagy	Lahner János	fegyvertár inspect.
34. G. S. E.	nyugalm. hadnagy	Lázár Vilmos	hadtest parancsn.
31. G. S. E.	százados	Gróf Leiningen Károly	hadtest parancsn.
2. H. E.	nyugal. százados	Nagy Sándor József	hadtest parancsn.
4. H. E.	százados	Pöltenberg Ernő	hadtest parancsn.
4. H. E.	őrnagy	Schweidl József	Pest vár. parancsn.
Mérnök test	alezredes	Török Ignác	mérnök parancsn.
2. H. E.	őrnagy	Gróf Vecsey Károly	hadtest parancsn.
10. H. E.	őrnagy	Ábrahám Károly	ezredes
2. G. S. E.	hadnagy	Ádám Ferencz	10. h. z.
34. G. S. E.	főhadnagy	Albrich Károly	34. h. gy. e.
17. hat. E.	főhadnagy	Alsó Sándor	térparancsnok
2. G. Z.	főhadnagy	Aman Ferenc	21. h. z.
8. H. E.	hadnagy	Amsberg György	7. h. e.
15. H. E.	hadnagy	Antos József	hadtest. segéd
3. V. E.	nyugal. százados	Ásboth Lajos	hadtest parancsn.
M. h.	segéd tiszt	Ásboth Eduárd	24. h. z.
34. G. S. E.	hadnagy	Auguszts Ferenc	34. h. z.
M. h.	nyugal. százados	Ásboth Adolf	nemzet őri
17. hat. E.	nyugal. hadnagy	Balázsházy Mihály	94. h. z.
60. G. S. E.	százados	Balázs Marton	nemzet őri
60. G. S. E.	nyugal. főhadnagy	Baldauf József	korház parancsn.
34. G. S. E.	főhadnagy	Balogh Ádám	34. s. e.
2. G. S. E.	nyugal. főhadnagy	Bárany Mihály	58. h. z.
52. S. E.	főhadnagy	Bárany Sándor	telep parancsn.
4. h. E.	százados	Bariczay János	4. h. e.
4. h. E.	hadnagy	Bárczay Miklós	4. h. e.
2. h. E.	leköszönt főhadn.	Bárcza Boldizsár	8. h. e.
14. h. G. E.	hadnagy	Baricz István	85. h. z.
14. G. S. E.	hadnagy	Bartha András	19. h. z.
62. G. S. E.	főhadnagy	Bányafy Rudolf	20. h. z.
M. Test.	hadnagy	Bacsakády Miklós	21. h. z.
51. G. S. E.	főhadnagy	Bauer Lajos	térpar. Erdélyben

Jegyzéke

várban osztrák hadbírótság által elítélt egyéneknek 1849/50 évben.

hadseregben	A z E l i t é l é s		J e g y z e t
	napja	módja	
ezredes tábornok	aug. 22. 1849	kötél által halálra	rögtön törvény ált
"	october 6. 1849	" " "	
"	" 6. 1849	" " "	
"	" 6. 1849	" " "	
"	" 6. 1849	" " "	
alezredes	február 26. 1850	kötél által	18 évi várfogs. utóbb 1851. febr. 28. amnestiáltatott
ezredes tábornagy	october 26. 1849	golyó által halálra	
tábornok	" 6. 1849	" " "	
"	" 6. 1849	" kötél által "	
"	" 6. 1849	kötél "	
ezredes	" 6. 1849	golyó "	
tábornok	" 6. 1849	kötél "	
"	" 6. 1849	kötél "	
"	" 6. 1849	kötél "	
"	" 6. 1849	golyó "	
"	" 6. 1849	kötél "	
"	" 6. 1849	kötélre	
10. h. a.	november 17. 1849	10 évi várfogság	
őrnagy	marcius 14. 1850	golyó által	kegyelem utján 8 évi várfogs.
alezredes	febr. 5. 1850	" " "	16 évi fogs.
őrnagy	febr. 5. 1850	12 évi várfogság	
"	marcius 4. 1850	golyó által	16 évi fogs.
"	marcius 14. 1850	" " "	16 évi várfogs.
"	febr. 5. 1850	6 évi fogság	1851. febr. 28. megkegyelmez.
ezredes	novemb. 16. 1849	kötél által	18 évi várfogs.
százados	marc. 5. 1850	3 évi várfogságra	elbocsáttatott
őrnagy	febr. 5. 1850	2 évi várfogs.	1851. febr. 28. amnest.
"	febr. 5. 1850	4 évi várfogs.	1850. május 12. amnest.
"	marc. 20. 1850	golyó által	kegyelem által 16 é. várfogs.
"	" 14. 1850	8 évi várfogs.	febr. 28. 1851. amnest.
százados	" 14. 1850	3 évi várfogs.	febr. 28. 1851. amnest.
"	" 14. 1850	6 évi várfogs.	febr. 28. 1851. amnest.
"	" 14. 1850	12 évi várfogs.	
őrnagy	" 14. 1850	golyó által	10 évi várfogs.
ezredes	" 14. 1850	beosztatott	
százados	" 14. 1850	golyó által	14 é. várf. 1851. febr. 28. amn.
őrnagy	febr. 10. 1849	golyóra	16 évi várfogs.
százados	" 5. 1850	14 évi várfogs.	9 évi "
őrnagy	" 15. 1850	golyóra	12 évi "
"			Nagy-Váradra vitetett
százados	marc. 4. 1850	kötélre	8 évi fogs.
őrnagy	" 14. 1850	10 évi várfogs.	

11. G. S. E.	lekőszönt főhadn.	Bayer József	táborkari főnök
2. G. S. E.	hadnagy	Beke Gyula	utászkar
9. h. E.	őrnagy	Békéfy József	nyugalmazott
6. h. E.	hadnagy	Békényi Ferdinand	10. h. e.
12. G. S. E.	főhadnagy	Benkő Rudolf	táborkari
kormány	biztos	Benyitzky Lajos	hadtest parancsn.
63. G. S. E.	lekőszönt hadnagy	Baöthy György	26. h. z.
9. h. E.	hadnagy	Bereghy Adam	9. h. e.
M. Test.	hadnagy	Beretvas Péter	9. h. e.
8. h. E.	százados	Berzsek József	8. h. e.
9. h. E.	százados	Berzsényi Leon	9. h. e.
./.	./.	Gróf Bethlen Gergely	osztály parancsn.
G. O.	lekőszönt hadnagy	Betlénny János	térparancsnok
V. E.	főhadnagy	Bezerédy Lajos	tábor kár.
34. G. S. E.	hadnagy	Billich Thadens	34. h. e.
33. G. S. E.	főhadnagy	Biray József	119. h. z.
14. G. S. E.	százados	Bobics János	119. h. z.
11. h. E.	főhadnagy	Bölcs Sándor	11. h. e.
1. Drag. 1. E.	nyugal. hadnagy	Bömisches Eduárd	18. h. e.
2. h. E.	százados	Bogdánovits Hubert	2. h. e.
Sz. Kar.	hadnagy	Bognér Ferdi	szekerész kar
11. h. E.	hadnagy	Bors Károly	11. h. e.
2. G. S. E.	hadnagy	Bonsitzky László	Gránátos
60. G. S. E.	hadnagy	Blaske Frigyes	119. h. z.
2. h. E.	hadnagy	Brandl Károly	2. h. e.
62. G. S. E.	hadapród	Büdeskuthy Ernő	szekerész
39. G. S. E.	hadnagy	Bucz Károly	utász kar
52. G. S. E.	százados	Bergman József	
34. G. S. E.	főhadnagy	Calzada Alfons	utász kar
2. G. S. E.	hadnagy	Baró Clauer Antal	36. h. z.
62. G. S. E.	főhadnagy	Clementis Gábor	tábor kar
9. h. E.	százados	Csanády Mihály	ruha bizottmány
lekőszönt	főhadnagy	Csapó Vilmos	nemzetőr
33. G. S. E.	százados	Cseréy Ignác	hadmegye parancs.
39. G. S. E.	főhadnagy	Csipik János	53. h. z.
4. h. E.	főhadnagy	Csankó Antal	4. husz. e.
./.	ügyvéd	Csutak Kálmán	27. h. z.
39. G. S. E.	főhadnagy	Czappán József	39. h. e.
9. h. E.	főhadnagy	Csernovits György	9. h. e.
39. G. S. E.	hadnagy	Czappán Mihály	39. h. e.
60. G. S. E.	százados	Czilich Eduárd	hadtest parancsn.
11. h. E.	nyugal. százados	Czintula Antal	nemzetőr
61. G. S. E.	hadnagy	Dallos Sándor	136. h. z.
53. G. S. E.	lekőszönt főhadn.	Damaszkin György	nemzetőr
lekőszönt	hadnagy	Danilovits Sándor	49. h. z.
Dzsidas	lekőszönt százados	Dedinszky Antal	nemzetőr
1. h. E.	nyugal. százados	Derra Kálmán	nemzetőr
3. h. E.	főhadnagy	Desewfy Lajos	3. h. e.
6. G. S. E.	hadnagy	Dietl Antal	60. honv. e.
19. G. S. E.	nyugal. hadnagy	Dietrich László	14. h. z.
6.	főhadnagy	Dippold Antal	hadtest parancsn.

ezredes	marc. 14. 1850	golyóra	16 é. varf. 1850. jún. 12. amn.
százados	" 8. 1850	"	12 évi varfogs.
ezredes	" 4. 1850	10 évi fogs.	4 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
százados	" 14. 1850	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
őrnagy	" 14. 1850	kötélre	16 évi varfogs.
alezredes	" 14. 1850	"	18 évi
"	" 14. 1850	golyóra	16 é. varf. 1850. jún. 12. amn.
százados	" 14. 1850	"	6 é. varf. 1851. febr. 28. amn.
"	" 14. 1850	"	6 é. varf. 1851. febr. 28. amn.
ezredes	novemb. 16. 1849	kötélre	10 évi fogs.
őrnagy	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	18 évi varfogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	elbocsáttatott
százados	febr. 5. 1850	elbocsáttatott	jún. 12. 1850. amnest.
őrnagy	decemb. 5. 1849	golyóra	16 évi varfogs.
ezredes	decemb. 5. 1849	elbocsáttatott	"
százados	marc. 4. 1850	golyóra	12 évi
"	" 14. 1850	10 évi fogs.	"
"	" 14. 1850	elbocsáttatott	"
"	" 8. 1850	beosztatott	"
"	" 14. 1850	8 évi fogs.	"
őrnagy	febr. 15. 1850	golyóra	4 é. varf. 1851. febr. 28. amn.
százados	febr. 15. 1850	5 évi fogs.	elbocsáttatott
"	marc. 14. 1850	beosztatott	"
őrnagy	febr. 5. 1850	10 évi fogs.	"
százados	marc. 8. 1850	15 évi varfogs.	"
alezredes	" 14. 1850	golyóra	meghalt Aradon
százados	" 14. 1850	15 évi fogs.	12 évi fogs.
ezredes	" 14. 1850	beosztatott	12 évi fogs.
"	novemb. 14. 1849	golyóra	"
őrnagy	marc. 14. 1850	"	10 é. varf. 1850. jún. 12. amn.
"	febr. 14. 1850	"	7 évi varfogs.
alezredes	marc. 14. 1850	"	16 évi fogs.
őrnagy	" 14. 1850	"	12 é. varf. Aradi korr. megh.
"	" 14. 1850	"	16 évi fogs.
százados	" 14. 1850	"	12 évi
ezredes	novemb. 24. 1849	12 évi fogs.	6 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
alezredes	decemb. 5. 1849	kötélre	"
őrnagy	marc. 14. 1850	"	18 évi fogs.
alezredes	febr. 15. 1850	golyóra	16 évi
százados	marc. 4. 1850	"	16 évi varfogs.
őrnagy	marc. 14. 1850	elbocsáttatott	12 é. varf. 1850. jún. 12. amn.
"	jan. 16. 1850	5 évi fogs.	"
"	jan. 16. 1850	golyóra	elbocsáttatott
százados	marc. 14. 1850	"	12 évi varfogs.
"	marc. 14. 1850	"	16 évi
ezredes	novemb. 17. 1849	kötélre	10 évi
			10 évi
			18 évi fogs.

15. G. S. E.	százados	Dobay József	2. szek. e.
32. G. S. E.	hadnagy	Dobay Ágoston	36. h. z.
4. Dzsidas E.	leköszönt hadnagy	Dobietzky Ferenc	tábor kar
34. G. S. E.	hadnagy	Dobruczky Victor	42. h. z.
6. h. E.	hadnagy	Döry István	6. h. e.
M. T.	hadnagy	Doszlern Emil	tábor kar
23. G. S. E.	leköszönt hadnagy	Driguet Péter	94. h. z.
6. h. E.	hadnagy	Driska Constantin	tábornok segéd
2. h. E.	hadnagy	Defoud Ferenc	2. h. e.
31. G. S. E.	hadnagy	Edényi Leopold	tábor kari
34. G. S. g.	főhadnagy	Égerváry János	49. h. z.
14. hat. E.	főhadnagy	Endes József	székely ezred
51. G. S. E.	leköszönt főhadn.	Eperjesy Antal	telep. parancsn.
4. h. E.	hadnagy	Gróf Eszterházy Mihály	4. h. e.
1. D. E.	százados	Farkas Károly	12. h. e.
2. G. S. E.	leköszönt hadnagy	Farkas Ádám	133. h. z.
7. h. E.	leköszönt hadnagy	Farkasányi Mihály	szállító parancsn.
39. G. S. E.	százados	Fedrigoni Camillo	segéd tiszt
11. h. E.	főhadnagy	Fejér János	11. h. e.
11. h. E.	főhadnagy	Fejér József	11. h. e.
9. h. E.	hadnagy	Fekete János	18. h. e.
48. G. S. E.	hadnagy	Feldhoffer Ferencz	133. h. z.
7. V. I. E.	százados	Ferenczy Albert	menés kar
3. D. E.	leköszönt főhadn.	Gróf Festetics Ernő	14. h. e.
37. G. S. E.	százados	Fischer Antal idősb.	Szegedi vár paran.
4. h. E.	főhadnagy	Fischer Antal if.	4. h. e.
2. h. E.	hadnagy	Fischer Vince	2. h. e.
14. h. E.	hadapród	Fodor Károly	78. h. z.
41. G. S. E.	leköszönt hadnagy	Földváry Károly	hadtest parancsn.
M. T.	hadnagy	Földváry Mihály	3. h. e.
2. h. E.	főhadnagy	Földváry Miklós	15. h. e.
3. h. E.	százados	Földváry András	3. h. e.
61. G. S. E.	kilépett hadnagy	Forget Henrik	60. h. z.
1. h. E.	főhadnagy	Fornszek Sándor	1. h. e.
11. h. E.	százados	Forró Sándor	tábor karnál
61. G. S. E.	főhadnagy	Forsthuber Vilmos	hadtoborzó paran.
2. Gar. Z.	hadnagy	Franz Mihály	korház parancsn.
12. H. E.	százados	Freyburg Lajos	nemzetőr
12. G. S. E.	főhadnagy	Fribisz Ferenc	tüzér
11. H. E.	hadnagy	Gabriányi József	11. husz. e.
Mérnök kar	alezredes	Gáll Miklós	mérnök parancsn.
14. hat. E.	hadnagy	Gáll Ignác	székely ezred.
2. H. E.	százados	Galvány Cásár	2. husz. e.
61. G. S. E.	főhadnagy	Gammel József	térparancsn.
9. H. E.	százados	Gaspár András	hadtest parancsn.
Sótiszt		Gedeon László	nemzetőr
60. G. S. E.	százados	Gedeon Miklós	42. h. z.
34. G. S. E.	főhadnagy	Gergely János	térparancsn.
M. T.	hadnagy	Ghiczy Imre	4. husz. e.
2. G. S. E.	hadnagy	Girtén Ernő	utász kar
M. T.	kilépett hadnagy	Görgey Armin	oszt. parancsnok

alezredes	novemb. 24. 1849	golyóra	7 évi fogs.
"	febr. 5. 1850	10 évi várfogs.	6 é. fogs. 1851. febr. 28. amnest.
százados	" 15. 1850	12 évi várfogs.	1850. jun. 12. amnest.
"	" 5. 1850	10 évi fogs.	
"	marc. 4. 1850	5 évi fogs.	kegyelm. útján elbocsáttat
"	jan. 16. 1850	kötélre	12 évi várfogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. várf. 1850. juni 12. amn.
őrnagy	febr. 15. 1850	golyóra	12 évi várfogs.
százados	jan. 16. 1850	6 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
"	febr. 15. 1850	12 évi várfogs.	
őrnagy	" 5. 1850	12 évi	1851. febr. 28. amnest.
"	" 5. 1850	15 évi	12 évi fogs.
százados	decemb. 18. 1849	10 évi	4 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
"	febr. 15. 1850	10 évi fogs.	4 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
ezredes	marc. 4. 1850	golyóra	elbocsáttatott
százados	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	10 évi fogs.
"	febr. 15. 1850	10 évi fogs.	elbocsáttatott
őrnagy	marc. 12. 1850	15 évi várfogs.	10 évi fogs.
százados	jan. 18. 1850	12 évi fogs.	
"	marc. 14. 1850	beosztatott	
alezredes	" 14. 1850	golyóra	12 évi várfogs.
százados	" 14. 1850	15 évi fogs.	
ezredes	novemb. 17. 1849	6 évi fogs.	
százados	decemb. 18. 1849	10 évi fogs.	
őrnagy	marc. 8. 1850	5 évi várfogs.	elbocsáttatott
százados	febr. 15. 1850	beosztatott	
"	marc. 20. 1850	beosztatott	
"		besoroztatott	
ezredes	novemb. 16. 1849	kötélre	18 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
százados	jan. 16. 1850	kötélre	12 évi várfogs.
"	marc. 14. 1850	3 évi fogs.	elbocsáttatott
őrnagy	marc. 14. 1850	5 évi fogs.	
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	decemb. 12. 1849	"	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
ezredes	novemb. 17. 1849	"	16 é. várf. 1851. febr. 28. amn.
főhadnagy	febr. 15. 1850	2 évi várfogs.	
"	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	4 évi fogs. megkegyelmezt.
"	marc. 4. 1850	golyóra	18 évi várfogs.
"	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi
százados	marc. 14. 1850	beosztatott	"
tábornok	marc. 5. 1850	kötélre	20 évi
százados	febr. 5. 1850	2 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
alezredes	febr. 15. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
százados	marc. 4. 1850	10 évi fogs.	8 évi fogs.
tábornok	octob. 26. 1849	golyóra	10 é. várf. 1851. febr. 28. amn.
őrnagy		elbocsáttatott	
"	marc. 4. 1850	golyóra	16 évi fogs.
alezredes	marc. 14. 1850	12 évi várfogs.	7 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
százados	jan. 16. 1850	golyóra	12 évi várfogs.
"	jan. 16. 1850	"	16 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
alezredes	marc. 14. 1850	"	14 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.

4. Cs. E.	főhadnagy	Göttman Eduárd	táborkari
2. Husz. E.	hadnagy	Györgye Gábor	2. husz. e.
11. Husz. E.	hadnagy	Gyarfas Samu	4. husz. e.
M. T.	kilépett hadnagy	Gyallay Gusztáv	táborkari
8. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Gyra Ádám	39. h. z.
10. Husz. E.	főhadnagy	Haluska Adolf	10. husz. e.
60. G. S. E.	őrmester	Hartman József	honv. z.
2. G. S. E.	főhadnagy	Hauser Károly	tábor kar
3. Husz. E.	kilépett hadnagy	Hegedűs József	18. husz. e.
15. hat. E.	hadnagy	Hengl Benjamin	2. szék. e.
40. G. S. E.	kilépett hadnagy	Henkler Henrik	9. honv. z.
tüzér	nyugal. főhadnagy	Herdina József	tüzér
62. G. S. E.	százados	Herkálovits Antal	tábor kar
5. Husz. E.	százados	Herman Benjamin	5. h. e.
Ch. I. E.	kilépett hadnagy	Hild Antal	14. husz. e.
5. tüzér	főhadnagy	Hitsch György	6. tüzér
6. Husz. E.	százados	Hodász Sándor	6. husz. e.
tüzér	kilépett hadnagy	Höflich Márton	honv. tüzér
52. G. S. E.	hadnagy	Höschl Vilmos	52. honv. e.
térparancs	kilépett főhadnagy	Hoffmann János	utász kar
2. Husz. E.	főhadnagy	Hollós József	2. husz. e.
3. Husz. E.	hadnagy	Horváth Ferenc	3. husz. e.
32. G. S. E.	százados	Hrabovszky István	32. g. h. e.
34. G. S. E.	százados	Hrabéczy Miksa	34. h. g. e.
33. G. S. E.	százados	Hüttinger Ferenc	33. g. h. e.
39. G. S. E.	hadnagy	Hüttl Moric	34. g. h. e.
61. G. S. E.	főhadnagy	Halmay Ignác	hadbíró
2. G. S. E.	százados	Járosy Ádám	2. g. h. e.
2. G. S. E.	százados	Jászvicz Ferenc	16. honv. z.
37. G. S. E.	hadnagy	Jelencsik Imre	37. g. h. e.
8. Husz. E.	főhadnagy	Jenik Mór	8. husz. e.
53. G. S. E.	kilépett hadnagy	Jenney Károly id.	4. husz. e.
4. Husz. E.	főhadnagy	Jenney Károly if.	53. g. h. e.
2. V. I. E.	főhadnagy	Jeszenszky János	74. honv. z.
52. G. S. E.	főhadnagy	Jnczédy László	hadmegye parancs.
5. tüz. E.	hadnagy	Jonák József	honv. tüzér
3. Husz. E.	főhadnagy	Irinyi Bertalan	3. husz. e.
10. Husz. E.	kilépett hadnagy	Justh Antal	18. husz. e.
39. G. S. E.	főhadnagy	Idziceskul János	Gránátos
4. Gar. Z.	főhadnagy	Kalmán Lajos	térparancsn.
8. Husz. E.	főhadnagy	Kalocsa Balázs	8. husz. e.
52. G. S. E.	kilépett hadnagy	Kálóczy Kálmán	128. h. z.
1. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Karácsonyi István	14. husz. e.
4. Husz. E.	őrnagy	Karger Ferdinand	4. husz. e.
10. Husz. E.	hadnagy	Károlyi Pál	10. husz. e.
6. Husz. E.	százados	Károlyi Miksa	6. husz. e.
57. G. S. E.	hadnagy	Kauszler József	térparancsn.
2. Husz. E.	százados	Kacsakovits János	2. husz. e.
2. G. S. E.	százados	Keller József	2. g. h. e.
62. G. S. E.	főhadnagy	Keresztes Ferenc	térparancsn.
33. G. S. E.	hadnagy	Keresztes Lajos	13. honv. z.

örnagy	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	
százados	marc. 4. 1850	elbocsáttatott	
"		beosztatott	
alezredes	febr. 8. 1850	beosztatott	
örnagy	jan. 18. 1850	12 évi várfogs.	
"	jan. 18. 1850	6 évi várfogs.	3 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
"	decemb. 28. 1849	beosztatott	
alezredes	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
százados	decemb. 18. 1849	12 évi várfogs.	
"	febr. 5. 1850	golyóra	12 évi fogs.
örnagy	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
százados	jan. 18. 1850	12 évi fogs.	
alezredes	marc. 14. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
százados	marc. 14. 1850	golyóra	8 évi fogs.
"	decemb. 18. 1849	8 évi fogs.	
"	febr. 15. 1850	12 évi várfogs.	
örnagy	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
főhadnagy	" 14. 1850	12 évi fogs.	10 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
százados	" 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
"	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
"	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
örnagy	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
"	marc. 4. 1850	beosztatott	
"	febr. 5. 1850	elbocsáttatott	
százados	" 15. 1850	beosztatott	
"	" 15. 1850	15 évi fogs.	10 évi fogs.
alezredes	jan. 16. 1850	elbocsáttatott	
"	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
százados	marc. 11. 1850	"	16 évi
örnagy	" 4. 1850	elbocsáttatott	4 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
"	" 14. 1850	golyóra	
"	" 14. 1850	"	10 évi fogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	"	16 évi
"	decemb. 18. 1849	"	16 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
örnagy	marc. 14. 1850	"	10 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
"	marc. 14. 1850	"	16 évi fogs.
százados	febr. 15. 1850	10 évi fogs.	10 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
"	marc. 14. 1850	golyóra	1851. febr. 28. amn.
örnagy	" 14. 1850	10 évi várfogs.	16 évi várfogs.
százados	" 14. 1850	golyóra	9 évi
"	" 14. 1850	12 évi várfogs.	10 évi
"	decemb. 18. 1849	12 évi várfogs.	10 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
ezredes	marc. 14. 1850	elbocsáttatott	10 évi fogs.
örnagy	" 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
alezredes	" 14. 1850	5 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
örnagy	" 8. 1850	8 évi fogs.	6 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
alezredes	" 14. 1850	elbocsáttatott	
örnagy	jan. 16. 1850	10 évi várfogs.	8 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
"	marc. 14. 1850	10 évi várfogs.	
"	" 3. 1850	golyóra	16 évi várfogs.

8. Husz. E.	főhadnagy	Kerkapolyi Móric	7. husz. e.
48. G. S. E.	nyugl. százados	Kirschner Károly	nemzetőr
9. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Kisfaludy Móric	16. honv. z.
1. G. S. E.	főhadnagy	Kiss Antal	85. szék. h. z.
37. G. S. E.	nyugal. százados	Kiss Károly	nemzetőr
34. G. S. E.	hadnagy	Kiss Ferenc	tábor kar
1. G. S. E.	őrmester	Kiss János	78. honv. z.
39. G. S. E.	főhadnagy	Kisling Károly	fegyvertárnál
34. G. S. E.	hadnagy	Koch Ferdinand	törzs portoláb
1. Husz. E.	nyugal. főhadnagy	Koczó Károly	térparancsn.
12. Husz. E.	főhadnagy	Kökényes Staniszló	hadtest parancsn.
12. G. S. E.	kilépett hadnagy	Kölgén Ferenc	30. honv. z.
39. G. S. E.	százados	Kollik Ferenc	39. g. h. e.
1. Sz. G. E.	főhadnagy	Kollosy István	1. szék. e.
9. Husz. E.	főhadnagy	Komáromi István	9. husz. e.
34. G. S. E.	hadnagy	Kompothy Agoston	honv. vadász
12. G. S. E.	hadnagy	Kopysinszky Leo.	honv. vadász
32. G. S. E.	főhadnagy	Korponay János	hadügym. secret.
12. Husz. E.	nyugal. főhadnagy	Kossuth Sándor	hadtest parancsn.
10. Husz. E.	főhadnagy	Kovács József	hadügyministernél
M. T.	hadnagy	Kováts Ernő	30. h. z.
3. Husz. E.	százados	Krain János	8. husz. e.
61. G. S. E.	százados	Krausz Károly	korház parancsn.
60. G. S. E.	hadnagy	Krasuczky Mihály	60. g. h. z.
19. G. S. E.	nyugal. főhadnagy	Krobath Ferenc	korház parancsn.
60. G. S. E.	főhadnagy	Kroner Sándor	133. h. z.
60. G. S. E.	főhadnagy	Kropp József	60. g. h. z.
33. G. S. E.	őrmester	Kunczl Antal	60. g. s. e.
1. Husz. E.	kilépett hadnagy	Kubinyi Károly	95. honv. z.
1. Husz. E.	főhadnagy	Kutassy Ignacz	1. husz. e.
1. Husz. E.	hadnagy	Kutassy Pál	1. husz. e.
52. G. S. E.	hadnagy	Landerer Gyula	52. g. h. e.
48. G. S. E.	százados	Gróf Lajsborg Károly	48. g. h. z.
4. Husz. E.	hadnagy	Lemeé Lajos	4. husz. e.
2. Husz. E.	százados	Lendvay Rudolf	2. husz. e.
2. Husz. E.	százados	Lenkey Károly	13. husz. e.
6. Husz. E.	százados	Lenkey János	hadtest parancsn.
60. G. S. E.	nyug. őrnagy	Lehoczky Ferdinand	térparancsnok
37. G. S. E.	hadnagy	Leopold Márton	62. h. z.
M. T.	főhadnagy	Lill Adolf	tábor kar
2. G. S. E.	hadnagy	Lippus István	28. h. z.
5. tüz. E.	főhadnagy	Litzmayer Károly	48. h. z.
8. Husz. E.	hadnagy	Lukáts Dienes	tüzér parancsn.
9. Husz. E.	főhadnagy	Lukáts Károly	8. husz. e.
9. Husz. E.	"	Luzsenszky Sándor	9. husz. e.
9. Husz. E.	"	Luzsenszky Henrik	9. husz. e.
6. V. 1. E.	kilépett hadnagy	Madarasy Miklós	térparancsn.
51. G. S. E.	főhadnagy	Majthényi Kálmán	18. husz. e.
2. G. S. E.	nyugal. százados	Majthényi Lajos	20. husz. e.
	kilépett hadnagy	Makray László	hadtest parancsn.
	főhadnagy	Máriasy János	

őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	Nagy-Váradon elítéltetett
őrnagy	febr. 5. 1850	golyóra	16 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
ezredes	novemb. 16. 1849	10 évi fogs.	16 évi várfogs.
alezredes	febr. 5. 1850	golyóra	1850. jul. 20. amnest.
százados	febr. 5. 1850	besoroztatott	16 évi várfogs.
őrnagy	marc. 14. 1850	5 évi várfogs.	3 é. várf. 1851. feb. 28. amn.
százados	febr. 5. 1850	12 évi várfogs.	8 évi fogs.
őrnagy	decemb. 5. 1849	12 évi fogs.	8 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
ezredes	novemb. 17. 1849	golyóra	18 évi várfogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	15 évi fogs.	
százados	jan. 18. 1850	golyóra	16 évi várfogs. amnest.
őrnagy	marc. 14. 1850	"	10 évi várfogs.
	febr. 15. 1850	"	16 évi fogs.
hadnagy	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
ezredes	marc. 4. 1850	golyóra	16 évi fogs.
alezredes	decemb. 5. 1849	golyóra	16 évi "
százados	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
őrnagy	" 14. 1850	golyóra	12 évi "
alezredes	" 14. 1850	golyóra	12 évi "
százados	" 14. 1850	12 évi fogs.	7 évi "
"	" 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
"	febr. 15. 1850	10 évi várfogs.	2 é. várf. 1851. feb. 28. amn.
"	marc. 14. 1850	elbocsáztatott	
"	" 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
"	" 14. 1850	besoroztatott	
őrnagy	" 14. 1850	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
"	decemb. 19. 1849	"	16 évi fogs.
százados	decemb. 19. 1849	"	10 évi "
"	marc. 14. 1850	"	10 évi "
őrnagy	marc. 14. 1850	"	16 évi "
százados	febr. 15. 1850	"	16 é. fogs. 1850. jul. 27. amn.
"	jan. 16. 1850	12 évi fogs.	
"	febr. 15. 1850	golyóra	12 évi fogs.
tábornok		kereset alatt megőrült s meghalt	
őrnagy	marc. 14. 1850	12 évi fogs.	8 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	marc. 14. 1850	5 évi fogs.	2 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
"	jan. 16. 1850	15 évi fogs.	
"	" 16. 1850	kötélre	12 évi várfogs.
"	" 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
ezredes	febr. 15. 1850	"	16 évi "
százados	marc. 14. 1850	"	10 évi "
"	" 14. 1850	"	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
"	" 14. 1850	kötélre	12 é. fogs. 1851. maj. 10. amn.
őrnagy	" 16. 1850	golyóra	20 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
ezredes	" 14. 1850	12 évi várfogs.	10 évi fogs.
		nyugalmaztatott	
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
ezredes	marc. 14. 1850	16 évi várfogs.	

9. Husz. E.	százados	Markovits Adolf	9. husz. e.
9. Husz. E.	hadnagy	Markovits Vince	9. husz. e.
32. G. S. E.	főhadnagy	Martini Frigyes	21. honv. z.
9. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Marzsó Imre	nemzetőr
9. Husz. E.	hadnagy	Marzsó József	9. husz. e.
34. G. S. E.	főhadnagy	Mayer Henrik	34. g. h. e.
52. G. S. E.	hadnagy	Maygraber Gusztáv	52. g. s. e.
M. T.	"	Mecsery Gusztáv	20. honv. z.
37. G. S. E.	"	Mödl Ferenc	28. honv. z.
2. Husz. E.	százados	Medvetzky Béla	2. husz. e.
12. Husz. E.	"	Menyhárdt Antal	hadügytárban
6. V. I. E.	"	Mesterházy István	1. husz. e.
41. G. S. E.	főhadnagy	Baró Meszina Ferenc	táborkar
6. Husz. E.	hadnagy	Baró Meszina István	térparancsnok
3. Husz. E.	főhadnagy	Mészey János	14. husz. e.
1. hat. E.	kilépett főhadnagy	Meszlényi Ödön	hadmegye parancs.
10. Husz. E.	főhadnagy	Mezey Károly	10. husz. e.
3. Husz. E.	kilépett hadnagy	Mezős Pal	várparancsnok
60. G. S. E.	hadnagy	Mihailics Ferenc	60. g. s. e.
4. D. I. O.	kilépett főhadnagy	Mihájlovits Mihály	7. husz. e.
2. G. S. E.	főhadnagy	Mikosits Adolf	2. g. s. e.
5. Husz. E.	kilépett hadnagy	Molnár Ferdinand	hadügym. tárban
33. G. S. E.	hadnagy	Mindszenti Kálmán	37. h. z.
2. Szék. E.	hadnagy	Molnár Károly	51. honv. z.
M. T.	kilépett hadnagy	Moncé Károly	szállítókar parancs.
11. Husz. E.	százados	Móricz Dionisz	Lehelhusz.
2. Ch. I. E.	főhadnagy	Móricz Károly	13. husz. e.
11. Husz. E.	"	Móricz Sándor	14. husz. e.
48. G. S. E.	kilépett főhadnagy	Mitterbacher Gusztáv	135. honv. z.
2. Husz. E.	"	Mukics Antal	2. honv. e.
48. G. S. E.	hadnagy	Nachtigal Ferenc	48. g. s. e.
19. G. S. E.	nyugal. főhadnagy	Nagy Ödön	hadoszt. parancsn.
1. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Nagy Lajos	13. husz. e.
2. G. S. E.	hadnagy	Nagy Lajos	2. s. e.
60. G. S. E.	főhadnagy	Nagy János	60. s. e.
34. G. S. E.	hadnagy	Nanásy Károly	21. honv. z.
9. Husz. E.	főhadnagy	Nedetzky János	9. husz. e.
7. Husz. E.	nyugal. százados	Németh János	hadügy segéd
2. G. S. E.	főhadnagy	Németh Adolf	táborkar
39. G. S. E.	hadnagy	Neuman Eduárd	39. g. s. e.
7. Ch. I. E.	kilépett hadnagy	Niszner János	14. husz. e.
2. Husz. E.	hadnagy	Niszner Antal	14. husz. e.
19. G. S. E.	főhadnagy	Nyeregjártó János	19. honv. z.
Ruhatár	hadnagy	Nyitrai József	ruha raktár
34. G. S. E.	százados	Obradovits Cyril	korház parancsn.
4. hat. E.	főhadnagy	Odobázsits Ferenc	határ jegyző
44. G. S. E.	kilépett főhadnagy	Offenbách Lajos	tábor kar
37. G. S. E.	főhadnagy	Okolicsányi István	nemzetőr
32. G. S. E.	főhadnagy	Okolicsányi József	hadügym. tárgyaló
Szekerész	hadnagy	Orosz József	szekerész
36. G. S. E.	"	Pecht Sándor	52. g. s. e.

alezredes százados	marc. 14. 1850	5 évi fogs.	elbocsátatott
őrnagy	" 14. 1850	golyóra	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
alezredes százados	marc. 14. 1850	12 évi fogs.	18 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	" 14. 1850	golyóra	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
"	" 14. 1850	"	16 évi fogs.
százados	" 14. 1850	"	10 évi várfogs.
őrnagy	jan. 16. 1850	"	12 évi "
százados	marc. 14. 1850	kötélre	
őrnagy	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
"	marc. 14. 1850	elbocsátatott	
ezredes	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	18 évi várfogs.
"	febr. 15. 1850	golyóra	
alezredes	marc. 14. 1850	12 évi fogs.	10 évi fogs.
százados	jan. 16. 1850	golyóra	febr. 28. 1851. amnest.
ezredes	" 16. 1850	6 évi fogs.	18 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
"	" 16. 1850	kötélre	18 évi fogs.
őrnagy	marc. 14. 1850	"	18 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
százados	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
főhadnagy	jan. 16. 1850	10 évi fogs.	4 évi fogs.
ezredes	febr. 16. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
százados	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	
őrnagy	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
százados	jan. 18. 1850	besoroztatott	
őrnagy	decemb. 5. 1849	10 évi fogs.	1851. febr. 28. megkegyelm.
"	" 5. 1849	golyóra	16 évi fogs.
"	" 5. 1849	10 évi fogs.	
százados	" 18. 1849	12 évi fogs.	4 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
"	marc. 14. 1850	elbocsátatott	
ezredes	decemb. 16. 1849	kötélre	18 évi "
őrnagy	decemb. 18. 1849	15 évi fogs.	
százados	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi "
"	jan. 16. 1850	golyóra	10 évi fogs. másodszor 5 évre
"	marc. 14. 1850	6 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
"	jan. 18. 1850	12 évi fogs.	
ezredes	decemb. 16. 1849	10 évi fogs.	megkegyelmeztetett
százados	jan. 16. 1850	10 évi fogs.	
"	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
százados	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	
őrnagy	marc. 20. 1850	golyóra	16 évi fogs.
"	marc. 20. 1850	kötélre	16 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	1851. febr. 12. amnest.
"	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	
őrnagy	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
"	marc. 8. 1850	12 évi fogs.	8 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
"	febr. 5. 1850	14 évi fogs.	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	marc. 4. 1850	golyóra	8 évi fogs.
hadnagy	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.

4. Husz. E.	főhadnagy	Pálffy János	4. husz. e.
2. Husz. E.	százados	Papp Károly	2. husz. e.
11. Husz. E.	hadnagy	Papp Mihály	11. husz. e.
3. Ch. I. E.	százados	Parcsétics Zsigmond	14. husz. e.
4. Husz. E.	főhadnagy	Pászthory Sándor	4. husz. e.
34. G. S. E.	hadnagy	Pataky Mihály	94. honv. z.
10. Husz. E.	százados	Paulovits Imre	7. husz. e.
16. hat. E.	hadnagy hadbíró	Pávay Alexius	hadbíró
10. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Péchy József	6. husz. e.
5. Husz. E.	nyugal. százados	Pelczér Károly	térparancsn.
1. Husz. E.	hadnagy	Perczel László	1. husz. e.
4. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Perczel Antal	nemzetőri
2. hat. E.	kilépett főhadnagy	Peretich Albert	137. honv. z.
52. G. S. E.	főhadnagy	Petheő Vilmos	táborkari
nyugalm.	"	Petrovits András	21. honv. z.
18. hat. E.	hadnagy	Philipovszky Tamás	tüzér
2. Husz. E.	"	Pfönigsdorf Sándor	18. husz. e.
2. Husz. E.	alezredes	Pikéty Gusztáv	lovass hadoszt. par.
32. G. S. E.	nyugal. hadnagy	Pikéty Mihály	100. honv. z.
34. G. S. E.	hadnagy	Pinks József	69. honv. z.
52. G. S. E.	kilépett hadnagy	Gróf Pletrich János	131. honv. z.
nyugalm.	főhadnagy	Pögler János	106. honv. z.
4. Husz. E.	százados	Polák Vilmos	4. husz. e.
37. G. S. E.	kilépett főhadnagy	Pongrácz Ferdinand	20. honv. z.
8. Husz. E.	főhadnagy	Pongrátz István	táborkari
9. Husz. E.	hadnagy	Posch Márton	16. husz. e.
M. T.	"	Posta Ferenc	hadoszlop parancs.
34. G. S. E.	"	Potovszky Péter	dandár
7. Ch. I. E.	"	Pretzel Mihály	hadtest parancsn.
1. Husz. E.	százados	Prevendár János	1. husz. e.
5. tűz. E.	főhadnagy	Psotta Móric	tüzér főnök
3. Husz. E.	százados	Puchly János	3. husz. e.
25. G. S. E.	kilépett hadnagy	Pusztelnik Alfons	utász kar
2. G. S. E.	százados	Quarlando Ferdinand	hadosztály parancs.
60. G. S. E.	kilépett hadnagy	Rácz Ferenc	24. honv. z.
39. S. S. E.	hadapród	Rácz Sándor	60. g. h. e.
52. G. S. E.	százados	Rapaich Daniel	puskaporán
3. Husz. E.	hadnagy	Gróf Ráday Pál	16. husz. e.
32. G. S. E.	főhadnagy	Rajcsányi Imre	Gránátos
12. Husz. E.	nyugal. főhadnagy	Rédli Miksa	térparancsn.
52. G. S. E.	hadnagy	Rédli György	22. honv. z.
4. Dzsíd. E.	nyugal. százados	Reichel Kristóf	Aradi térparancsn.
52. G. S. E.	főhadnagy	Reuche Rudolf	137. honv. z.
62. G. S. E.	"	Reiner Lajos	62. honv. e.
9. hat. E.	százados	Reindle Károly	szegedi szál. házpar.
60. G. S. E.	ügyvéd	Remellay Gusztáv	főhadbíró
1. Sz. h. E.	hadnagy	Röder Vince	60. g. h. z.
7. Ch. I. E.	"	Rödiger Lajos	mérnök kar
51. G. S. E.	kilépett százados	Rohonczy Leopold	16. husz. e.
M. T.	hadnagy	Rohrman Károly	14. husz. e.
	"	Budnay Justin	18. husz. e.

százados	febr. 15. 1850	golyóra	10 évi fogs.
nyug. ezr.	decemb. 17. 1849	3 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
főhadnagy	marc. 14. 1850	besoroztatott	
ezredes	decemb. 16. 1849	golyóra	18 évi várfogs.
őrnagy	marc. 14. 1850	5 évi foga.	2 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	febr. 5. 1850	15 évi fogs.	12 évi fogs.
ezredes	novemb. 17. 1849	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
százados	febr. 14. 1850	elbocsátatott	
"	" 14. 1850	12 évi fogs.	
őrnagy	" 15. 1850	10 évi fogs.	6 é. fog. 1851s. feb. 28. amn.
százados	decemb. 12. 1849	5 évi foga.	megkegyelmeztetett
őrnagy	marc. 14. 1850	12 évi fogs.	10 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	4 é. fogs. 1861. feb. 58. amn.
"	decemb. 5. 1849	10 évi fogs.	
"	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi fogs.
"	jan. 16. 1850	golyóra	12 évi "
tábornok	Pesten ítéltetett 5 évi fogságára		
százados	decemb. 5. 1849	12 évi fogs.	
"	" 5. 1849	golyóra	16 évi fogs.
"	" 18. 1849	6 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
"	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
alezredes	febr. 15. 1850	golyóra	18 évi fogs.
őrnagy	decemb. 18. 1849	10 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
"	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
százados	" 4. 1850	golyóra	10 évi "
alezredes	" 4. 1850	besoroztatott	
őrnagy	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
ezredes	novemb. 14. 1849	kötélre	18 évi "
százados	decemb. 12. 1849	12 évi fogs.	
ezredes	novemb. 27. 1849	kötélre	18 évi "
alezredes	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
őrnagy	decemb. 28. 1849	besoroztatott	
ezredes	novemb. 24. 1849	golyóra	15 évi fogs.
őrnagy	decemb. 18. 1849	6 évi fogs.	megkegyelmeztetett
százados	decemb. 28. 1849	6 évi fogs.	
ezredes	novemb. 24. 1849	golyóra	18 é. fogs. 1850 megkegyelm.
alezredes	marc. 16. 1850	golyóra	13 é. fogs. 1850 megkegyelm.
százados	febr. 5. 1850	15 évi fogs.	10 évi fogs.
"	decemb. 5. 1849	10 évi fogs.	1851. febr. 28. megkegyelm.
"	marc. 14. 1850	golyóra	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
alezredes	febr. 15. 1850	12 évi fogs.	2 é. fogs. 1850. megkegyelm.
százados	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
őrnagy	" 18. 1850	elbocsátatott	
százados	" 4. 1850	besoroztatott	
őrnagy	" 14. 1850		
százados	" 14. 1850	golyóra	
"	febr. 5. 1850	14 évi fogs.	Pestre vittetett
ezredes	novemb. 16. 1849	kötélre	10 évi várfogs.
őrnagy	marc. 14. 1850	15 évi fogs.	12 évi fogs.
százados	jan. 16. 1850	5 évi fogs.	18 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
			3 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.

2. hat. G. E.	hadnagy	Rudianin István	korház parancsn.
2. G. S. E.	"	Ruzitska József	2. g. honv. e.
2. Husz. E.	százados	Ruzinszky Fodor	2. husz. e.
2. G. h. E.	hadnagy	Rödiger Rudolf	2. hat. e.
M. T.	"	Sághy Lajos	Lehelhuszár
2. C. E.	kilépett főhadnagy	Salamon Elek	16. husz. e.
7. Husz. E.	"	Sándor Kálmán	9. hat. e.
62. G. S. E.	" hadnagy	Sárich János	táborkar
3. Husz. E.	hadnagy	Safalviczky Frigyes	3. husz. e.
62. G. S. E.	"	Sachovszky Károly	szállító ház parancs.
1. Szék. G. E.	főhadnagy	Schatzberg Károly	38. honv. z.
39. G. S. E.	hadnagy	Schenovicz Frigyes	táborkar
60. G. S. E.	"	Schmidl Antal	60. honv. e.
39. G. S. E.	"	Schober Ernő	39. g. h. e.
2. G. S. E.	kilépett hadnagy	Schott László	131. honv. z.
52. G. S. E.	hadnagy	Schubert Ignác	52. honv. z.
4. Husz. E.	"	Schweidl Albert	4. husz. e.
10. Husz. E.	"	Schvidniczky János	10. husz. e.
4. V. I. E.	kilépett hadnagy	Schultz Robert	tüzérkar
60. G. S. E.	hadnagy	Sebes Emil	utász kar
2. G. S. E.	"	Schuszter Ignác	49. honv. z.
1. Husz. E.	főhadnagy	Sebő Lajos	1. husz. e.
7. Husz. E.	nyug. főhadnagy	Szeif Lajos	16. husz. e.
9. Husz. E.	hadnagy	Szibenlist Antal	9. husz. e.
9. Husz. E.	százados	Szibenlist János	9. husz. e.
62. G. S. E.	nyugal. hadnagy	Simonfy József	nemzetőr
M. T.	hadnagy	Simónyi Viktor	39. honv. z.
2. G. S. E.	százados	Szklenska Vince	2. g. honv. e.
37. G. S. E.	cz. kilép. főhadnagy	Skutáry György	térparancsn.
62. G. S. E.	hadnagy	Somlay Miksa	62. g. honv. e.
31. G. S. E.	főhadnagy	Somogyi József	31. g. honv. e.
10. Husz. E.	hadnagy	Szontagh Frigyes	10. husz. e.
31. G. S. E.	nyugal. főhadnagy	Sotterius Frigyes	térparancsn.
ruhabizot.	hadnagy	Stallitzer Antal	ruhabizott.
62. G. S. E.	"	Sztanko Samu	49. honv. z.
3. Husz. E.	"	Sztankovits Constantin	3. husz. e.
37. G. S. E.	"	Stark Károly	honv. vadász
2. Husz. E.	főhadnagy	Steiner Eduárd	2. husz. e.
nyugalm.	százados	Bárá Sternegg Lajos	térparancsn.
1. Husz. E.	hadnagy	Strobl Izidor	1. husz. e.
2. G. S. E.	"	Sümegh József	39. honv. z.
40. G. S. E.	kilépett hadnagy	Supper Sándor	táborkari
37. G. S. E.	százados	Supper Ágoston	81. honv. z.
7. Ch. I. E.	"	Szabó Vince	5. husz. e.
M. T.	hadnagy	Szabó József	42. honv. z.
M. T.	hadnagy	Szabó Imre	táborkari
9. Husz. E.	százados	Szalinay József	szekerész kar
3. V. I. E.	hadnagy	Gróf Szapáry Geyza	2. husz. e.
5. Drag. E.	főhadnagy	Szász Mihály	térparancsn.
6. V. I. E.	százados	Szathmáry Mihály	17. husz. e.
39. G. S. E.	"	Szász János	nemzetőr

hadnagy	jan. 16. 1850	10 évi fogs.	16 évi fogs.
százados	" 16. 1850	golyóra	
alezredes		beosztatott	
százados	marc. 20. 1850	6 évi fogs.	1851. febr. 28. megkegyelm.
"	marc. 14. 1850	kötélre	Aradi korházban meghalt
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 évi fogs. amnest.
őrnagy	" 18. 1849	"	16 évi fogs.
százados	" 18. 1849	"	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
"	marc. 4. 1850	elbocsátatott	
főhadnagy	marc. 20. 1850	2 évi fogs.	
százados	febr. 15. 1850	12 évi fogs.	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
alezredes	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
százados	" 14. 1850	"	10 évi fogs.
"	" 14. 1850	"	10 évi
"	decemb. 18. 1849	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
"	febr. 15. 1850	golyóra	10 évi fogs.
"	" 15. 1850	elbocsátatott	
"	" 4. 1850	golyóra	8 évi fogs.
őrnagy	decemb. 12. 1849	"	14 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
százados	marc. 14. 1850	"	10 évi fogs.
őrnagy	jan. 16. 1850	12 évi fogs.	10 évi
százados	decemb. 12. 1849	golyóra	16 évi
őrnagy	decemb. 5. 1849	12 évi fogs.	
"	jan. 18. 1850	golyóra	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
"	jan. 18. 1850	"	16 évi fogs. amnest.
alezredes	decemb. 5. 1849	"	16 évi fogs.
százados	jan. 17. 1850	"	12 évi
"	" 16. 1850	6 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
"	" 16. 1850	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
"	marc. 4. 1850	golyóra	2 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
"	febr. 15. 1850	12 évi fogs.	10 évi fogs.
őrnagy	marc. 20. 1850	kötélre	18 évi varfog.
százados	febr. 15. 1850	3 évi fogs.	2 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
főhadnagy	marc. 20. 1850	15 évi fogs.	10 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	12 évi fogs.	10 ézi fogs.
százados	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi
őrnagy	febr. 15. 1850	12 évi fogs.	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	mart. 14. 1850	elbocsátatott	
őrnagy	" 4. 1850	golyóra	12 évi fogs.
százados	" 4. 1850	"	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
"	" 8. 1850	"	14 évi fogs.
őrnagy	decemb. 18. 1849	"	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
alezredes	marc. 8. 1850	"	14 évi fogs.
"	" 14. 1850	10 évi fogs.	
őrnagy	" 16. 1850	kötélre	12 évi fogs.
"	" 16. 1850	kötélre	12 évi
"	" 14. 1850	elbocsátatott	
százados	" 14. 1850	elbocsátatott	
őrnagy	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
ezredes	novemb. 17. 1849	kötélre	18 évi fogs.
"	marc. 20. 1850	15 évi fogs.	10 évi

51. G. S. E.	főhadnagy	Székely Sándor	térparancsn.
62. G. S. E.	"	Szekulits István	hadtest parancsn.
7. Husz. E.	nyug. főhadnagy	Szente Pál	korház parancsn.
2. G. S. E.	kilépett hadnagy	Szentiványi Kázmér	hadoszt. parancsn.
4. Husz. E.	százados	Szepesházy Ferdinand	4. husz. e.
10. Husz. E.	főhadnagy	Szikszay Tamás	10. husz. e.
52. G. S. E.	nyugal. százados	Szailavetzky Ágoston	hadmegye parancs.
Szekerész	hadnagy	Szokoloczky Mihály	szekerész
4. Husz. E.	"	Szomor Károly	8. husz. e.
utászkar	főhadnagy	Szottfried Ferdinand	utász kar
6. Husz. E.	százados	Slonieczky Rudolf	6. husz. e.
34. G. S. E.	hadnagy	Sztankoczay András	26. honv. z.
Korona őr	százados	Takáts Lajos	korona őr
1. Drag. E.	főhadnagy	Tallian András	1. husz. e.
M. T.	hadnagy	Tarnay Antal	27. honv. z.
2. Husz. E.	főhadnagy	Tartler Zsigmond	2. husz. e.
"	"	Gróf Teleky Sándor	táborkar segéd
2. Husz. E.	hadnagy	Gróf Teleky Domokos	2. husz. e.
2. Szék. E.	nyug. százados	Timár Ferdinand	térparancsn.
34. G. S. E.	főhadnagy	Tomanoczy Lajos	34. g. h. e.
33. G. S. E.	hadnagy	Tomka Ferdinand	15. honv. z.
39. G. S. E.	százados	Tomics Adolf	száll. ház parancsn.
6. Husz. E.	hadnagy	Tomsdorf Ágoston	6. husz. e.
6. Gy. Batter.	"	Toth András	58. honv. z.
48. G. S. E.	"	Toth Antal	táborkar
34. G. S. E.	százados	Toth Ágoston	táborkar
G. Z.	őrmester	Trangos István	48. honv. z.
10. Husz. E.	hadnagy	Trojaczky Miksa	7. husz. e.
60. G. S. E.	százados	Turner Gusztáv	60. g. honv. z.
34. G. S. E.	hadnagy	Tovarniczky Isidor	42. honv. z.
8. Husz. E.	főhadnagy	Ujj Imre	8. husz. e.
24. G. S. E.	kilépett százados	Bárá Uchtritz Emanuel	12. husz. e.
31. G. S. E.	nyug. hadnagy	Ujváry István	nemzetőr
M. T.	kilépett hadnagy	Vajda Sándor	18. husz. e.
1. Husz. E.	százados	Vajda Ferenc	1. husz. e.
34. G. S. E.	hadnagy	Varady Eduárd	84. honv. e.
52. G. S. E.	"	Vargay Mihály	96. honv. z.
8. Husz. E.	százados	Végh Bertalan	7. husz. e.
11. Husz. E.	"	Vér György	11. husz. e.
2. Husz. E.	főhadnagy	Vermes Ignác	2. husz. e.
4. Husz. E.	hadnagy	Vida Péter	4. husz. e.
5. Husz. E.	"	Vidos Márton	5. husz. e.
1. Husz. E.	kilépett hadnagy	Villám Gyula	13. husz. e.
12. Husz. E.	főhadnagy	Virágh Gedeon	12. husz. e.
4. Husz. E.	"	Voigt Károly	4. husz. e.
32. G. S. E.	"	Vörös István	Gránátos
12. G. S. E.	hadnagy	Vadovszky Mihály	133. honv. z.
9. Hat. E.	kilépett őrnagy	Valdberg Károly	tábor kar
5. tűzér E.	főhadnagy	Wanner József	tűzérfőnök
6. V. I. E.	kilépett főhadnagy	Gf. Wartensleben Ágost.	18. husz. e.
37. G. S. E.	százados	Weber János	térparancsnok

őrnagy	marc. 14. 1850	elbocsáttatott	
ezeredes	novemb. 16. 1849	kötélre	18 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
százados	decemb. 5. 1849	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
alezredes	decemb. 18. 1849	kötélre	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
"	marc. 14. 1850	elbocsáttatott	
alezredes	decemb. 5. 1849	6 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
őrnagy	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
százados	febr. 15. 1850	golyóra	16 évi fogs.
alezredes	marc. 14. 1850	4 évi fogs.	
"	marc. 20. 1850	elbocsáttatott	
százados	febr. 5. 1850	12 évi fogs.	10 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	15 évi fogs.	10 évi fogs.
százados	febr. 15. 1850	elbocsáttatott	
"	jan. 16. 1850	kötélre	12 évi fogs.
"	febr. 15. 1850	4 évi fogs.	elbocsátatott
alezredes		elbocsáttatott	
százados	jan. 16. 1850	6 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
őrnagy	decemb. 5. 1849	12 évi fogs.	
százados	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
"	febr. 5. 1850	12 évi fogs.	2 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
"	marc. 4. 1850	golyóra	4 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
őrnagy	" 14. 1850	10 évi fogs.	
alezredes	" 14. 1850	golyóra	16 évi fogs.
százados	" 14. 1850	"	16 évi "
ezeredes	novemb. 24. 1849	"	18 évi várfogs.
alezredes	decemb. 5. 1849	elbocsáttatott	
százados	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	12 évi fogs.
százados	febr. 5. 1850	"	16 évi "
őrnagy	marc. 14. 1850	"	10 évi "
ezeredes	marc. 14. 1850	"	a Porosz kormány. adat. ki
őrnagy	decemb. 5. 1849	12 évi fogs.	
százados	" 18. 1849	10 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
őrnagy	" 12. 1849	golyóra	14 évi fogs.
százados	febr. 5. 1850	5 évi fogs.	2 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
"	marc. 20. 1850	golyóra	14 évi fogs.
őrnagy	" 11. 1850	golyóra	10 évi "
százados	" 14. 1850	beosztatott	
őrnagy	jan. 16. 1850	golyóra	16 é. fog. Aradi korr. meghalt
százados	febr. 13. 1850	golyóra	12 évi fogs.
"	febr. 15. 1850	10 évi fogs.	4 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
őrnagy	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
"	decemb. 18. 1849	kötélre	16 évi várfogs.
százados	marc. 14. 1850	beosztatott	
"	febr. 5. 1850	15 évi fogs.	10 évi fogs.
főhadnagy	febr. 5. 1850	10 évi fogs.	2 é. fogs. kiállta az idejét
ezeredes	novemb. 16. 1849	kötélre	18 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
alezredes	marc. 14. 1850	golyóra	16 évi fogs.
"	novemb. 16. 1849	kötélre	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	marc. 8. 1850	12 évi fogs.	

34. G. S. E.	hadnagy	Wéber Ernő	6. honv. z.
62. G. S. E.	százados	Weingantner József	ruhatár
32. G. S. E.	"	Weiszl János	Gránátos
nyugalm.	"	Wels János	térparancsnok
Kilépett	"	Wieland Antal	nemzetőr
8. Husz. E.	hadnagy	Wiersbiczy Longim	8. husz. e.
34. G. S. E.	főhadnagy	Wolf Adolf	34. g. h. e.
52. G. S. E.	százados	Br. Wulkanuova Ferenc	térparancsnok
19. G. S. E.	hadnagy	Wunder Mihály	133. h. z.
60. G. S. E.	főhadnagy	Záborszky Imre	15. honv. z.
4. Husz. E.	százados	Zámbely Lajos	táborkar
3. Husz. E.	hadnagy	Zombory Emil	3. husz. e.
4. Husz. E.	főhadnagy	Zankó Imre	4. husz. e.
2. Husz. E.	"	Zatureczky Károly	2. husz. e.
2. G. S. E.	százados	Zeitler József	táborkar
58. G. S. E.	"	Ziegler Mór	táborkar
1. Dzs. E.	nyug. főhadnagy	Zúko János	29. honv. z.
37. G. S. E.	főhadnagy	Zierer József	"/.
33. G. S. E.	"	Zombath István	ruha raktár
37. G. S. E.	százados	Zsámbokrétó Imre	tartalék oszt.
60. G. S. E.	nyug. főhadnagy	Zsolnay Ferenc	"/.
10. Husz. E.	kilépett hadnagy	Zsurmay Leopold	10. husz. e.
M. T.	hadnagy	Zuber Antal	hadügyministeri
9. Husz. E.	"	Ziegler György	16. husz. e.
2. Dsd. E.	százados	Gf. Zsielinszky Károly	
8. Husz. E.	"	Szillárd Adolf	18. husz. e.

1. Temesi	1-ső alispán	Murányi Ignác
2. Temesi	2-ad alispán	Radványi Imre
3. Csongrádi	1-ső alispán	Ronay Mihály
4. Torontál	m. főbíró	Páresetits Hugó
5. Torontál	m. szbíró	Stefánovits Velernis
6.	ügy véd	Zeonik Lajos
7. Temesi	eskütt	Vizkelety Ágoston
8. Szabadka város		Lenhard Máté
9. tanácsosai		Skenderovits János
10. Vészbíró	Váradon	Fodor Imre

Ezen utóbbi 10 egyén Temesvárt lévén elítélve, de az aradi várban szenvedték rabságuk idejét a kegyelmezésig, nem lévén honvéd tisztak, de azért őket kifelejtetni bűnnek tartanám.

százados	febr. 5. 1850	2 évi fogs.	elbocsáttatott
őrnagy	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
alezredes	febr. 5. 1850	16 évi fogs.	
őrnagy	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi fogs. amnest.
százados	marc. 14. 1850	"	10 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
"	" 14. 1850	"	16 évi várfgs.
őrnagy	febr. 5. 1850	"	16 évi fogs.
"	marc. 14. 1850	beosztatott	
"	" 14. 1850	kötélre	16 évi fogs.
"	" 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
"	" 14. 1850	8 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
százados	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
"	jan. 16. 1850	elbocsáttatott	
"	marc. 14. 1850	beosztatott	
őrnagy	jan. 16. 1850	15 évi fogs.	
százados	jan. 18. 1850	12 évi fogs.	
őrnagy	decemb. 5. 1849	16 évi fogs.	meghalt Olmützben
"	marc. 23. 1850	golyóra	16 évi fogs.
"	febr. 5. 1850	12 évi fogs.	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
"	marc. 8. 1850	15 évi fogs.	10 évi fogs.
főhadnagy	marc. 4. 1850	golyóra	14 évi "
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
százados	marc. 14. 1850	elbocsáttatott	
"	octob. 26. 1849	6 évi fogs.	elbocsáttatott
őrnagy	marc. 14. 1850	20 évi várfgs.	10 évi fogs.
		golyóra	10 évi "

16 évre	8 évre
12 évre	12 "
8 évre	8 "
halálra	18 "
10 évre	10 "
12 évre	12 "
kötél által halálra	14 "
kötél által halálra	18 "
golyó által halálra	8 "
kötél által halálra	15 "

Az első sorban rövidített betűk magyarázata:

G. S. E.	"	Gyalog sor Ezred.
Husz. E.	"	Huszar Ezred.
Hat. E.	"	Határ Ezred.
Honv. Z.	"	Honvéd Zászlóalj.
G. H. E.	"	Gyalog Honvéd Ezred.
Mér. K.	"	Mérnök kar.
V. E.	"	Vasas Ezred.
M. h.	"	Mező-hegyesi ménes kar.
M. T.	"	Magyar testőr.
G. O.	"	Granátos osztály.
K. l. E.	"	Könnyű lovas Ezred.
D. E.	"	Dragonyos Ezred.
G. Z.	"	Garnisons zászlóalj.

Elitélt egyének										
kivégeztettek		kötélre	golyóra	vár		besoroztatott	Összesen			
kötél	golyó			mun-	kara			fog-ságra		
altal	altal									
s z á m a										
Az aradi várban 1849-ik évben elítéltek sommás kimutatása										
11	5	40	169	3	182	69	479	10	489	

IV.

A magyar sereg csatázásai.

1848. Junius havában:

12-én Karlovičnál föllázadt rácok megtámadása Kreitner, Don Miguel ezredese mint parancsnok.

Julius havában:

11-én Versecnél Eszterházy a Rácok ellen.

14-én Étskánál Kiss Ernő, Drakulits Piketty a Csajkiszták ellen.

18-án Tiszaöldvári magyar tábor, a rácok által megtámadtatik.

Augusztus havában:

19-én Szent Tamás és Turia megrohanása Báró Bechthold osztrák altábornagy vezérlete alatt.

20-án Neuzina Schiffner dzsidás őrnagy, a rácok ellen.

28-án Temerini magyar tábor hajnalban megtámadtatik a rácok által, Máthé 1-ső huszár ezredbeli alezredes mint parancsnok.

September havában:

2-án Perlaszi sáncok bevétele Kiss Ernő által.

11-én Perlasz városnál Kiss Ernőt a rácok megtámadták.

12-én Aradánál Kiss Ernő Joanovics ellen.

21-én Szent Tamás másodszeri megrohanása Mészáros hadügyminister vezénylete alatt.

29-én Pákozdi ütközet Horváth bán serege ellen Moga osztrák tábornagy vezénylete alatt.

Október havában:

6-ik Ozoránál Roth és Philipovits osztrák tábornagy seregétől elfogatott Perczel Moric által.

8-án Zsigmondfalvánál Milutinovits Kracziúnien ellen.

13-án Ó és Török Becse megtámadása a rácok által, Fack ezredes mint parancsnok.

14-én Nagykikindánál Pikéty támadta meg Báruichot.

16-án Első átmenete a határon a magyar hadseregnek osztrák honba.

16-án Perczel átmenete a Mura vizén, csatároz Burits tábornaggyal.

18-án második átmenet a határon Neusiedlnél, előcsapatunk megütközött.

28-án harmadik átmenet.

30-án Schwechati ütközet az összes osztrák hadsereg ellen, Moga tábornagy mint vezér.

November havában:

7-én Perczel átmenete Steierhonba Friedauba, csatázott az osztrákokkal.

9-én Lagerdorfot Damjánits beveszi.

12-én Lippánál Máriásy Gróf Leiningen osztrák tábornok seregével csatázott.

13-án Ó-Arad bombázása.

December havában:

2-án Rohraunál Kmetty (Neudorfnál Schweidl) ütközik osztrák sereggel.

3-án Aradi vár sikertelen rohama Máriásy által.

5-én Tomásóváci ostrom, Kiss Ernő Kaizanin ellen.

12-én Alibunár és Karcsdorfnál Damjánits Theodorovits ellen.

12-én Kassai csata Gróf Schlick serege ellen, Pulszky ezredes mint parancsnok.

14-én Nádasdi ütközett Simonich seregével, Simon ezredes mint parancsnok.

14-én Uj-Aradnál Máriási csatáz Rukovina seregével.

15-én Jarkovácánál Damjánits Suplikáczt megátámta.

16-án Nagyszombatnál Guyon ütközik Simonich és Schwarzenberg seregével.

16-án Pahrendorfál Gróf Zichy (Neudorfál Schweidl), Köpcsénynél Görgey csatázott, e nap belép az osztrák sereg Magyarhonba.

18-án Magyar-Óvár és Mosonynál ütközett Görgey Arth. vezér.

28-án Bábólnánál (Görgey Kornél) Nagy-Igmándnál Kmetty ütközik.

28-án Szikszónál Mészáros csatázott Gróf Schlick ellen.

30-án Moori ütközet, Perczel vezér.

31-én Pancsován Kiss Ernő a rácok ellen.

1849. Januárius havában:

1-én Eperjes megátámtatása.

2-án Budetini ütközet Horváth őrnagy, Götz tábornok ellen.

3-án Téténynél Kmetty ellen.

4-én Kassai ütközet, Mészáros mint vezér.

5-én Az osztrák sereg bevonul Pestre.

5-én Margitzánál a szepesi vadászok csatáznak Gf. Schlick előcsapatával.

11-én Ipolyságnál Guyon ütközik.

18-án Versetznél Bobich Theodorovich ellen.

21-én Windschachtnál Schröter ütközik.

22-én Selmec és Hodrusnál Guyon ütközik.

22-én Tarcálnál Buthurin Lengyel ezredes csatázik Gróf Schlick seregével.

23-án Bodrog-Keresztturnál Gróf Schlick serege ellen, a csatát Schultz őrnagy vezényli.

31-én Tokaji ütközet Gróf Schlick összes serege ellen Klapka vezénylete alatt.

Február havában:

2-án Igló megtámadása az osztrákok által, Guyon osztálya a győző.

2-án Lipótvára Ordódy őrnagy alatt megadja magát.

4-én Branicko hegy roham a bevétele Guyon osztályai által.

7-én Bélai ütközet Kmetty alatt.

8-án Hidas-Némethnél Klapka előcsapata ütközik.

8-án Ó-Aradot Graesser osztrák tábornok támadja meg, Gaál Miklós tábornok mint parancsnok.

9-én Tornánál Piller osztálya csatáz.

11-én Szegednél Gróf Hadik szétveri a rácokat.

14-én Eszék vára capitulál Éder tábornok és Földváry Lajos alatt.

24-én Cibakházán Gf. Vécsey ütközik Ottinger seregével.

26-án {Kápolnai nagy ütközet az összes osztrák sereg ellen,

27-én {1-ső és 7-ik hadtest Dembinszky mint fővezér.

28-án Mezőkövesdi csata Dembinszky alatt.

Marcius havában:

1-én Egerfarnosnál 1-ső hadtest Klapka alatt csatáz.

2-án Poroszlónál Görgey ütközik.

5-én Szolnok bevétele, 3-ik hadtest Damjánits vezér.

24-én Losonc megtámadása Benitzky által.

Aprilis havában:

2-án Hatvannál 7-ik hadtest csatáz Gáspár alatt Gf. Schlick seregével.

2-án Szent Tamás bevétele Perczel alatt.

4-én Tápio-Bicskénél előbb 1-ső Klapka, azután 3-ik hadtest Damjánits alatt csatáz.

6-án Isaszegi nagy ütközet az osztrák hadsereg ellen, 1-ső, 3-ik s 7-ik hadtestek, Görgey mint vezér.

7-én Eperjes bevétele Hurbán seregétől Benitzky által.

10-én Vácánál 1-ső és 3-ik hadtestek Klapka és Damjánits alatt. Götz osztrák tábornok elesik.

11-én Rákoson Asbóth: 2-ik hadteste a horvát bánnal csatáz.

19-én Nagy-Sarlónál 1-ső, 3-ik és 7-ik hadtestek csatáznak Welden osztrák serege ellen.

20-án Ó-Becsénél Perczel a rácokkal ütközik.

20-án Keméndnél a 7-ik hadtest Gáspár alatt csatázott.

21-én Rákoson a 2-ik hadtest Aulich alatt az osztrákok ellen csatázott.

22-én Komárom várába való bemenete az 1-ső és 3-ik hadtestnek.

22-én Nagy-Kikindánál Perczel csatázott a rácokkal.

22-én Poheringnél Martini őrnagy ütközik Barkó osztrák seregével.

24-én Basa-hidnál Perczel csatázott a rácok ellen.

26-án Komárom vára felszabadítása az ostromtól, 1-ső és 3-ik hadtest és a várórség csatázott, Görgey mint vezér.

26-án Milincénél Perczel Theodorovits ellen csatázott.

Május havában:

4-én Budavár ostromához megérkezik az 1-ső, 2-ik és 3-ik hadtest és Kmetty osztálya.

7-én Vidinál Perczel csatázott Theodorovits ellen.

13-án Pest bombáztatása.

17-én Buda várának első megrohanása.

21-én Buda várának bevétele.

Junius havában:

- 3-án Kamenicnél Perczel a horvát bánnal megütközött.
- 7-én Kácsnál ugyan az.
- 13-án Csornánál Kmetty csatázott.
- 13-án Sempténél 1-ső hadtest Nagy Sándor alatt ütközött.
- 20-án Perednél 2-ik hadtest Asbóth alatt ütközött.
- 21-én ugyanott a 3-ik hadtest Knézich alatt ütközik, Görgey mint fővezér.
- 21-én Lemesánál Dembinszky az oroszokkal csatázott.
- 25-én Ó-Becsénél Tóth Ágoston a horvát bánnal ütközött.
- 27-én Ihászinnál Kmetty csatázott.
- 28-án Győrnél a 7-ik hadtest Pöltenberg alatt csatázott.

Julius havában:

- 1-én Aradvára Berger alatt capitulált.
- 2-án Komáromi nagy ütközet 1-ső, 2-ik, 3-ik és 7-ik hadtest, Görgey vezér.
- 9-én Hegyesnél Igmándy a horvát bánnal csatázott.
- 11-én Komáromi nagy ütközet Görgey alatt.
- 14-én Szeghegynél Guyon csatázott a horvát bánnal.
- 15-én Vácnál az 1-ső, 3-ik és 7-ik hadtest ütközött az oroszokkal Görgey vezérlete alatt.
- 16-án Turánál Dembinszky az oroszokkal csatázott.
- 17-én Rétságánál és Vácnál a 7-ik hadtest ütközött az oroszokkal.
- 18-án Vadkert és Balassa-Gyarmatnál az 1-ső és 7-ik hadtest csatázott az oroszokkal.
- 24-én Miskolcnál a 7-ik hadtest az oroszok ellen csatázott.
- 25-én Zsolnánál Görgey csatáz seregével az oroszok ellen.
- 26-án Keszthelynél ugyan az.
- 28-án Kak és Keszthelynél ugyan az.

Augusztus havában:

3-án Komáromi várórség diadalmas kitörése Klapka parancsnoksága alatt.

5-én Szőreglnél Dembinszky tábora megtámadtatik az osztrák sereg által.

6-án Debrecennél az 1-ső hadtest Nagy Sándor alatt az oroszok ellen csatázott.

6-án Besenyőnél Dembinszky utócsapata ütközik.

7-én Csatádnál ugyan az.

9-én Kis-Becskeresnél s Temesvár közötti nagy ütközöt az oroszokkal Bem vezénylete alatt.

11-én Dreyspitznél az 1-ső hadtest csatázott az osztrákokkal.

13-án Világosnál a fegyverletétel 1-ső, 3-ik és 7-ik hadtest által az oroszoknak.

16-án Lugosnál Kmetty csatázott az oroszokkal.

16-án Aradvára Damjánits alatt megadja magát az oroszoknak.

18-án Dévánál az Erdélyi sereg széteszlik, Bem és Guyon Törökhonba menekülnek.

19-én Boros-Jenőnél Gróf Vécsey és Dembinszky seregével leteszik a fegyvert az oroszok előtt.

21-én Ohába-Besztránál, Deseöfy és Lázár seregei leteszik a fegyvert az osztrákok előtt.

22-én Zsibónál Kazinczy leteszi a fegyvert az oroszoknak.

26-án Munkács vára az oroszoknak adja meg magát.

September havában:

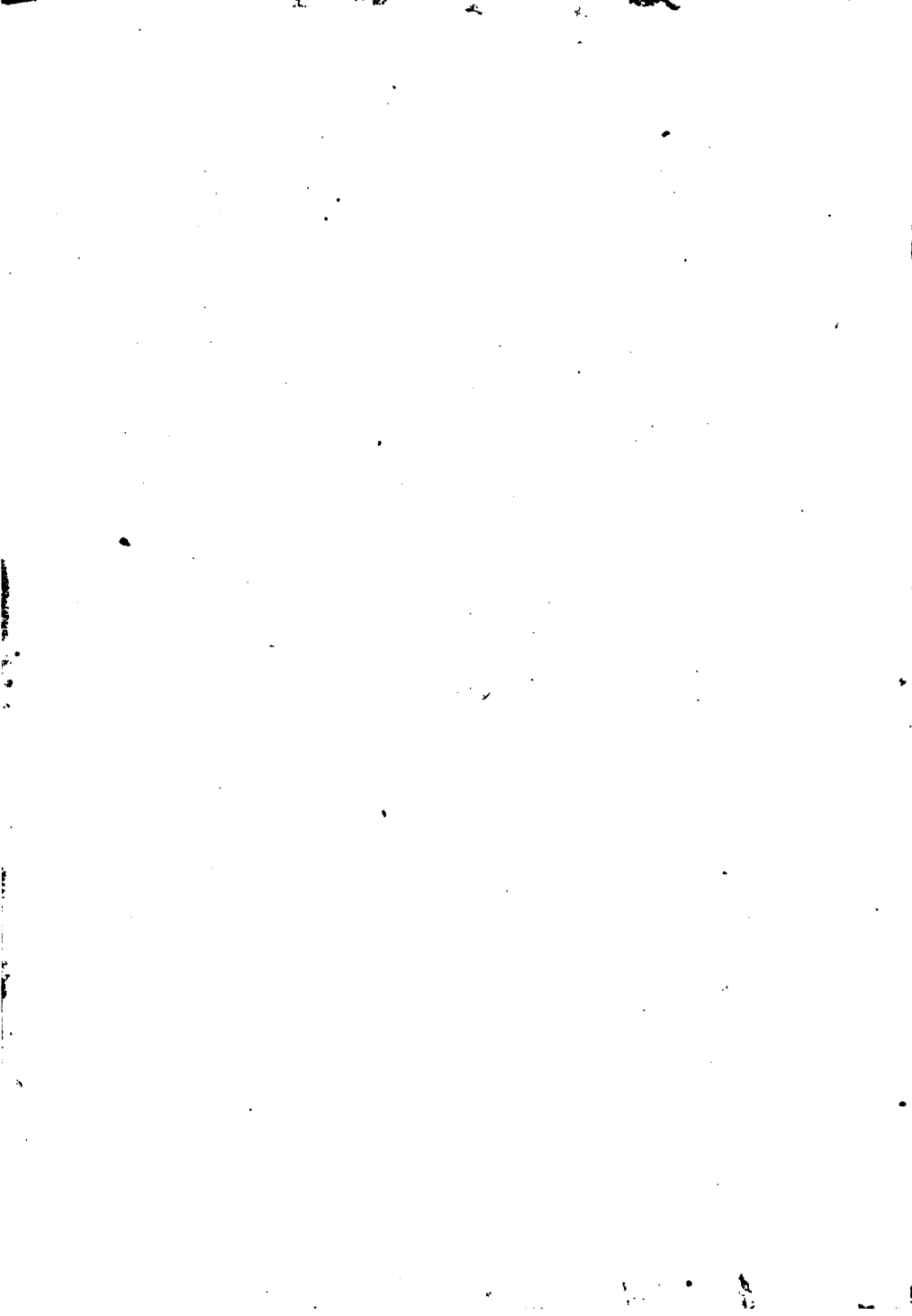
5-én Pétervárad Kiss Pál alatt az osztrákoknak megadja magát.

5-én Komárom várának ismétli kitörése.

Oktober havában:

2-án Komárom vára capitulál az osztrákoknak.

8. E74

(17)

(17)

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.

Please return promptly.

